

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

**HADİS TARİHİNDE MUKADDİME GELENEĞİ
(SÜNEN-İ DÂRİMÎ ÖRNEĞİ)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Zafer KİRAZ

**Danışman:
Doç. Dr. Kadir PAKSOY**

ŞANLIURFA - 2014

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı 125202006 numaralı Zafer KİRAZ'ın hazırladığı "HADİS TARİHİNDE MUKADDİME GELENEĞİ (SÜNEN-İ DÂRİMÎ ÖRNEĞİ)" konulu tezli yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 19/06/2014 tarihinde, saat 15:00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

19/06/2014

(Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Doç.Dr. Kadir PAKSOY

Üye
Prof.Dr. Yusuf Ziya KESKİN

Üye
Prof.Dr. Murat AKGÜNDÜZ

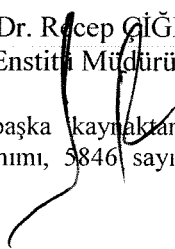
Bu tezin Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

11.../06/2014

Prof. Dr. Recep GİĞDEM
Enstitü Müdürü

1.

Not: Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalına bağlı Hadis Bilim Dalı 125202006 no'lu **Yüksek Lisans** öğrencisiyim. Hazırlamış olduğum “HADİS TARİHİNDE MUKADDİME GELENEĞİ (SÜNEN-İ DÂRİMÎ ÖRNEĞİ)” konulu tezdeki bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi beyan ederim.

Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin bu tezde yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, bu tezimin ve diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

(30/06/2014)

Zafer KİRAZ

İLETİŞİM ADRESİ:

8002. Sok. K/20 No:15 Toki Konutları - EYYÜBİYE/ŞANLIURFA

Telefon: 05075668280

e-mail: zaferkiraz@harran.edu.tr

ÖNSÖZ

Mukaddime geleneği ilim tarihinde önemli bir yer tutar. Yazılmış olan mukaddimeler, müellifin telif ettiği kitaba karşı bir bakış açısı kazandırma ve kitap için bir temel oluşturma niteliğindedir. Bu özellik, hadis ilmine dair yazılmış eserler için de böyledir.

Hadislerin kayda geçirilmesinden itibaren yazılan temel hadis kitapları incelendiğinde, yazılan ilk mukaddimelerin, ‘tasnifin altın çağı’ olarak adlandırılan hicri üçüncü yüzyılda yazıldığı görülecektir. Bunlar; Müslim’in *Sahih*’ine, İbn Mâce ve Dârimî’nin *Sünen*’ine yazdıkları mukaddimelerdir. Bu mukaddimeler, alanlarında ilk olmaları itibari ile büyük önem arz etmektedirler. Mukaddimelerin muhteva ve hacim yönüyle en geniş olanı Dârimî’nin *Sünen*’ine yazdığı Mukaddime’dir. Diğer iki mukaddimededen, İbn Mâce’nin Mukaddime’si daha geniştir. Hadis kitaplarına yazılan bu mukaddimeler genel olarak; ilim, âlim, bid’at, sapık fırkalar, sünnet, sünnetin önemi, konumu ve teşri’deki yeri, Hz. Peygamber’in (a.s.) şahsı ve nübüvveti, hadis rivâyeti, hadis kitâbeti, re’y, kıyas ve ictihâda dair bazı rivâyetleri ihtiva etmektedir. Biz, bu araştırmamızda, temel hadis kitapları içinde en geniş mukaddimeye sahip olan Dârimî’nin Mukaddime’sini temel alacağız. Öncelikle Giriş’te Dârimî’nin hayatı, ilmi kişiliği ve eserlerinden bahsedilecektir. Birinci bölümde Dârimî’nin Mukaddime’si tanıtılacak ve Mukaddime’de bahsettiği meseleler incelenip tahlil edilecektir. İkinci bölümde ise araştırmamıza dâhil ettiğimiz, Müslim ve İbn Mâce’nin mukaddimleri incelenip kısaca tanıtılacaktır. Bunun yanında, İbn Mâce ve Müslim’in mukaddimleri ile Dârimî’nin Mukaddime’si kıyaslanarak genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Hadis ilmi alanında yaptığımız çalışma ve araştırmalarda, hususiyetle bu çalışmamızın her safhasında bize yol gösteren ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Kadir PAKSOY’a, ayrıca ilimlerinden istifade ettiğim hocalarım; Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN ve Doç. Dr. Abdullah YILDIZ’a teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	V
TABLO LİSTESİ.....	VI
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII

GİRİŞ

DÂRİMÎ'NİN HAYATI, İLMÎ ŞAHSİYETİ, ESERLERİ VE SÜNEN'İ

1.1. DÂRİMÎ'NİN HAYATI.....	1
1.1.1. Adı, Künyesi ve Nesebi	1
1.1.2. Doğumu ve Tahsil Hayatı.....	2
1.1.3. Faziletleri	2
1.1.4. Vefatı.....	3
1.2. DÂRİMÎ'NİN İLMÎ ŞAHSİYETİ	4
1.3. DÂRİMÎ'NİN ESERLERİ VE SÜNEN'İ.....	11
1.3.1. Dârimî'nin Eserleri.....	11
1.3.2. Dârimî'nin Sünen'i.....	13
1.3.2.1. Sünen'in İsimlendirilmesi	13
1.3.2.2. Bazı Âlimlere Göre Sünen'in, Kütüb-i Sitte'nin Altıncı Kitabı Kabul Edilmesi	16
1.3.2.3. Dârimî'nin Sünen'inin Özellikleri	17
1.3.2.4. Dârimî'nin Sünen'i Üzerine Yapılan Çalışmalar	18

BİRİNCİ BÖLÜM

DÂRİMÎ'NİN MUKADDİME'Sİ VE TAHLİLİ

1.1. MUKADDİME VE ÖZELLİKLERİ.....	21
------------------------------------	----

1.1.1. Mukaddime'nin Tanıtımı	21
1.1.2. Mukaddime'nin Özellikleri	23
1.2. MUKADDİME'NİN TAHLİLİ	31
1.2.1. Nübüvvet ve Nübüvvet'e Dair Bazı Meseleler	34
1.2.1.1. Peygamberlik Öncesi Dönem	34
1.2.1.2. Resûlullah'a (a.s.) Verilen Mucizeler	37
1.2.1.3. Resûlullah'a (a.s.) Verilen Faziletler Hakkında	43
1.2.1.4. Resûlullah'ın (a.s.) Vasıflarına Dair	45
1.2.1.5. Resûlullah'ın Vefatı ve Allah'ın, Peygamber'ine Vefatından Sonra İkrâm Ettiği Şeyler	46
1.2.2. Sünnetin Önemi, Konumu ve Sünnete İttibâ	48
1.2.3. Re'y ve Kıyas Meselesi.....	54
1.2.4. Fetva (Hüküm Verme) İle İlgili Meseleler	57
1.2.5. İlim ve Âlim Hakkında	64
1.2.5.1. Âlim	64
1.2.5.2. İlim.....	68
1.2.6. Hadis Usûlüne Dair Meseleler.....	73
1.2.6.1. Hadis Rivâyeti	73
1.2.6.2. Hadis Rivâyetinde İhtiyat.....	78
1.2.6.3. Hadislerin Yazılması.....	80
1.2.7. Bid'at, Nefse Uyuma, Meşhur Olma ve Çığır Açma Hakkında	83

İKİNCİ BÖLÜM

DİĞER MUKADDİMELER VE DÂRİMÎ'NİN MUKADDİME'SİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. HADİS TARİHİNDE YAZILMIŞ DİĞER MUKADDİMELER	88
2.1.1. Müslim ve Mukaddime'si.....	88
2.1.1.1. Müslim'in Hayatı ve İlmî Kişiliği	88
2.1.1.2. Müslim'in Sahîh'i	91
2.1.1.3. Müslim'in Mukaddime'si.....	94
2.1.2. İbn Mâce ve Mukaddime'si.....	99
2.1.2.1. İbn Mâce'nin Hayatı ve İlmî Kişiliği.....	99

2.1.2.2. İbn Mâce'nin Sünen'i	101
2.1.2.3. İbn Mâce'nin Mukaddime'si	102
2.2. MUKADDİMELER ARASI KARŞILAŞTIRMA	108
2.2.1. Şekil Yönüyle Karşılaştırma	108
2.2.2. Muhtevâ Yönüyle Karşılaştırma	109
2.2.2.1. Dârimî ile Müslim'in Mukaddime'si	109
2.2.2.2. Dârimî'nin Mukaddime'si ile İbn Mâce'nin Mukaddime'si	111
SONUÇ	113
KAYNAKÇA	116

KISALTMALAR

a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: İbn, bin
bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyânet İşleri Başkanlığı
H.z.	: Hazreti
M. Ü.	: Marmara Üniversitesi
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: Radıyallahu anhü - Radıyallahu anhâ
r. anhümâ	: Radıyallahu anhümâ
r. anhüm	: Radıyallahu anhüm
s.	: Sayfa
TDV	: Türkiye Diyânet Vakfı
thk.	: Tahkik
t.y.	: Basım tarihi yok
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Basım yeri yok

TABLO LİSTESİ

	Sayfa numarası
Tablo 1: Dârimî'nin Mukaddime'sindeki Bâblar	31

ÖZET
HADİS TARİHİNDE MUKADDİME GELENEĞİ
(SÜNEN-İ DÂRİMÎ ÖRNEĞİ)

Bu çalışmada, temel hadis kitaplarına yazılan mukaddimeler, özelde ise Dârimî'nin *Sünen*'ine yazdığı mukaddime ele alınmış ve değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Hedef, temel hadis kitaplarına yazılan mukaddimelerin mahiyeti ve muhtevasını araştırmaktır. Araştırmada, hicrî üçüncü asrın sonuna kadar temel hadis kitaplarına yazıldığı tespit edilen üç mukaddime yani Dârimî'nin *Sünen*'ine, Müslim'in *Sahîh*'ine ve İbn Mâce'nin *Sünen*'ine yazdığı mukaddimeler metot ve muhteva yönüyle incelenip tahlil edilmiş ve değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca bu mukaddimeler arasında metot ve muhteva yönüyle karşılaştırma yapılmıştır.

Çalışma göstermiştir ki, Müslim'in Mukaddime'si eserin telifindeki amaç ve metodu belirtmesi yönüyle diğer mukaddimelerden ayrılmaktadır. Dârimî ve İbn Mâce'de böyle bir hususiyet bulunmamakla birlikte, bu bölümde yer verdikleri bâblar, bu bâblara verdikleri isimler ve tercih ettikleri rivâyetler, îmalî da olsa mukaddimelerini belli bir amaca matuf olarak yazdıklarını göstermektedir.

Müslim, Mukaddime'sinde hadis usûlü konularına yer vermişken, Dârimî ve İbn Mâce bu konulara ilave olarak peygamberlik, mucize, re'y, kıyas, ictihâd, fetva, bid'at gibi çeşitli konulara yer vermişlerdir.

Bu çalışma, Dârimî'nin Mukaddime'sinin, muhtevasının zenginliği açısından diğer mukaddimelerden farklı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Dârimî, Müslim, İbn Mâce, rivâyet, mukaddime.

ABSTRACT

THE TRADITION OF MUQADDIMAH IN THE HISTORY OF HADITH: THE CASE OF SUNAN AL-DARIMI

This study examines the muqaddimahs (introductions) of the fundamental hadith books and, in particular, the muqaddimah of Darimi in order to find out the similarities and differences. The methods and the contents of the three muqaddimahs, namely Sunan of Darimi, Sahih of Muslim and Sunan of Ibn Maja are analyzed.

The work has shown that the muqaddimah of Muslim is different from the other two in terms of specifying method and purpose. The naming of the chapters and the selection of the narratives of Darimi and Ibn Maja imply that they also wrote the introductions for a specific purpose. This study has further indicated that while Muslim examined only the methodology of hadith, the others dealt with not only the methodology of hadith but also prophecy, miracles, opinion, analogy, ijihad, fatwa and innovation etc in their introductions.

This thesis has underlined that the muqaddimah of Darimi is different from the other two in terms of dealing with many various significant issues.

Keywords: The Prophet, Darimi, Muslim, Ibn Maja, narrative, muqaddimah.

GİRİŞ

DÂRİMÎ'NİN HAYATI, İLMİ ŞAHSİYETİ, ESERLERİ VE SÜNEN'İ

1.1. DÂRİMÎ'NİN HAYATI

1.1.1. Adı, Künyesi ve Nesebi

Dârimî'nin tam adı, Abdullah b. Abdurrahman b. el-Fazl b. Behrâm b. Abdüssamed es-Semerkandî ed-Dârimî et-Temîmî'dir.¹

Kendisi Temîm kabilesine mensup olması sebebiyle et-Temîmî nisbesiyle anılır. Yine Temîm kabilesinin Dârim kolundan olması münasebetiyle ed-Dârimî nisbesiyle tanınmaktadır.² Yaygın olan nisbesi de budur. Bunların yanı sıra beldesi Semerkant olduğu için es-Semerkandî nisbesiyle de anılmaktadır.³

Dârimî'nin künyesi ise Ebû Muhammed'dir.⁴ Kaynaklarda çocukları ile ilgili herhangi bir bilgiye yer verilmemekle birlikte künyesinden yola çıkarak Muhammed isimli bir oğlu olduğu anlaşılmaktadır.

¹ Mizzî, Cemalüddîn Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1988, Cilt 15, s. 210; Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *Tezkiretü'l-huffâz*, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y., Cilt 2, s. 534-535; İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, t.y., Cilt 2, s. 373; Suyûfî, Celalüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Tabakâtü'l-huffâz*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1983, s. 239; Hayruddîn Ziriklî, *el-A'lâm*, 15. Baskı, Beyrut, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002, Cilt 4, s. 95.

² Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-garbi'l-islâmî, 2001, Cilt 11, s. 209; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 210; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Beşşâr Avvâd, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1996, Cilt 12, s. 224.

³ Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *el-Ensâb*, 2. Baskı, Kahire, Mektebetü İbn Teymiyye, 1980, Cilt 5, s. 251.

⁴ İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu's-sikât*, 1. Baskı, Haydarabad, Dâiretü'l-meârifî'l-usmâniyye, 1973, Cilt 8, s. 364; İbn Abdülhâdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Tabakâtu ulemâi'l-hadis*, 2. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1996, Cilt 2, s. 215; İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Ebu'l-Eşbâl Sağîr Ahmed Şâğîf el-Bâkistânî, Riyad, Dâru'l-âsime, 2002, s. 522.

1.1.2. Doğumu ve Tahsil Hayatı

Dârimî, Abdullah b. Mübarek'in vefat ettiği hicrî 181, miladî 797 yılında doğmuştur.⁵

Bu çalışmamızda başvurduğumuz kaynaklar Dârimî'nin ilk tahsiline nerede, ne zaman başladığına ve hangi hocalardan eğitim aldığına dair herhangi bir bilgiye yer vermemektedir. Bununla birlikte Dârimî'nin ilk tahsiline dönemin önemli ilim merkezlerinden ve ayrıca Dârimî'nin yaşadığı şehir olan Semerkant'ta başladığı söylenebilir.

Dârimî yetişkinlik döneminde hadis öğrenimi için, kendisinden önce birçok âlimin yaptığı gibi çeşitli beldelere yolculuklar yapmıştır.⁶ Seyahat ettiği ilim merkezleri arasında Hicaz, Mısır, Şam, Irak, Kûfe, Bağdat ve Horasan gibi merkezler zikredilmektedir.⁷ Dârimî, hicrî üçüncü yüzyılda hadis ilminin merkezi haline gelen Horasan bölgesinde yetişen âlimlerin önde gelenlerinden biri olmuştur.⁸

1.1.3. Faziletleri

O, hadis âlimlerinin genel özelliği olan sade bir yaşam tarzını tercih etmiş, zühd ve takva yörüngeli bir hayat geçirmiştir. Dindarlığı, hilmi, zühdü ve çok ibadet etmesiyle tanınmıştır.⁹ Dârimî'nin bu hususiyetini bilen birçok âlim, onun zühd ve takvasından övgüyle bahsetmiştir. Örneğin; Muhammed b. İbrahim b. Mansûr eş-

⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 216; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 374; İbn Tağrîberdî, Cemalüddîn, Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Tağrîberdî el-Atabekî, *en-Nücûmü'z-zâhira fî milûki Mısır ve'l-Kâhire*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1992, Cilt 3, s. 30.

⁶ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; Sem'ânî, *el-Ensâb*, Cilt 5, s. 251; Zehebî, *el-İber fî haberi men ğaber*, thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1985, Cilt 1, s. 365; *Siyer*, Cilt 12, s. 224; İbnü'l-Îmâd, Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî ed-Dimeşkî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, 1. Baskı, Dimeşk, Dâru İbn Kesîr, 1988, Cilt 3, s. 245; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 1993, Cilt 2, s. 251.

⁷ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209-210; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 215; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; Suyûti, *Tabakâtu'l-huffâz*, s. 240; Ziriklî, *el-A'lâm*, Cilt 4, s. 95.

⁸ Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

⁹ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; Sem'ânî, *el-Ensâb*, Cilt 5, s. 251; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 215; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 535.

Şîrâzî şöyle demektedir: “Dârimî, dini yaşama hususunda çok titiz ve zekâ bakımından üstün birisidir. Bu hususta onun hilmî, dirâyeti, hıfzı, ibadeti ve zühdü darb-ı mesel haline gelmiştir.”¹⁰ Bu hususta İbn Hibbân (ö. 354/965), Dârimî’nin vera’ ehli birisi olduğunu söyleyerek onun dindarlığını nazara vermiştir.¹¹ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) de; “Ona dünya nimetleri sunuldu fakat o iltifat etmedi.”¹² diyerek Dârimî’nin kanaatkârlığına ve zâhidâne yaşantısına işaret etmiştir.

Kendisine Semerkant kadılığı teklif edildiği halde önce kabul etmemiştir. Ancak dönemin halifesinin ısrarlı tutumu üzerine kadılık görevini kabul etmiş, fakat bir davaya baktıktan sonra bu görevi bırakmıştır.¹³

Bahsedilen bu özelliklerinin yanında Dârimî, zekâsı ve hıfzının kuvvetli oluşuyla da bilinmektedir. Dârimî’nin zekâsını ve hıfzını ifade etmeye yönelik Muhammed b. Beşşâr’ın (ö. 252/866) şu sözü nakledilmektedir: “Dört tane hadis hâfızı vardır: Bunlar; Rey’de Ebû Zür’a (ö. 264/878), Nişabur’da Müslim (ö. 261/875), Buhâra’da Buhârî (ö. 256/870) ve Semerkant’ta Dârimî’dir.”¹⁴ Dârimî’nin hem takvası hem de hıfzına yönelik övgüde bulunan Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr (ö. 234/848) bunu şöyle dile getirmiştir: “Dârimî, hem hıfz hem de takva yönüyle bizden üstündür.”¹⁵

1.1.4. Vefatı

Dârimî, yetmiş beş yaşındayken hicrî 8 Zilhicce 255 tarihinde tevriye günü,

¹⁰ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 215; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

¹¹ İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, Cilt 8, s. 364; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227.

¹² Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 211; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi’l-hadîs*, Cilt 2, s. 216; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; *Siyer*, Cilt 12, s. 229; Moğoltay, Alâüddîn Moğoltay b. Kılıç b. Abdullah el-Bekçeri, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl fi esmâi’r-ricâl*, thk. Adil b. Muhammed vd., 1. Baskı, Kahire, el-Fârûku’l-hadîse, 2001, Cilt 8, s. 32.

¹³ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 216; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; Ziriklî, *el-A’lâm*, Cilt 4, s. 95.

¹⁴ Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 226; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214.

¹⁵ İbn Nukta, Ebû Bekir Muhammed b. Abdülğınâ, *Kitâbu’t-Takyîd li marifeti’r-ruvât ve’s-sünen ve’l-mesânîd*, 1. Baskı, Haydarabad, Dâiretü’l-meârifî’l-usmâniyye, 1983, Cilt 2, s. 45; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214; Zehebî, *el-İber*, Cilt 1, s. 365; *Siyer*, Cilt 12, s. 226; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

miladî 17 Kasım 868 tarihinde Semerkant'ta vefat etmiş ve bir gün sonra cumaya rastlayan arefe günü defnedilmiştir.¹⁶ Dârimî'nin vefatı ile ilgili bazı hususlarda ihtilaflar vardır. Birkaç kaynak dışında Dârimî'nin vefat yeri ile ilgili veren kaynak yoktur. Bizim ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde vefat yeri olarak Semerkant'ın¹⁷ yanında Merv'de¹⁸ zikredilmektedir. Vefat tarihi olarak kaynakların çoğu Dârimî'nin hicrî 255 yılında yetmiş beş yaşında iken vefat ettiğine dair ittifak halindedir. Fakat İbn Hacer (ö. 852/1448) eserlerinde vefat yılını 255 olarak vermekle birlikte yetmiş dört yaşında iken vefat ettiğini söylemektedir.¹⁹ Vefat tarihiyle ilgili olarak kaynakların çoğunun ittifak halinde olmalarının yanında Alâuddîn Moğoltay b. Kılıç (ö. 762/1361), ilgili eserinde bu tarihi 254 yılı olarak vermektedir.²⁰ Kaynakların hepsini değerlendirdiğimizde Dârimî'nin yetmiş beş yaşındayken hicrî 255 tarihinde vefat ettiğini söylemek mümkündür.

1.2. DÂRİMÎ'NİN İLMÎ ŞAHSİYETİ

Dârimî, dönem ve çevre itibari ile hadis ilminin ve diğer ilimlerin zirvede olduğu bir ortamda yetişmiştir. Onun yaşadığı devir birçok muhaddisin yaşadığı ve hadis alanında eserler verdiği, çalışmalar yaptığı bir dönemdir.

İlim elde etme amacıyla muhaddislerin yolunu takip eden Dârimî, kendinden önce ve kendi dönemindeki muhaddislerin yaptığı gibi hadis öğrenimi için Hicaz, Mısır, Şam, Irak, Kûfe ve Horasan gibi ilim merkezlerine seyahatler yapmıştır.²¹

Hadis ilminde yeterli derecede yetiştikten sonra Bağdat'a gidip orada hadis

¹⁶ İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, Cilt 8, s. 364; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 213; Sem'ânî, *el-Ensâb*, Cilt 5, s. 252; İbn Nukta, *et-Takyîd*, Cilt 2, s. 45; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 216; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 216; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 536; *Siyer*, Cilt 12, s. 228; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 522; Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, s. 239.

¹⁷ Sem'ânî, *el-Ensâb*, Cilt 5, s. 252.

¹⁸ Kettânî, Muhammed b. Cafer, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, 5. Baskı, Beyrut, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1993, s. 32.

¹⁹ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 522.

²⁰ Moğoltay, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, Cilt 8, s. 32.

²¹ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209-210; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 215; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, s. 240; Ziriklî, *el-A'lâm*, Cilt 4, s. 95.

öğretimi ve rivâyetinde bulunmuştur.²²

Daha çok hadisçiliği, hadis ilmindeki geniş bilgisi ve eseri ile tanınan Dârimî aynı zamanda fıkıh ve tefsir alanında da yetkin bir âlim olarak vasıflandırılmaktadır. Onun bu yönünü dile getiren âlimler hadis ilmindeki önemini, hadis ilmine ve sünnete olan katkısını anlatmanın yanında, onun tefsir ve fıkıh ilmine vukufiyetini ifade sadedinde şöyle bir söz söylemişlerdir: “Dârimî, tam bir müfessir ve fakîh bir âlimdir.”²³ Kaynaklarda Dârimî’ye ait bir tefsirden de bahsedilmektedir.²⁴ Fakat bu tefsir bugün elimizde mevcut değildir. Fıkıh alanında ise Dârimî’ye nisbet edilen herhangi bir eser yoktur. Fakat *Sünen*’inde yer verdiği hadisleri belirli fikhî bâblara koyması ve bazı hadislerden sonra meselenin fikhî yönüne dair yorumlarda bulunması onun bu alandaki çalışmalarından sayılabilir.

Hadis ilimlerinden olan cerh ve ta’dil ilminde de Dârimî’nin görüşüne itibar edilmiştir. Hatta Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Dârimî’yi otorite olarak kabul etmiş ve onun sözüne itibar ederek Yahya b. Abdülhamid el-Himmânî’den (ö. 228/843) hadis rivâyetini bıraktıklarını ifade etmiştir.²⁵

Dârimî, âlimler nazarında hadis ilminde ve rivâyetinde tam bir ehliyeti sahibi, hıfz ve zekâ açısından da üstün bir yetenek kabul edilmiştir. Birçok âlim onun ilmi otoritesini kabul etmiş ve onun bu yönünü nazara vererek onun hakkında değerlendirmelerde bulunmuşlar, hıfzına ve hadis ilmindeki derinliğine olan hayranlıklarını dile getirmişlerdir. Örneğin; Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), Dârimî’nin sika ve sadûk olduğunu söylemiştir.²⁶ Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed

²² Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; İbn Asâkir, Ebu’l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetullah b. Abdullah, *Târîhu Dimeşk*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-fikr, 1995, Cilt 29, s. 315.

²³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, Cilt 29, s. 314; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 215; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

²⁴ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 228; Dâvûdî, Şemsuddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtu’l-müfessirîn*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1983, Cilt 1, s. 244.

²⁵ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 212; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, Cilt 29, s. 317; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 225.

²⁶ İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebû Hâtim Muhammed b. İdris b. el-Münzir er-Râzî, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1952, Cilt 5, s. 99; İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, Cilt 29, s. 313; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi’l-hadîs*, Cilt 2, s. 216; Zehebî,

İbnü'ş-Şarkî (ö. 325/937) ise şöyle demiştir: “Horasan’dan beş hadis imamı çıkmıştır: Bunlar Muhammed b. Yahya ez-Zühî (ö. 258/872), Muhammed b. İsmail (Buhârî), Abdullah b. Abdurrahman (Dârimî), Müslim b. Haccâc ve İbrahim b. Ebû Tâlib’dir (ö. 295/908).”²⁷

İbn Hibbân (ö. 354/965) ise Dârimî’nin ilmi derinliğini, sünnet uğruna sarfettiği gayretlerini ve zâhidâne yaşantısını överek şöyle demiştir: Dârimî; mutkin hâfızlardan biri olup dinin kaidelerini bilen, hükümleri anlayan, kitap tasnif eden, hadis rivâyet eden ve vera’ ehlinden biridir. Semerkant’ta Resûlullah’ın sünnetinin yaşanması ve yayılması hususunda büyük gayretleri olmuştur.²⁸

İbn Hacer (ö. 852/1448), râvileri sahâbe döneminden rivâyet asrının bitimine kadar olan dönemde on iki tabaka içinde değerlendirmiştir. On birinci tabakada tâbiîni görmeyip etbâu’t-tâbiînden hadis rivâyet eden Buhârî (ö. 256/870) ve Zühî (ö. 268/881) gibi orta yaşlı râvilere yer vermiş²⁹ ve Dârimî’yi de bu on birinci tabaka içerisinde değerlendirmiştir.³⁰

Dârimî, birçok âlimden ders almış ve hadis rivâyetinde bulunmuştur. Kendisinden de dönemin önde gelen birçok muhaddisi, hadis rivâyet etmiştir. Hadis rivâyet ettiği hocalara ve kendisinden rivâyet eden öğrencilerine bakıldığında Dârimî’nin ilmi seviyesini, güvenilirliğini ve bu alanda otorite olduğunu ifade eden bir tablo ortaya çıkmaktadır.

Dârimî’nin hadis aldığı bazı meşhur muhaddisler ve hocaları şunlardır:

- Nadr b. Şümeyl (ö. 203/818)
- Vehb b. Cerîr (ö. 206/821)

Siyer, Cilt 12, s. 229; *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; Moğoltay, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, Cilt 8, s. 32; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 374.

²⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, Cilt 29, s. 317; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 215; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227.

²⁸ İbn Hibbân, *Kitâbu's-sikât*, Cilt 8, s. 364; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 239.

²⁹ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 81-82; Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, çev. Mehmet Yaşar Kandemir, 7. Baskı, İstanbul, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007, s. 285-286.

³⁰ İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 522.

- Yezîd b. Harun (ö. 206/821)
- Abdürrezzak b. Hemmâm (ö. 211/827)
- Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî (ö. 212/827)
- Haccâc b. Minhâl (ö. 217/832)
- Humeydî (ö. 219/834)
- Süleyman b. Harb (ö. 224/839)
- Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (ö. 224/839)
- Saîd b. Mansûr (ö. 227/842)
- Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî (ö. 227/842)
- Müsedded b. Müserhed (ö. 228/843)
- Ebû Bekir b. Ebû Şeybe (ö. 235/849)
- Halife b. Hayyât (ö. 240/855)
- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)
- Abd b. Humeyd (ö. 249/863)³¹

Dârimî'den rivâyette bulunan bazı muhaddisler ve talebeleri ise şunlardır:

- Mervan b. Muhammed Tatarî (ö. 210/826)
- Muhammed b. Beşşâr Bündâr (ö. 252/866)
- Buhârî (ö. 256/870)
- Muhammed b. Yahya ez-Zühlfî (ö. 258/872)
- Müslim (ö. 261/875)
- Ebû Zür'a (ö. 264/878)
- Ebû Dâvud (ö. 275/888)
- Bakî b. Mahled (ö. 276/889)
- Ebû Hâtım (ö. 277/890)
- Tirmizî (ö. 279/892)
- Abdullah b. Ahmed b. Hanbel (ö. 288/901)
- Nesâî (ö. 303/915)³²

³¹ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, Cilt 29, s. 310; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 210-212; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 224-225; Moğoltay, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, Cilt 8, s. 33-34; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

³² Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, Cilt 29, s. 311; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 213; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 225; *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; İbn Hacer,

Kütüb-i Hamse müelliflerinden Buhârî *Sahîh*'inin dışında bazı eserlerinde, Müslim *Sahîh*'inde, Ebû Dâvûd ve Tirmizî *Sünen*'de,³³ Nesâî ise *Sünen*'in dışındaki bazı eserlerinde Dârimî'den birçok hadis rivâyet etmişlerdir.³⁴

Muhaddislerin Dârimî hakkında kullandığı bazı ünvanlar ise şöyledir:

1. Hâfız³⁵
2. Muhaddis³⁶
3. Fakîh³⁷
4. Müfessir³⁸
5. Sika³⁹
6. Sadûk⁴⁰
7. Mutkin⁴¹
8. Fâzıl⁴²
9. Şeyh⁴³
10. Şeyhu'l-İslâm⁴⁴
11. Âlim⁴⁵

Tehzîbü't-Tehzîb, Cilt 2, s. 373.

³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 213; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

³⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 215; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 535.

³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 210; Zehebî, *el-İber*, Cilt 1, s. 365; *Siyer*, Cilt 12, s. 225; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, s. 239; İbnü'l-Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Cilt 3, s. 245.

³⁶ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, Cilt 2, s. 251.

³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 215; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 215; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

³⁹ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Cilt 5, 99; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 216; Moğoltay, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, Cilt 8, s. 32; İbnü'l-Îmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Cilt 3, s. 245.

⁴⁰ İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Cilt 5, 99; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 216; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; Moğoltay, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl*, Cilt 8, s. 32.

⁴¹ Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 522; Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, s. 239.

⁴² İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 522; Zirikî, *el-A'lâm*, Cilt 4, s. 95.

⁴³ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, Cilt 29, s. 317.

⁴⁴ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 215; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 534.

12. İmâm⁴⁶
13. İmâmü'l-habr⁴⁷
14. İmâmu zamânihi (Zamanın imamı)⁴⁸

Âlimler, Dârimî'nin yaşantısına, dindarlığına, ahlâkî ve ilmî şahsiyetine yönelik görüşlerini beyan ederek ilmî şahsiyeti ve âlimler arasındaki faziletli konumunu ifade etmişlerdir.

İlim ehlinin Dârimî hakkında kaydettikleri bazı görüşleri şöyledir:

Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890): “Dârimî sika ve sadûk bir râvidir.”⁴⁹, “O, zamanının imamıdır.”⁵⁰

Muhammed b. Abdullah b. Nümeyr (ö. 234/848): “Abdullah b. Abdurrahman, hıfz ve vera' hususunda bizden üstündür.”⁵¹

Recâ b. Müreccâ (ö. 249/863): “Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İshak b. Râheveyh (ö. 238/852), Ali b. el-Medînî (ö. 234/848) ve Şâzekûnî'yi (ö. 236/850) gördüm. Fakat Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî'den daha fazla hadis ezberleyen kimseyi görmedim.”⁵²

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855): “Ona dünya nimetleri sunuldu fakat o iltifat

⁴⁵ Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227; *el-Kâşif fî marifeti men lehû rivâye fî'l-Kütübi's-Sitte*, 1. Baskı, Cilde, Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-islâmiyye, 1992, Cilt 1, s. 567; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 215; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 225; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

⁴⁷ Zehebî, *el-İber*, Cilt 1, s. 365.

⁴⁸ Zehebî, *el-İber*, Cilt 1, s. 365; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 239.

⁴⁹ İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Cilt 5, 99; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 216; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

⁵⁰ İbn Nukta, *et-Takyîd*, Cilt 2, s. 44; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 216; Zehebî, *el-Kâşif*, Cilt 1, s. 567; *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 239.

⁵¹ İbn Nukta, *et-Takyîd*, Cilt 2, s. 45; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214; Zehebî, *el-İber*, Cilt 1, s. 365; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Cilt 3, s. 245.

⁵² Sem'ânî, *el-Ensâb*, Cilt 5, s. 252; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 216; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 229.

etmedi.”⁵³

İbn Hibbân (ö. 354/965): “Dârimî; mutkin hâfızlardan biri olup dinin kaidelerini bilen, hükümleri anlayan, kitap tasnif eden, hadis rivâyet eden ve vera’ ehlinden biridir. Semerkant’ta sünnetin yaşanması (ihyası/tatbiki) ve yayılması hususunda büyük gayretleri olmuş, insanları sünnete davet edip sünnete uymayanlara mani olmuştur.”⁵⁴

Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed İbnü’ş-Şarkî (ö. 325/937): “Horasan’dan beş hadis imamı çıkmıştır: Bunlar Muhammed b. Yahya ez-Zühlî, Muhammed b. İsmail (Buhârî), Abdullah b. Abdurrahman (Dârimî), Müslim b. Haccâc ve İbrahim b. Ebû Tâlib’dir.”⁵⁵

Muhammed b. Beşşâr Bündâr (ö. 252/866): “Dünyada hadis hâfızı dört kişi vardır: Bunlar; Rey’de Ebû Zür’a, Nişabur’da Müslim, Buhâra’da Buhârî ve Semerkant’ta Dârimî’dir.”⁵⁶

Muhammed b. İbrahim b. Mansûr eş-Şîrâzî: “Dârimî, dini yaşama hususunda çok titiz ve zekâ bakımından üstün birisidir. Bu hususta onun hilmi, dirâyeti, hıfzı, ibadeti ve zühdü darb-ı mesel haline gelmiştir.”⁵⁷

Zehebî (ö. 748/1347): “Dârimî, dinin erkânından (temel direklerinden) bir rükündür.”⁵⁸

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071): “Dârimî hadis yolculukları (rihle) yapan, hadis hıfzı, cem’i ve bu husustaki mükemmelliği ile vasıflandırılan âlimlerden biri

⁵³ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 211; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi’l-hadîs*, Cilt 2, s. 216; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; *Siyer*, Cilt 12, s. 229; Moğoltay, *İkmâlu Tehzîbi’l-Kemâl*, Cilt 8, s. 32.

⁵⁴ İbn Hibbân, *Kitâbu’s-sikât*, Cilt 8, s. 364; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 215; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; Suyûtî, *Tabakâtu’l-huffâz*, s. 239.

⁵⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dımeşk*, Cilt 29, s. 317; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 215; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227.

⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 226.

⁵⁷ Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 215; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373.

⁵⁸ Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 229.

olmakla birlikte sıdkı, sika oluşu, verâsı ve zühd ehlerinden oluşu ile mevsuftur.”⁵⁹

Recâ b. Müreccâ (ö. 249/863): “Resûlullah’ın hadisini, Abdullah b. Abdurrahman’dan daha iyi bilen kimseyi görmedim.”⁶⁰

1.3. DÂRİMÎ’NİN ESERLERİ VE SÜNEN’İ

1.3.1. Dârimî’nin Eserleri

1. **Sünen:** Dârimî’nin en meşhur ve günümüze ulaşan tek eseri *Sünen*’idir. Bu esere dair bilgilere ileride yer verilecektir.

2. **Müsned**⁶¹: Başvurduğumuz birçok kaynakta Dârimî’ye nisbet edilen bu *Müsned* ile Dârimî’nin meşhur eseri *Sünen-i Dârimî* kastedilmektedir. Âlimler arasında Dârimî’nin *Sünen*’i, *Müsned* adıyla da bilinmektedir.

3. **Kitâbu’l-Câmi**⁶²: Bu eser bugün elimizde mevcut değildir. Dârimî’nin bu kitabından bahseden müellifler genelde ismini vermekle yetinmişlerdir. Fakat bununla birlikte bahsi geçen bu kitap ile *Sünen-i Dârimî*’nin aynı eser olduğunu söyleyenler de mevcuttur.⁶³

4. **Tefsir**⁶⁴: Bu eser bugün elimizde mevcut değildir.⁶⁵ Bu tefsirin içeriği ve özelliğine dair de hiçbir bilgiye sahip değiliz. Dârimî’nin bu tefsirinin varlığından bahseden eserler sadece ismini vermekle yetinmişlerdir. Müfessirlere dair bir eser yazan Dâvûdî de bu eserinde Dârimî’yi zikreder fakat tefsiriyle ilgili olarak sadece

⁵⁹ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 215-216; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227.

⁶⁰ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 212; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, Cilt 3, s. 245.

⁶¹ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 228; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; Dâvûdî, *Tabakâtu’l-müfessirîn*, Cilt 1, s. 244.

⁶² Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 228.

⁶³ Ziriklî, *el-A’lâm*, Cilt 4, s. 95; Abdullah Aydın, *Sünen-i Dârimî Tercümesi*, 1. Baskı, İstanbul, Madve Yayınları, 1994, Cilt 1, s. 54.

⁶⁴ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; Mizzî, *Tehzîbü’l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 228; Dâvûdî, *Tabakâtu’l-müfessirîn*, Cilt 1, s. 244.

⁶⁵ Aydın, *Sünen-i Dârimî Tercümesi*, Cilt 1, s. 54.

tefsir kitabı yazdığı bilgisini vermekle yetinir.⁶⁶

5. Sülâsiyyât⁶⁷: Dârimî'nin *Sünen*'indeki sülâsi rivâyetlerin (üç râvi ile Hz. Peygamber'e ulaşan hadislerin) daha sonra bir başka muhaddis tarafından derlendiği eserdir. *Sünen*'deki sülâsi hadisleri talebelerinden İsa b. Ömer es-Semerkandî⁶⁸ derlemiştir.⁶⁹ *Sülâsiyyât*'taki hadislerin sayısına dair farklı görüş ve tespitler vardır. Kâtib Çelebî (ö. 1067/1657)'ye göre 15 hadis mevcuttur.⁷⁰ Abdülhamid Şenûha'nın tespitine göre 23 hadis bulunmaktadır.⁷¹ Kettânî (ö. 1346/1927) ise Dârimî'nin *Sünen*'inde 15 sülâsi hadisin mevcut olduğunu belirtmektedir.⁷²

Dârimî'nin sülâsi rivâyetlerinden birkaçını şöyle sıralayabiliriz:

أخبرنا أبو عاصم عن يزيد بن أبي عبيدة عن سلمة بن الأكوع أن النبي صلى الله عليه وسلم بعث يوم عاشوراء رجلا من أسلم إن اليوم يوم عاشوراء فمن كان أكل أو شرب فليتم بقية يومه ومن لم يكن أكل وشرب فليصمه

Tercüme: Bize Ebû Asım, Yezîd b. Ebû Ubeyd'den o da Seleme b. Ekva'dan (r.a.) onun şöyle dediğini rivâyet etti: Nebî (a.s.) aşûre günü Eslem kabilesine mensup bir adamı şöyle demek üzere göndermişti: “Bugün aşûre günüdür. Kim bir şeyler yiyip içmiş ise günün geri kalan kısmını tamamlasın. Kim de yiyip içmemiş ise orucunu tutsun.”⁷³

⁶⁶ Dâvûdî, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, Cilt 1, s. 242-244.

⁶⁷ Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabiyyi, t.y., Cilt 1, s. 522; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, Cilt 2, s. 251.

⁶⁸ İsa b. Ömer es-Semerkandî, Dârimî'nin talebelerinden olup künyesi Ebû Ahmed'dir. Vefâtı ve vefat tarihi ile ilgili kitaplarda yeterli bilgi yer almamaktadır. (Bkz. İbn Nukta, *et-Takyîd*, Cilt 2, s. 172.) Zehebî, İsa b. Ömer hakkında pek bilgi sahibi olmadıklarını ve onun vefat ettiği tarihi bilmediğini söylemektedir. Fakat bununla birlikte Zehebî, İsa b. Ömer'in hicrî 320 yılına yakın bir tarihte Semerkant'ta yaşamakta olduğunu kaydetmektedir. (Bkz. Zehebî, *Siyer*, Cilt 14, s. 487.)

⁶⁹ Fuat Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-arabiyye*, Riyad, y.y. 1991, Cilt 1, s. 220.

⁷⁰ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, Cilt 1, s. 522.

⁷¹ Abdülhamid Şenûha, *Tahricü Sülâsiyyâti'l-Buhârî, ve't-Tirmizî, ve İbni Mâce, ve'd-Dârimî*, s. 52-74. (Ahmet Yıldırım, *Dârimî ve Sünen'i*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1990, s. 33'ten naklen.)

⁷² Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, s. 97.

⁷³ Dârimî, *Savm*, 46.

أخبرنا جعفر بن عون حدثنا إسماعيل بن أبي خالد قال سمعت بن أبي أوفى يقول سعى رسول الله صلى الله عليه وسلم بين الصفا والمروة ونحن نستتره من أهل مكة ان يصيبه أحد بحجر أو برمية

Tercüme: Bize Cafer b. Avn haber verip dedi ki; bize İsmail b. Ebû Halid rivâyet edip şöyle dedi: İbn Ebû Evfâ'nın şöyle dediğini işittim: Resûlullah (a.s.) Safa ve Merve arasında sa'yederdi. O sırada biz de O'nu, Mekkelilerin taş ya da başka bir şey atmasına karşı korurduk.⁷⁴

أخبرنا يزيد بن هارون ثنا حميد عن أنس انه سمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول لبيك بعمره وحج

Tercüme: Bize Yezîd b. Harun haber verip dedi ki; bize Humeyd'in, Enes'ten rivâyet ettiğine göre Enes, Resûlullah'ın (a.s.); "*Hac ve umre için lebbeyk.*" dediğini işitmişti.⁷⁵

1.3.2. Dârimî'nin Sünen'i

1.3.2.1. Sünen'in İsimlendirilmesi

Sünen, Dârimî'nin en meşhur ve günümüze ulaşan yegâne eseridir. Her ne kadar bu eser, *Sünen* ismiyle meşhur ise de muhtevâ yönünden sünenlerin ihtiva ettiği konulardan daha geniştir. Nitekim *Sünen*'de, fikhî konuların yanı sıra Fezâilü'l-Kur'ân, Cihad, Siyer ve Rikâk gibi câmi' türü eserlerde bulunan konulara da yer verilmektedir. Ayrıca başta Müslim'in *Sahîh*'inde olduğu gibi bir Mukaddime bölümü yer almaktadır. Bunlardan başka bol miktarda mevkûf ve maktû haberleri ihtiva etmesi yönüyle musannef türü eserlere benzemektedir. Dolayısıyla bütün bu hususlar, Dârimî'nin *Sünen*'ini, sünen türü eserler içerisinde ayrıcalıklı kılmaktadır.

Sünen-i Dârimî'nin isimlendirilmesi hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. *Sünen* isminin yanı sıra birçok âlim bu eser için *Müsned* ismini vermektedir.⁷⁶ Hatta Dârimî'yi tanıtırken 'sahibü'l-Müsned' tabirini kullanmışlar⁷⁷

⁷⁴ Dârimî, Menâsik, 77.

⁷⁵ Dârimî, Menâsik, 78.

⁷⁶ Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, Cilt 11, s. 209; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214; İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 216; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 228; *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s.

ve bu *Müsned*'in Abd b. Humeyd'in *Müsned*'i ile aynı mertebede olduğunu söylemişlerdir.⁷⁸ Fakat bu isimlendirme ile ale'r-ricâl usûlüyle yazılmış olan müsned türü eser kastedilmemiştir. Çünkü Dârimî'nin bu eseri, klasik anlamda râvilere göre tanzim edilen müsned türü bir eser olmayıp konularına göre tasnif edilmiş bir sünendir. Yani Dârimî'ye nisbet edilen *Müsned*, kullanılagelen ıstılâhî manada bir müsned değildir.⁷⁹ İmam Suyûtî (ö. 911/1505) de bunu kastederek; “Dârimî'nin *Müsned*'i müsned değildir. Aksine bu eser, konularına göre (ale'l-ebvâb usûl ile) telif edilmiştir.”⁸⁰ demektedir. Muhtemelen burada müsned tabiri ile kastedilen, *Sünen*'de yer alan hadislerin senetlerinin muttasıl olmasıdır. Yani *Sünen-i Dârimî*'ye ‘muttasıl’ senetlere sahip manasında *Müsned* denilmesi doğrudur. Zira bu manada bir kullanım bazı âlimler arasında görülmektedir. Örneğin Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) şöyle demektedir: “Müsned; isnadı başından sonundaki râvisine kadar muttasıl olan hadislerdir.”⁸¹ Görüldüğü üzere bu tarifte Hatîb el-Bağdâdî, yaygın manada kullanılan ale'r-ricâl sistemde telif edilen müsned türü eserleri kastetmemektedir. Ayrıca hadisin merfû olma gibi bir şartını da zikretmemektedir. Dolayısıyla müsned; merfû, mevkûf ve maktû olmak üzere isnadı bidayetinden müntehasına kadar muttasıl olan hadislere denilmektedir. Suyûtî de Hatîb el-Bağdâdî'nin müsned tarifine yer verdiği bölümde bu tarifin; merfû, mevkûf ve maktû haberlerin tamamına şamil olduğunu ifade etmektedir.⁸²

Dârimî'nin *Sünen*'ine isnadı muttasıl anlamında *Müsned* denildiğini, Zeynüddîn el-İrâkî (ö. 806/1403) daha net bir şekilde şöyle ifade etmektedir: “Buhârî

535; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, Cilt 1, s. 244.

⁷⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 215; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 2, s. 373; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, Cilt 1, s. 242.

⁷⁸ Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 535; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, Cilt 1, s. 242.

⁷⁹ Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 6. Baskı, Ankara, DİB Yayınları, 1980, Cilt 1, s. 260.

⁸⁰ Suyûtî, *Tedribü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-reyyân, 2005, s. 127.

⁸¹ İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman, *Ulûmü'l-hadîs*, thk. Nureddîn İtr, Dîmeşk, Dâru'l-fikr, 1986, s. 42; İrâkî, Zeynüddîn Abdürrahim b. Hüseyin, *et-Takyîd ve'l-Îzah*, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'l-kütübî's-sekâfiyye, 1991, s. 64; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 136; Mücteba Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 1. Baskı, Ankara, TDV Yayınları, 1992, s. 282.

⁸² Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 136.

(ö. 256/870), *Sahîh*'ini nasıl ki hadislerinin isnad edilmiş (muttasıl) olmasından dolayı *Müsned* diye isimlendirmişse⁸³, Dârimî'nin *Sünen*'inin *Müsned* diye isimlendirilmesi de bundan dolayıdır."⁸⁴ Burada Buhârî'nin *Sahîh*'ini *Müsned* diye isimlendirdiğini görmekteyiz. Aynı şekilde Müslim de *Sahîh*'i için *Müsned*⁸⁵ tabirini kullanmaktadır.⁸⁶

Bunun yanında Dârimî'nin *Sünen*'ini *Sahîh* olarak tesmiye eden âlimleri de görmekteyiz. Nitekim Suyûtî (ö. 911/1505) bazı âlimlerin Dârimî'nin *Sünen*'ini *Sahîh* diye isimlendirdiklerini ifade etmektedir.⁸⁷ Telif edilen ilk sahîh hadis kitabının Buhârî'nin *Sahîh*'i olduğunu söyleyen İbnü's-Salâh'a (ö. 643/1245) itiraz eden Alâuddîn Moğoltay (ö. 762/1361), ilk sahîh eserin *Muvatta'* olduğunu, sırasıyla onu Ahmed b. Hanbel ve Dârimî'nin *Müsned*'inin takip ettiğini söylemektedir.⁸⁸ Dolayısıyla Moğoltay, Dârimî'nin *Sünen*'ini *Sahîh* diye nitelendirmektedir. Ayrıca Moğoltay; ilim ehlinde bir topluluğun Dârimî'nin *Müsned*'ini *Sahîh* diye isimlendirdiğini söylemiştir.⁸⁹ Fakat bununla birlikte Dârimî'nin *Sünen*'inde pek çok sahîh hadisin yanında hasen, zayıf, hatta bazı âlimlere göre mevzû hadisler de bulunmaktadır. İbn Hacer (ö. 852/1448) de, içinde zayıf, Munkatı' ve mevzû hadisler bulunması sebebiyle *Sünen-i Dârimî*'ye *Sahîh* demenin doğru olmayacağını söylemektedir.⁹⁰ Nitekim Sıddîk Hasen Han (ö. 1307/1890) da Dârimî'nin, *Sünen*'ini sıhhat bakımından her çeşit haberin bulunduğu yani sahîh, hasen, zayıf, maruf, garib, şâz, münker, sabit, maklub gibi haberlerin yer alabildiği üçüncü tabaka hadis

⁸³ Buhârî'nin kitabının tam adı şöyledir: “*el-Câmiu'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru min umûri Rasûlillâh -sallâhu aleyhi ve sellem- ve sünenihî ve eyyâmihî.*”

⁸⁴ Irâkî, *et-Takyid ve'l-Îzah*, s. 57; Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 128; Ahmed Naim, *Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Cilt 1, s. 260.

⁸⁵ Müslim'in kitabının tam adı şöyledir: “*el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru mine's-süneni bi nakli'l-adli ani'l-adli an Rasûlillâh -sallâhu aleyhi ve sellem-*”

⁸⁶ Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 19.

⁸⁷ Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 127.

⁸⁸ İbn Hacer, *en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Rabî' b. Hâdî Umeyr, 3. Baskı, Riyad, Dâru'r-râye, 1994, Cilt 1, s. 134; San'ânî, Muhammed b. İsmail, *Tavzihü'l-efkâr li meânî tenkihi'l-enzâr*, Medine, el-Mektebetü's-selefiyye, t.y., Cilt 1, s. 37.

⁸⁹ San'ânî, *Tavzihü'l-efkâr*, Cilt 1, s. 39.

⁹⁰ San'ânî, *Tavzihü'l-efkâr*, Cilt 1, s. 39.

kitapları arasında değerlendirir.⁹¹

1.3.2.2. Bazı Âlimlere Göre Sünen'in, Kütüb-i Sitte'nin Altıncı Kitabı Kabul Edilmesi

Sünen-i Dârimî'nin, İbn Mâce'nin *Sünen*'inin yerine *Kütüb-i Sitte*'nin altıncı kitabı olması gerektiğini, Dârimî'nin *Sünen*'inin bu mertebeye daha uygun ve layık olduğunu söyleyen âlimler vardır.⁹² Nitekim İbnu's-Salâh, Ebû Saîd Halil b. Keykeldî el-Alâî (ö. 761/1360), Nevevî (ö. 676/1277) ve İbn Hacer (ö. 852/1448) bu âlimler arasındadır.⁹³ Bunun sebebi de Dârimî'nin *Sünen*'indeki zayıf râvilerin azlığı, münker ve şâzz hadislerin nâdirliği ve âlî senetlerin varlığıdır.⁹⁴ Bunda İbn Mâce'nin (ö. 273/887), yalancılık ve hadis hırsızlığı ile itham edilen râvilerin hadislerini alması ve tenkit edilen bu tür râvilerin rivâyetlerinde teferrüd etmesi de etkili olmuştur.⁹⁵ İbn Mâce'nin eserinin bu yönüne dikkat çeken Hâfız el-Mizzî (ö. 742/1341) İbn Mâce'nin *Kütüb-i Hamse*'de yer almayan zevâid türü rivâyetlerinin ekseriyetinin zayıf olduğunu söylemektedir.⁹⁶ Bütün bu yönleriyle Dârimî'nin *Sünen*'i, İbn Mâce'nin *Sünen*'inden üstün görülmekte ve tercih edilmektedir.

Ne var ki ilk olarak Ebu'l-Fazl b. Tahir el-Makdisî (ö. 507/1113), İbn Mâce'nin *Sünen*'ini "*Etrâfu'l-kütübi's-sitte*" ve "*Şurûtu'l-eimmeti's-sitte*"de altıncı sırada *Kütüb-i Sitte*'ye dâhil etmiştir.⁹⁷ Daha sonra Abdülğani el-Makdisî (ö.

⁹¹ Siddîk Hasen Han, Ebu't-Tayyib Muhammed b. Hasen b. Ali el-Kannevcî, *el-Hutta fî zikri's-sihâhu's-sitte*, thk. Ali Hüseyin el-Halebî, Beyrut, Dâru'l-cil, t.y., s. 213-214.

⁹² Siddîk Hasen Han, *el-Hutta* s. 410; Ahmed Naim, *Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, Cilt 1, s. 260; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, s. 13; Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisün*, 2. Baskı, Riyad, y.y., 1984, s. 418.

⁹³ Sehâvî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğîs bi şerhi Elfiyyeti'l-hadîs li'l-Irâkî*, thk. Ali Hüseyin Ali, 2. Baskı, y.y., Dâru'l-İmâm et-Taberî, 1992, Cilt 1, s. 102; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, s. 13.

⁹⁴ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Cilt 1, s. 102; San'ânî, *Tavzihü'l-efkâr*, Cilt 1, s. 39; Siddîk Hasen Han, *el-Hutta*, s. 410; Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisün*, s. 418-419; Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, 2. Baskı, Ankara, TDV Yayınları, 1998, s. 250.

⁹⁵ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Cilt 1, s. 102; Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisün*, s. 418; Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, 5. Baskı, Ankara, TDV Yayınları, 2006, s. 297.

⁹⁶ Suyûtî, *Tedribü'r-râvî*, s. 67.

⁹⁷ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, s. 12; Ebû Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisün*, s. 418; Koçyiğit,

600/1203), “*el-İkmâl fi esmâi’r-ricâl*” adlı eserinde İbn Mâce’nin *Sünen*’ini *Kütüb-i Sitte* içine dâhil etmeyi sürdürmüş ve sonraki dönemlerde de bu minval üzere devam edegelmiştir.⁹⁸ Esasen, birçok âlimin de ifade ettiği gibi, *Kütüb-i Sitte*’nin altıncı kitabının İbn Mâce’nin *Sünen*’i yerine Dârimî’nin *Sünen*’inin kabul edilmesi daha isabetli olacaktır. Leknevî (ö. 1304/1886) de bu doğrultuda Suyûtî’nin *Tedribü’r-râvî* adlı eserinden şu cümleyi nakletmektedir: *Sünen-i Dârimî* rütbe bakımından diğer sünenlerden aşağı bir derecede değildir. Eğer *Kütüb-i Hamse*’ye altıncı kitap olarak ilave edilseydi bu konuma İbn Mâce’nin *Sünen*’inden daha layık olurdu.⁹⁹

1.3.2.3. Dârimî’nin Sünen’inin Özellikleri

Sünen, Mukaddime ve 23 kitaptan oluşmaktadır. Mukaddime ve kitaplar bâblara ayrılmıştır. *Sünen*, bu tür eserlerin özelliği olması itibari ile genel olarak fikhî hadisleri içermektedir. Fakat bununla birlikte Siyer, Rikak, Cihad ve Fezâilü’l-Kur’ân gibi sünen yahut fikhî konulara ait olmayıp özellikle câmi’ türü eserlerde bulunan bölümler de mevcuttur.

Sünen’in yazma ve matbû nüshalarındaki senetlerinden ve *Sünen*’den bahseden kitaplardan anlaşıldığına göre bu eser, Dârimî’den sonra sadece Ebû İmrân İsa b. Ömer es-Semerkandî’nin rivâyetiyle sonraki dönemlere intikal etmiştir.¹⁰⁰

Sünen’deki hadislerin sayısı hususunda birçok farklı tespitler vardır. Köprülü Kütüphanesi’ndeki nüshada 3550 sayısı verilmektedir. Ebu’l-Vakt rivâyetinde ise 3557 hadis olduğu bildirilmektedir.¹⁰¹ Mustafa Dîb el-Buğa tarafından tahkik edilen ve araştırmamızda esas aldığımız nüshada ise 3546 hadis yer almaktadır. Bütün bu rakamların birbirine çok yakın olduğu, dolayısıyla eserin tam nüsha olarak intikal ettiği söylenebilir.

Sünen-i Dârimî’nin önemli özelliklerinden biri de başında geniş bir

Hadis Tarihi, s. 249-250; *Hadis Usûlü*, s. 297.

⁹⁸ Kettânî, *er-Risâletü’l-müstatrafe*, s. 12; Ebû Zehv, *el-Hadis ve’l-Muhaddisîn*, s. 418.

⁹⁹ Leknevî, Ebu’l-Hasenât Muhammed Abdülhayy, *el-Ecvibetü’l-fâzıla li es’ileti’l-aşerati’l-kâmile*, 6. Baskı, Beyrut, Dâru’l-beşâiri’l-islâmiyye, 2005, s. 76-77.

¹⁰⁰ Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 225; Cilt 14, s. 487.

¹⁰¹ Abdülazîz b. Şah Veliyyullah Dihlevî, *Büstânü’l-muhaddisîn*, Beyrut, Dâru’l-garbi’l-islâmî, t.y., s. 114.

Mukaddime ihtiva etmesidir. Hatta denebilir ki temel hadis kaynakları arasında en geniş hacimli mukaddime, Dârimî'nin *Sünen*'de yer verdiği Mukaddime'dir. Mukaddime, *Sünen*'in takriben beşte birini oluşturmaktadır ve toplam 57 bâb, 654 rivâyetten meydana gelmektedir.

Dârimî, *Sünen*'de hadislerden sonra bazı açıklamalara yer vermiştir. Bunlar da *Sünen*'in önemli bir özelliğidir. Bu açıklamalarda bahsedilen bazı konular şunlardır:

1. Kısa da olsa yer yer râvilerin hüviyetlerini tespit eder.
2. Zaman zaman râvileri tenkide tabi tutar.
3. Bazen hadisin muhtelif rivâyetleri arasındaki lafız farklılıklarına işaretle bulunur.
4. Bazen kaydettiği hadis için izah yapar ve kendi görüşünü açıklar.
5. Bazen kelime açıklamaları yapar.
6. Kimi yerde kendi tereddüdünü açıklar.
7. Bazı yerlerde tereddüde düşen râvinin kim olduğunu söyler.
8. Bazen kapalı gibi görünen ifadelerin neye delâlet ettiğini açıklar.
9. Açıklama yaparken bazen Abdullah ismini bazen de Ebû Muhammed künyesini kullanır.¹⁰²
10. Bazı hadislerin sıhhat durumu hakkında bilgi verir.
11. Bazı âlimlerin mezkûr hadis hakkındaki söz ya da görüşlerini kaydeder.

1.3.2.4. Dârimî'nin *Sünen*'i Üzerine Yapılan Çalışmalar

Tarihi süreç içerisinde *Sünen-i Dârimî*'nin üzerine yeterli derecede çalışma yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bununla beraber *Sünen-i Dârimî* üzerine yapılan bazı çalışmaları şöylece sıralayabiliriz:

1. Muhammed Naîm Atâ, *Sünen-i Dârimî*'yi “*el-Hallü'l-Müdellet ale'd-Dârimî*” ismiyle şerh etmiştir. Bu şerh çalışmasının yarısı hicri 1322 yılında

¹⁰² İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 7. Baskı, İstanbul, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009, s. 125.

Luknov'da basılmıştır.¹⁰³ Tamamı hakkında ise bir bilgi mevcut değildir.

2. Muasır araştırmacılardan Seyfurrahman Mustafa, 1977 yılında Ümmü'l-Kurâ Üniversitesinde “*Zevâidü'd-Dârimî ale'l-kütübi's-sitte mine'l-ehâdîsi'l-merfû'a*” adlı master tezi hazırlamıştır.¹⁰⁴

3. Muhammed Abdullah Muhammed Adl, Ezher Üniversitesi'nde 1973 yılında “*ed-Dârimî ve cühûduhu fi'l-hadîs*” adlı bir doktora tezi hazırlamıştır.¹⁰⁵

4. Salih Ahmed eş-Şâmî, 7 ciltten oluşan “*Zevâidü's-sünen ale's-sahîhayn*” adlı zevâid çalışmasında *Kütüb-i Sitte*'ye dâhil olan dört *Sünen* kitabıyla birlikte, Dârimî'nin *Sünen*'ini esas almıştır. (Dimeşk, Dâru'l-kalem, 1998.)

5. *Sünen-i Dârimî*, Ebû Asım Nebîl b. Hâşim el-Gamrî tarafından; “*Fethu'l-mennân şerhu Süneni'd-Dârimî*” adıyla 10 cilt halinde şerh edilmiş ve tahkiki yapılmıştır. (Beyrut, Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1999.)

6. Abdülhamid Şânûha'nın, “*Tahricü Sülâsiyyâti'l-Buhârî, ve't-Tirmizî, ve İbni Mâce, ve'd-Dârimî*” adlı tahrir çalışması mevcuttur. (Beyrut, y.y., 1985.)¹⁰⁶

7. Abdullah Aydınli tarafından yapılan; tercüme, şerh ve tahkik çalışması “*Sünen-i Dârimî*” adıyla 6 cilt halinde basılmıştır. (İstanbul, Madve Yayınları, 1994.)

8. *Sünen-i Dârimî*, Abdullah Parlıyan tarafından da tek cilt halinde tercüme edilmiştir. (Konya, Konya Kitapçılık, 2011.)

9. Ahmet Yıldırım “*Dârimî ve Sünen'i*” adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. (Uludağ Üniversitesinde 1990'da hazırlanan bu çalışma basılmamıştır.)

10. Arafat Aydın, *Sünen* çerçevesinde “*Dârimî'nin Peygamber Anlayışı*” adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır. (Marmara Üniversitesinde 2008 yılında hazırlanan bu çalışma basılmamıştır.)

¹⁰³ Sezgin, *Târîhu't-türâsi'l-arabiyye*, Cilt 1, s. 220; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 126; Aydınli, *Sünen-i Dârimî Tercümesi*, Cilt 1, s. 65.

¹⁰⁴ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 126; Aydınli, *Sünen-i Dârimî Tercümesi*, Cilt 1, s. 65; “Dârimî”, *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, Cilt 8, s. 495.

¹⁰⁵ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 126; Aydınli, “Dârimî”, *DİA*, Cilt 8, s. 495.

¹⁰⁶ Aydınli, “Sünen”, *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, Cilt 38, s. 143.

11. Abdullah Aydınli, Diyanet İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı “Dârimî” ve “Sünen” adlı iki ayrı maddede Dârimî'yi, eserlerini ve *Sünen*'ini anlatmıştır. (*DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1993 ve 2010.)

BİRİNCİ BÖLÜM

DÂRİMÎ'NİN MUKADDİME'Sİ VE TAHLİLİ

1.1. MUKADDİME VE ÖZELLİKLERİ

1.1.1. Mukaddime'nin Tanıtımı

Dârimî'nin Mukaddime'si hacmi, muhtevâsı ve yazıldığı dönem itibari ile hadis tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. Elimize ulaşan temel hadis eserlerinden anlaşıldığına göre hadis tarihinde mukaddime yazma geleneği aynı dönemde yaşayan Dârimî ve Müslim ile başlamaktadır. Bildiğimiz kadarıyla Dârimî ve Müslim öncesi yazılan hadis eserleri içinde bu tarz mukaddime yazan yoktur. Dârimî ve Müslim'den başka İbn Mâce de *Sünen*'ine mukaddime yazmıştır. Bu mukaddimeler içerisinde Dârimî'nin Mukaddime'si hacmi ve muhtevâsı bakımından en geniş olanıdır. İbn Mâce'nin Mukaddime'si Müslim'in Mukaddime'sine nazaran, hacim ve üslûp bakımından Dârimî'nin Mukaddime'sine daha yakındır.

Dârimî'nin Mukaddime'si 57 bâbdan oluşmaktadır. Mukaddime'deki hadislerin sayısı hususunda ise nüshalar arasında bazı cüz'i farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim 649, 654, 655, 675 gibi veya bu rakamlara yakın sayılar verilmektedir. Dr. Mustafa Dîb el-Buğâ tarafından tahkik edilen ve bizim çalışmamızda esas aldığımız Dımaşk baskısında ise Mukaddime'deki hadis sayısı 654'tür. İhtiva ettiği bu hadis sayısı ile Mukaddime, eser içinde büyük bir yer tutmakta ve *Sünen*'in yaklaşık beşte birine tekabül etmektedir.

Dârimî'nin eserine yazdığı Mukaddime, bugün anladığımız manada eseri tanıtan, eseri yazmaktaki amacı ve takip edilen metodu anlatan bir mukaddime değildir. Zaten o dönemde hadis âlimleri arasında bugünkü manada bir mukaddime yazma anlayışı da yoktu. Dârimî, Mukaddime'de birkaç hadisin sonuna, o hadisi açıklama maksadıyla yazmış olduklarının dışında kendi görüş ve düşüncelerini kaydetmemiştir. O merfû, mevkûf ve maktû hadislerden oluşan rivâyetlerini, konu ile ilgili olduğunu düşündüğü bâb başlıklarının altına sıralamak sûretiyle bu Mukaddime'sini oluşturmuştur. Mukaddime'de konu itibari ile ilk olarak

Resûlullah'ın (a.s.) risâleti ve bunun temellendirilmesi, mucizeler, ilahî ihsan ve ikramlar, Resûlullah'ın (a.s.) bazı ahlâkî vasıfları ve şemâili, Resûlullah'a (a.s.) verilen bazı faziletler (üstünlükler) gibi konular yer almaktadır. Ardından sünnet, sünnetin önemi, sünnetin teşrîdeki yeri, sünnete ittibâ, sünnete karşı takınılan tavır ve sünnetin Kur'ân karşısındaki konumu gibi bazı konular işlenmektedir. Bunlardan başka hadis usûlüne dair bazı konulara da değinilmekte; hadis öğrenimi, hadisin manen ya da lâfzen rivâyeti, hadislerin yazımı ve râvilerin güvenilirliği meselelerine dair rivâyetler kaydedilmektedir. Ayrıca hüküm verme, ictihâd, kıyas, fetva verme, ehl-i re'y olma, ilmin ve âlimin önemi, ilmin hayata geçirilmesi gibi konulara dair rivâyetler zikredilmektedir.

Dârimî, her ne kadar açıklayıcı ve tanıtıcı tarzda bir mukaddime üslûbu kullanmasa da yer verilen konular, kullanılan bâb başlıkları ve rivâyetleri incelendiğinde onun bu Mukaddime'yi belirli bir gayeye matuf olarak yazdığı, îmalı da olsa bir amaç çerçevesinde Mukaddime'yi telif ettiği anlaşılır.

Mukaddime, başından sonuna kadar Dârimî'nin 'sünnet' ve 'Peygamber' anlayışını açık bir şekilde yansıtmaktadır. Verilen bâb başlıklarına ve nakledilen rivâyetlere göre denilebilir ki; Dârimî bu Mukaddime'yi sünnet ve hadis müdafaası ve hak ettiği manada Hz. Peygamber'i ve sünneti tanıtmaya maksadıyla yazmıştır. Özellikle o, ahkâma dair sözlerini ve fiillerini aktaracağı Zat'ın (a.s.) sünneti hakkında uygun olmayan düşünce ve görüşleri bertaraf etmek, sünnetinin konumunu belirtmek ve yüceltmek, teşrîdeki değerini, önemini ifade etmek ve ahkâma dair hadislerinin kabulüne zemin hazırlamak gayesiyle sünnet ve hadise dair meseleleri Mukaddime'de öncelikli olarak zikretmiştir.

Bu arada Dârimî'yi böyle bir gaye ile bu tarz bir Mukaddime yazmaya sevk eden sâikler de göz ardı edilmemelidir. Dârimî'nin bu tarz bir Mukaddime yazmasındaki en önemli sâiklerden birisi de o dönemin ilmi ortamı ve o ortamda bahsi geçen meseleler olmalıdır. Özellikle onun yaşadığı dönemde hadis inkârcılığı ve sünnet muhalifi görüşlerin kısmen yaygın olduğunu belirtmekte yarar var. Ayrıca mucizeler gibi Resûlullah'a (a.s.) ait bazı hususiyetler, kimi bid'at ehli taraftarlarınca inkâr edilmekte idi. Dârimî de kendi yaşadığı dönemde cereyan eden bu türden sünnet karşıtı faaliyetler ve düşünceler karşısında sünnetin ve sünnete ittibâ etmenin önemi ve gerekliliğini vurgulayan bâblar açmış ve gerekli gördüğü bir kısım

rivâyetleri kaydetmiştir. Bu arada ehl-i re'ye ve ehl-i hadis tartışmalarının kimi zaman kızıştığı bir ortamda Dârimî'nin ehl-i hadis mensubu olarak bu konudaki bir kısım problemlere cevap mahiyetinde bazı hususları mukaddimedede ele almayı gerekli görmesi de onu böyle bir mukaddime yazmaya yönlendiren sâiklerden olmalıdır. Çünkü Dârimî bu konuda ehl-i re'yi ve metodunu zemmeden birçok rivâyete yer vermektedir.

1.1.2. Mukaddime'nin Özellikleri

Dârimî'nin *Sünen*'inin genel hususiyetlerinden olmakla birlikte Mukaddime'de de bizim tespit edebildiğimiz usûl ve üslûba dair bazı özellikler vardır. Hadisin metin ve senedinde bulunabilen bu özellikler şu şekilde sıralanabilir:

1. Dârimî, bazen hadiste geçen kelimelerin anlamlarına (garîbü'l-hadîs'e) dair açıklamalar yapar.

Örnek:

أخبرنا عبد الله بن صالح حدثني معاوية عن يونس بن ميسرة عن أبي إدريس الخولاني عن بن غنم قال نزل جبريل على رسول الله صلى الله عليه وسلم فشق بطنه ثم قال جبريل قلب وكيع فيه أذنان سميعتان وعينان بصيرتان محمد رسول الله المقفى الحاشر خلقك قيم ولسانك صادق ونفسك مطمئنة قال أبو محمد وكيع يعنى شديدا¹⁰⁷

Bu örnekte Dârimî, naklettiği hadiste geçen وكيع kelimesinin شديد anlamına geldiğini belirtmiştir.

2. Bazı râvilerin kimliğini tespite yönelik açıklamalarda bulunur.

Örnek:

حدثنا عبد الله بن صالح حدثني الليث حدثني خالد وهو بن يزيد عن سعيد هو بن أبي هلال عن هلال بن أسامة عن عطاء بن يسار عن بن سلام أنه كان يقول إنا لنجد صفة رسول الله صلى الله عليه وسلم إنا أرسلناك شاهدا ومبشرا ونذيرا وحرزا للأمين أنت عدي ورسولي سميته المتوكل ليس بفظ ولا غليظ ولا صحاب بالأسواق ولا

¹⁰⁷ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, *Sünenü 'd-Dârimî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa, 1. Baskı, Dimeşk, Dâru'l-Mustafa, 2011, Mukaddime, 8.

يجزي بالسيئة مثلها ولكن يعفوا ويتجاوز ولن أقبضه حتى نقيم الملة المتعوجة بأن تشهد أن لا إله إلا الله يفتح به أعينا عميا وآذانا صما وقلوبا غلفا قال عطاء بن يسار وأخبرني أبو واقد الليثي انه سمع كعبا يقول مثل ما قال بن سلام¹⁰⁸

Bu senette Dârimî, iki râvinin kimliğine dair açıklama yapmıştır. İlk olarak râvilerden Halid isimli kişinin Halid b. Yezid oğlu olduğunu ardından ise Saîd isimli râvinin ise Saîd b. Ebû Hilal olduğunu beyan etmiştir.

3. Yer yer hadisler hakkında açıklayıcı ifadeler kullanır.

Örnek:

أخبرنا يزيد بن هارون انا أشعث بن سوار عن الشعبي عن قرظة بن كعب قال : بعث عمر بن الخطاب رهطا من الأنصار إلى الكوفة فبعثني معهم فجعل يمشي معنا حتى أتى صرار وصرار ماء في طريق المدينة فجعل ينفذ الغبار عن رجله ثم قال إنكم تأتون الكوفة فتأتون قوما لهم أزيز بالقرآن فيأتونكم فيقولون قدم أصحاب محمد قدم أصحاب محمد فيأتونكم فيسألونكم عن الحديث فاعلموا ان أسبغ الوضوء ثلاث وثنان تجزيان ثم قال انكم تأتون الكوفة فتأتون قوما لهم أزيز بالقرآن فيقولون قدم أصحاب محمد قدم أصحاب محمد فيأتونكم فيسألونكم عن الحديث فأقلوا الرواية عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وأنا شريككم فيه قال قرظة وان كنت لأجلس في القوم فيذكرون الحديث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وأني لمن أحفظهم له فإذا ذكرت وصية عمر سكت قال أبو محمد معناه عندي الحديث عن أيام رسول الله صلى الله عليه وسلم ليس السنن والفرائض¹⁰⁹

Bu rivâyette Dârimî, Hz. Ömer'in (ö. 23/644) Kûfe'ye gönderdiği sahâbilere orada "Hadis rivâyetini azaltınız" sözündeki 'hadis' kelimesinden kastedilen hususa şöyle bir açıklama getirir: "Bana göre bu rivâyetteki 'hadis'in manası, Resûlullah (a.s.) zamanında meydana gelen hâdiselerdir. Yoksa (uygulanan) sünnetler ve ferâiz değildir."

4. Bazen farklı birkaç senedi olan bir hadisin rivâyetlerinden birini

¹⁰⁸ Dârimî, Mukaddime, 2.

¹⁰⁹ Dârimî, Mukaddime, 28.

zikrettikten sonra diğerlerinin sadece senedini verir ve مثله مثل ذلك، بنحوه، بهذا، بمثله gibi kısaltma ifadelerine yer verir.

Örnek:

أخبرنا الحجاج بن منهال ثنا حماد عن ثابت عن أنس بمثله¹¹⁰

Bize Haccac b. Minhâl haber verdi. Bize Hammad b. Sabit, Enes (r.a.)’den benzerini tahdis etti.

5. Bazen senetleri farklı ama metni aynı olan hadislerin hem senet hem de metnini kaydeder.

Örnek:

أخبرنا عبد الله هو بن صالح حدثني الليث عن يزيد بن عبد الله بن أسامة بن الهادي عن عبد الوهاب عن

ابن شهاب عن حميد بن عبد الرحمن عن معاوية قال سمعت رسول الله يقول من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين¹¹¹

“Allah hayrını murad buyurduğu kişiyi dinde fakih kılar.” hadisini Dârimî örnekte verilen isnadın dışında iki farklı senetle daha nakletmiştir.¹¹² Yani bir hadis metnini toplam üç farklı senetle nakletmiş ve bu üç hadisi de art arda sıralamıştır. Ayrıca Dârimî hadis rivâyetinde ihtiyatlı davranma ile ilgili hadisleri kaydettiği bâbda hadisini altı farklı senetle zikretmiş ve her senette hadisin metnini de yazmıştır.¹¹³

6. Az da olsa sahâbe tanıtımı yapar.

Örnek:

أخبرنا الحكم بن نافع انا شعيب بن أبي حمزة عن الزهري قال كان جابر بن عبد الله يحدث ان يهودية من أهل خيبر سمت شاة مصلية ثم أهدتها إلى النبي صلى الله عليه وسلم فأخذ النبي صلى الله عليه وسلم منها الذراع فأكل منها وأكل الرهط من أصحابه معه ثم قال لهم النبي صلى الله عليه وسلم ارفعوا أيديكم وأرسل النبي صلى الله

¹¹⁰ Dârimî, Mukaddime, 6.

¹¹¹ Dârimî, Mukaddime, 24.

¹¹² Dârimî, Mukaddime, 24.

¹¹³ Dârimî, Mukaddime, 25.

عليه وسلم إلى اليهودية فدعاها فقال لها أسممت هذه الشاة فقالت نعم ومن أخبرك فقال النبي صلى الله عليه وسلم أخبرتني هذه في يدي الذراع فقالت نعم قال فماذا أردت إلى ذلك قالت قلت إن كان نبيا لم يضره وإن لم يكن نبيا استرحنا منه فعفا عنها رسول الله صلى الله عليه وسلم ولم يعاقبها وتوفي بعض أصحابه الذين أكلوا من الشاة وأحتجم النبي صلى الله عليه وسلم على كاهله من أجل الذي أكل من الشاة حججه أبو هند مولى بني بياضة بالقرن والشفرة وهو من بني ثمامة وهم حي من الأنصار¹¹⁴

Mukaddime'nin on birinci bâbında yer alan bu rivâyetin sonunda Resûlullah'a (a.s.) hacamat yapan Ebû Hind hakkında şu açıklamada bulunur: O, Beyâzaoğulları kabilesinin anlaşmalısı (mevlası) olup Sümameoğulları'ndandır. Sümameoğulları ise Ensâr'dan bir oymaktır.

7. Dârimî, hadisler hakkında açıklama yaparken, kendisini dört farklı ifadeyle zikreder: Bazen sadece ismini, bazen sadece künyesini, bazen hem künyesini hem de ismini birlikte verir, bazen de ismini ve babasının ismini birlikte zikreder.

Örnek:

قال أبو محمد يعني هذا¹¹⁵ قال أبو محمد عبد الله لا أظنه سمعه¹¹⁶ قال عبد الله بن عبد الرحمن أقول من

يوم توفي¹¹⁷ قال عبد الله السميت الطريق¹¹⁸

Görüldüğü gibi o, sözün sahibi (mütekellim) olarak kendisini, Abdullah, Abdullah b. Abdurrahman, Ebû Muhammed veya Ebû Muhammed Abdullah şeklinde muhtelif tarzda ifade etmektedir.

8. Dârimî naklettiği bazı rivâyetlerin senedi ile ilgili değerlendirmeler yapar. Bu, bir nevi rical değerlendirmesi veya senet tenkidi hüviyetindedir.

Örnek:

¹¹⁴ Dârimî, Mukaddime, 11.

¹¹⁵ Dârimî, Mukaddime, 6.

¹¹⁶ Dârimî, Mukaddime, 38.

¹¹⁷ Dârimî, Mukaddime, 54.

¹¹⁸ Dârimî, Mukaddime, 23.

أخبرنا محمد بن حميد ثنا جرير عن عاصم عن بن سيرين قال كانوا لا يسألون عن الإسناد ثم سألوا بعد ليعرفوا من كان صاحب سنة أخذوا عنه ومن لم يكن صاحب سنة لم يأخذوا عنه قال أبو محمد ما أظنه سمعه من عاصم¹¹⁹

Bu rivâyetin sonunda Dârimî, râvilerden; “Cerîr’in¹²⁰ Âsım’dan¹²¹ hadis işittiğini zannetmiyorum.” diyerek hadisin senedi ile ilgili bir değerlendirme yapmakta ve görüş bildirmektedir. Bu hadisten sonra zikrettiği hadiste de Dârimî aynı değerlendirmeyi yapmaktadır. Burada dikkat çeken husus ise Dârimî’nin hadisin senedinde irsâl yahut inkıta olduğuna ihtimal verdiği halde kitabında bu tür rivâyetlere yer vermesidir. Bu da göstermektedir ki, Dârimî, senedinde bu tür kusurlar bulunan rivâyetleri bazen kitabına almaktadır.

9. Fıkhî bir hüküm ihtiva eden rivâyetlerden sonra bazen kendi görüşünü ifade eder.

Örnek:

أخبرنا عفان ثنا حماد بن زيد حدثنا أيوب قال تذاكرنا بمكة الرجل يموت فقلت عدتها من يوم يأتيتها الخبر ليقول الحسن وقتادة وأصحابنا قال فلقيني طلق بن حبيب العنزى فقال انك علي كريم وإنك من أهل بلد العين إليهم سريعة وأني لست آمن عليك وإنك قلت قولاً ها هنا خلاف قول أهل البلد ولست آمن بغيره فقلت وفي ذا اختلاف قال نعم عدتها من يوم يموت فلقيت سعيد بن جبير فسألته فقال عدتها من يوم توفي وسألت مجاهدا فقال عدتها من يوم توفي وسألت عطاء بن أبي رباح فقال من يوم توفي وسألت أبا قلابة فقال من يوم توفي وسألت محمد بن سيرين فقال من يوم توفي قال وحدثني نافع ان بن عمر رضي الله عنهما قال من يوم توفي وسمعت عكرمة يقول من يوم توفي قال وقال جابر بن زيد من يوم توفي قال وكان بن عباس يقول من يوم توفي قال حماد وسمعت ليثا يحدث عن الحكم

¹¹⁹ Dârimî, Mukaddime, 38.

¹²⁰ Burada ismi zikredilen Cerîr isimli râvi, Ebû Abdullah Cerîr b. Abdülhamîd b. Cerîr ed-Dabbî er-Râzî’dir. Hicrî 188, mîladî 804 yılında Rey şehrinde vefat etmiştir. (Bkz. Selman Başaran, “Cerîr b. Abdülhamîd”, *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, Cilt 7, s. 411-412; Gamrî, Ebû Asım Nebîl b. Hâşim, *Fethu’l-mennân şerhu Süneni’d-Dârimî*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-beşâiri’l-islâmiyye, 1999, Cilt 1, s. 298; Cilt 2, s. 201.)

¹²¹ Bu rivâyette zikredilen Âsım isimli râvi, Âsımü’l-Ahvel lakabıyla tanınan, Ebû Abdurrahman Âsım b. Süleyman el-Ahvel el-Basrî’dir. Hicrî 142, mîladî 759 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Uğur, “Âsım el-Ahvel”, *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, Cilt 3, s. 475. Ayrıca aynı hadisi Müslim, Mukaddime’nin beşinci bâbında rivâyet etmiş ve rivâyetinde Âsım isimli râviyi tanıtıcı bir tarzda ‘Âsımü’l-Ahvel’ diyerek zikretmiştir.)

ان عبد الله بن مسعود قال من يوم توفي قال وقال علي من يوم يأتيها الخبر قال عبد الله بن عبد الرحمن أقول من يوم توفي¹²²

Mukaddime'nin elli dördüncü bâbında geçen bu rivâyette Dârimî, kocası ölen kadının iddetinin ne zaman başlayacağına dair görüşleri naklettikten sonra bu görüşlerden birine katılarak; 'kadının iddeti, kocasının öldüğü günden itibaren' der.

10. Dârimî, Mukaddime'de merfû rivâyetlerin yanı sıra mevkûf ya da maktû rivâyetlere de yer verir.

Merfû hadise örnek:

أخبرنا أحمد بن عبد الله ثنا حسين بن علي عن زائدة عن المختار بن فلفل عن أنس قال قال رسول الله صلى الله عليه وسلم أنا أول شافع في الجنة

Tercüme: Bize Ahmed b. Abdullah (ö. 227/842) haber verip dedi ki; bize Hüseyin b. Ali (ö. 203/818), Zâide b. Kudâme'den (ö. 161/777), o, el-Muhtâr b. Fülful'den, o da Enes'den (r.a.) rivâyet etti ki; Enes (ö. 93/712) şöyle dedi: Resûlullah (a.s.); "*Ben, Cennet hususunda ilk şefa'at edecek kişiyim.*" buyurdu.¹²³

Mevkûf hadise örnek:

أخبرنا محمد بن أحمد ثنا سفيان بن عيينة عن أبي سنان عن سعيد بن جبيرة عن ابن عباس قال من أفتى بفتيا يعمى عليها فإثمها عليه

Tercüme: Bize Muhammed b. Ahmed¹²⁴ haber verip dedi ki; bize Süfyan b. Uyeyne (ö. 198/814), Ebû Sinan'dan¹²⁵ o, Saîd b. Cübeyr'den (ö. 94/713), o da İbn Abbas'tan (r.a.) rivâyet etti ki; İbn Abbas (ö. 68/687) şöyle dedi: "Kim insanın

¹²² Dârimî, Mukaddime, 54.

¹²³ Dârimî, Mukaddime, 8.

¹²⁴ Hadisin senesinde geçen Muhammed b. Ahmed (ö. 237/851) isimli râvinin tam adı şöyledir: Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Halef es-Sülemî el-Bağdâdî'dir. İmam Müslim ve Ebû Dâvûd'un hocalarından biridir. Ebû Hâtim onun, sika ve sadûk olduğunu söylemiştir. (Bkz. Gamrî, *Fethu'l-mennân*, Cilt 1, s. 358.)

¹²⁵ Ebû Sinan (ö. 132/749) isimli râvi'nin tam adı şöyledir: Ebû Sinan Dirâr b. Mürre el-Kûfî eş-Şeybânî'dir. (Bkz. Gamrî, *Fethu'l-mennân*, Cilt 2, s. 143.)

kendisiyle yolunu sapıtacağı bir fetva verirse, bunun günahı ona düşer.”¹²⁶

Maktû hadise örnek:

أخبرنا أحمد بن الحجاج قال سمعت سفيان عن بن المنكدر قال ان العالم يدخل فيما بين الله وبين عباده
فليطلب لنفسه المخرج

Tercüme: Bize Ahmed b. Haccâc haber verip dedi ki; Süfyan'ı (İbn Uyeyne) işittim. O, İbnü'l-Münkedir'den (ö. 131/748) şöyle dediğini rivâyet etti: “Şüphe yok ki âlim, Allah ile kulları arasına girer. Dolayısıyla o, kendisine çıkış yolu arasın.”¹²⁷

11. O, bazen mürsel ve munkatı' rivâyetleri de kitabına alır.

Mürsel hadise örnek:

أخبرنا أبو النعمان ثنا فطر عن عطاء قال قال رسول الله إذا أصاب أحدكم مصيبة فليذكر مصابه بي فإنها
من أعظم المصائب

Tercüme: Bize Ebû Nuaym¹²⁸ haber verip dedi ki; bize Fıtr¹²⁹, Atâ'dan¹³⁰ rivâyet etti ki, Atâ şöyle demiştir: Resûlullah (a.s.) şöyle buyurdu: “Sizden birinize bir musibet ulaştığında o, benden dolayı kendisine ulaşan musibeti hatırlasın. Çünkü bu, en büyük musibetlerdendir.”¹³¹

Bu rivâyette tabînden olan Atâ b. Ebû Rebâh, sahâbi tabakasındaki râviyi zikretmeden hadisi Resûlullah'a (a.s.) izafe ettiği için bu hadis mürseldir.

Munkatı' hadise örnek:

أخبرنا الحكم بن موسى ثنا يحيى بن حمزة عن الأوزاعي عن داود بن علي قال قيل يا رسول الله ألا نحجبك
فقال لا دعوهم يطؤون عقبي وأطأ أعقابهم حتى يريحني الله منهم

Tercüme: Bize Hakem b. Musa haber verip dedi ki; bize Yahya b. Hamza, Evzaî'den, o da Dâvûd b. Ali'den¹³² şöyle dediğini rivâyet etti: Resûlullah'a; ‘Halkın

¹²⁶ Dârimî, Mukaddime, 20.

¹²⁷ Dârimî, Mukaddime, 19.

¹²⁸ Ebû Nuaym'ın tam adı şöyledir: Ebû Nuaym el-Fazl b. Dükeyn b. Hammâd el-Mülâî el-Kûfî. (ö. 219/834)

¹²⁹ Fıtr b. Halife (ö. 150/767)

¹³⁰ Atâ b. Ebû Rebâh (ö. 114/732)

¹³¹ Dârimî, Mukaddime, 14.

¹³² Ebû Süleyman Dâvûd b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdülmüttalib el-Hâşimî, etbâu't-tâbîinden

senin yanına girmelerine mani olalım mı?’ denildi. Resûlullah da şöyle buyurdu: “Hayır, onları bırakın! Allah beni onlardan rahata kavuşturana kadar onlar benim topuğuma basar, ben onların topuklarına basarım.”¹³³

Bu rivâyette etbâu’t-tâbiînden olan Dâvûd b. Ali, tabiîn ve sahâbe tabakasındaki râvileri zikretmediği için bu hadis, munkatı’ hadis türlerinden mu’dal bir rivâyettir. Zira isnadda peşpeşe iki râvi düşürülmüştür.

12. Dârimî, Mukaddime’de rivâyet lafızlarına yer verirken neredeyse tamamında حدثنا (haddesenâ) ve أخبرنا (ahberanâ) lafızlarını kullanır. Tespitlerimize göre bu iki lafzın dışında birkaç yerde أخبرني (ahberanî) lafzını kullandığı da olmuştur. Bu ise sadece üç yerdedir.¹³⁴

13. Bazen hadisin sonunda hocalarının açıklama ve görüşlerine yer verir.

Örnek:

أخبرنا هارون بن معاوية عن إبراهيم بن سليمان المؤدب عن الأعمش عن مجاهد حدثني مولاي أن أهله بعثوا معه بقدرح فيه زيد ولبن إلى أهلكهم قال فمنعني أن آكل الزيد لمخافتها قال فجاء كلب فأكل الزيد وشرب اللبن ثم بال على الصنم وهو أساف ونائلة قال هارون كان الرجل في الجاهلية إذا سافر حمل معه أربعة أحجار ثلاثة يقدره والرابع يعبده ويربي كلبه ويقتل ولده¹³⁵

Dârimî naklettiği bu rivâyetin sonunda, hadisi aldığı hocası Harun b. Muâviye’nin açıklama mahiyetindeki şu sözlerine yer vermiştir: “Cahiliye devrinde bir adam yolculuk yaptığında yanına dört tane taş alırdı. Bunlardan üçünü tenceresi için alır (sacayağı yapar), dördüncüsüne ise tapardı. Köpeğini terbiye edip besler fakat çocuğunu öldürürdü.”

olup Abdullah b. Abbas’ın torunudur. Babası yoluyla dedesi Abdullah’tan rivâyetleri mevcuttur. Kendisinden Evzaî, İbn Ebû Leyla ve Süfyan es-Sevrî gibi birçok muhaddis rivâyette bulunmuştur. O hicrî 133, milâdî 750 yılında vefat etmiştir. (Bkz. İbn Hacer, *Tehzîbü’t-Tehzîb*, Cilt 1, s. 567-568.)

¹³³ Dârimî, Mukaddime, 14.

¹³⁴ Dârimî, Mukaddime, 14, 18, 23.

¹³⁵ Dârimî, Mukaddime, 1.

1.2. MUKADDİME’NİN TAHLİLİ

Dârimî’nin Mukaddime’sinde elli yedi bâb bulunmaktadır. Bu bâbların isimleri ve bâblarda yer alan hadis sayılarını bir tabloda şöylece gösterebiliriz:

Tablo 1: Dârimî’nin Mukaddime’sindeki Bâblar

Bâb No	Mukaddime’deki Bâb İsimleri	Hadis Sayısı
1.	“Hz. Peygamber’in (a.s.) Peygamber Olarak Gönderilmesinden Önce İnsanların İçinde Buldukları Cehâlet ve Dalâlet” (باب ما كان عليه الناس قبل بعث النبي صلى الله عليه وسلم من الجهل والضلالة)	4
2.	“Hz. Peygamber’in Peygamber Olarak Gönderilmesinden Önce Mukaddes Kitaplarda Tanıtılması” (باب صفة النبي صلى الله عليه وسلم في الكتب قبل مبعثه)	8
3.	“Hz. Peygamber’in Nübüvvet Vazifesinin Başlangıcı Nasıl Oldu?” (باب كيف كان أول شأن النبي صلى الله عليه وسلم)	3
4.	“Allah’ın Hz. Peygamber’e; Ağaçların, Hayvanların ve Cinlerin İman Etmeleri Nev’inden İkrâm Ettiği Şeyler” (باب ما أكرم الله به نبيه من إيمان الشجر به والنهائم والجن)	9
5.	“Allah’ın Hz. Peygamber’e, (a.s.) Parmakları Arasından Su Akıtması Nev’inden İkrâm Ettiği Şeyler” (باب ما أكرم الله النبي صلى الله عليه وسلم من تفجير الماء من بين أصابعه)	6
6.	“Hz. Peygamber’e Minberin İnlemesi Şeklinde İkrâm Edilen Şeyler” (باب ما أكرم النبي صلى الله عليه وسلم بمنبر المنبر)	11
7.	“Hz. Peygamber’e (a.s.) Yemeğinin Bereketlenip Artması Konusunda İkrâm Edilen Şeyler” (باب ما أكرم به النبي صلى الله عليه وسلم في بركة طعامه)	4
8.	“Hz. Peygamber’e Verilen Faziletler” (باب ما أعطي النبي صلى الله عليه وسلم من الفضل)	9
9.	“Hz. Peygamber’e Gökten Yemek İndirilmesi Şeklinde İkrâm Edilen Şeyler” (باب ما أكرم النبي صلى الله عليه وسلم بتزول الطعام من السماء)	2
10.	“Hz. Peygamber’in Güzelliği Hakkında” (باب في حسن النبي صلى الله عليه وسلم)	10
11.	“Hz. Peygamber’e (a.s.) Ölülerin Konuşması Nevinden İkrâm Edilen Şeyler” (باب ما أكرم النبي صلى الله عليه وسلم من كلام الموتى)	3
12.	“Hz. Peygamber’in Cömertliği Hakkında” (باب في سخاء النبي صلى الله عليه وسلم)	4
13.	“Hz. Peygamber’in Tevazuu Hakkında” (باب في تواضع رسول الله صلى الله عليه وسلم)	1
14.	“Hz. Peygamber’in Vefatı Hakkında” (باب في وفاة النبي صلى الله عليه وسلم)	17
15.	“Allah’ın Peygamber’ine Vefatından Sonra İkrâm Ettiği Şeyler” (باب ما أكرم الله تعالى نبيه صلى الله عليه وسلم بعد موته)	3

16.	“Sünnete İttibâ” (باب اتباع السنة)	5
17.	“Kitap ve Sünnette Olmayan Şey Hakkında Cevap Vermekten Sakınmak” (باب التورع عن الجواب فيما ليس فيه كتاب ولا سنة)	20
18.	“Fetva Vermenin Kerâheti” (باب كراهية الفتيا)	9
19.	“Fetva Vermekten Korkan, Bid’at ve Aşırılığı Kerih Gören Kimseler” (باب من هاب الفتيا وكرة التنطع والتبدع)	27
20.	“Fetva Verme ve Fetva Vermenin Ağır Yükümlülüğü” (باب الفتيا وما فيه من الشدة)	18
21.	“Sorulan Her Meselede Fetva Veren Kimse Hakkında” (باب في الذي يفتي الناس في كل ما يستفتى)	15
22.	“Zamanın Değişmesi ve Sonradan Olacak Şeyler” (باب تغير الزمان وما يحدث فيه)	15
23.	“Sadece Re’ye Dayanan Hükmü Almanın Kerâheti” (باب في كراهية أخذ الرأي)	18
24.	“Âlimlere Uyuma” (باب الاقتداء بالعلماء)	13
25.	“Hz. Peygamber’den (a.s.) Hadis Rivâyetinden Korkma ve Bunda İhtiyatlı Davranma” (باب اتقاء الحديث عن النبي صلى الله عليه وسلم والتثبت فيه)	8
26.	“İlmin Yok Olması” (باب في ذهاب العلم)	13
27.	“İlimle Amel Etme ve İlimde İyi Niyetli Olma” (باب العمل بالعلم وحسن النية فيه)	15
28.	“Hata Yapma Endişesiyle Fetva Vermekten Korkan Kimse” (باب من هاب الفتيا مخافة السقط)	22
29.	“İlim, Allah Korkusu ve Haşyettir Diyen Kişi” (باب من قال العلم الحشية وتقوى الله)	19
30.	“Nefsin Arzularından (Hevâdan) Kaçınma” (باب في اجتناب الأهواء)	8
31.	“Râvi Manayı Doğru Verdiği Sürece Mana ile Rivâyete İzin Verenler” (باب من رخص في الحديث إذا أصاب المعنى)	6
32.	“İlim ve Âlimin Fazileti Hakkında” (باب في فضل العلم والعالم)	38
33.	“İlim Öğrenmeye Maksatsız Başlayıp İlmin Kendisini Bir Maksada Yönelttiği Kişi” (باب من طلب العلم بغير نية فرده العلم إلى النية)	3
34.	“Allah Rızasından Başka Bir Şey İçin İlim Tahsil Edenleri Kınama” (باب التوبيخ لمن يطلب العلم لغير الله)	30
35.	“Arzularına (Hevâsına) Uyanlardan, Bidâtçı ve Münakaşacıları Uzaklaşma” (باب اجتناب أهل الأهواء والبدع والخصومة)	12
36.	“İlimde Eşit Davranma” (باب التسوية في العلم)	4

37.	“Âlimlere Saygı Gösterme Hakkında” (باب في توقير العلماء)	7
38.	“Sika Râvilerden Hadis Rivâyeti” (باب في الحديث عن الثقات)	16
39.	“Hz. Peygamber’in (a.s.) Hadisinin Tefsirinden ve Hz. Peygamber’in (a.s.) Sözüünün Yanında Başkasının Sözünden Sakınma” (باب ما يتقى من تفسير حديث النبي صلى الله عليه وسلم وقول غيره عند قوله صلى الله عليه وسلم)	7
40.	“Hz. Peygamber’in (a.s.) Hadisini Yüceltmeyen ve Hadise Saygı Göstermeyen Kişinin Cezasının Hemen Verilmesi” (باب تعجيل عقوبة من بلغه عن النبي صلى الله عليه وسلم حديث فلم يعظمه ولم يوقره)	10
41.	“İnsanları Bıktırmayı Kerih Gören Kimseler” (باب من كره ان يمل الناس)	3
42.	“Hadislerin Yazılmasını Câiz Görmeyen Kimseler” (باب من لم ير كتابة الحديث)	33
43.	“Hadislerin Yazılmasına İzin Veren Kimseler” (باب من رخص في كتابة العلم)	29
44.	“İyi veya Kötü Bir Çığır Açan Kimseler” (باب من سن سنة حسنة أو سيئة)	6
45.	“Meşhur Olmayı ve Tanınmayı Kerih Gören Kimseler” (باب من كره الشهرة والمعرفة)	24
46.	“Resûlullah’tan Rivâyette Bulunma ve Sünnetleri Öğretme” (باب البلاغ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وتعليم السنن)	20
47.	“İlim Tahsili İçin Yolculuk Yapma ve Bu Uğurda Zorluklara Katlanma” (باب الرحلة في طلب العلم واحتمال العناء فيه)	10
48.	“İlmin Korunması” (باب صيانة العلم)	14
49.	“Sünnet, Allah’ın Kitab’ına Hükmedicidir” (باب السنة قاضية على كتاب الله)	5
50.	“Resûlullah’ın (a.s.) Hadisinin Te’vili (Yorumlanması)” (باب تأويل حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم)	4
51.	“İlim Müzakeresi” (باب مذاكرة العلم)	32
52.	“Fakihlerin İhtilafı” (باب اختلاف الفقهاء)	4
53.	“Arz Hakkında” (باب في العرض)	9
54.	“Bir Kişiye, Verdiği Fetvadan Sonra Hz. Peygamber’den (a.s.) Bir Söz Ulaşması ve Bunun Üzerine O Kişinin Kendi Sözüünü Bırakıp Hz. Peygamber’in Sözüne Dönmesi” (باب الرجل يفتي بشيء ثم يبلغه عن النبي صلى الله عليه وسلم فيرجع إلى قول النبي صلى الله عليه وسلم)	4
55.	“Bir Kişinin Fetva Verip Daha Sonra Fetvasını Değiştirmesi” (باب الرجل يفتي بالشيء ثم غيره)	1
56.	“İlmi Üstün Tutma Hakkında” (باب في إعظام العلم)	3
57.	“Abbâd b. Abbâd el-Havvâs eş-Şâmî’nin Mektubu” (باب رسالة عباد بن عباد الخواص الشامي)	1

Kaynakça: Bu tablo, Dârimî'nin *Sünen*'indeki bilgiler doğrultusunda yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu bâbları belli ana başlıklar altında toplamak ve bu çerçevede tahlil etmek mümkündür. Bu itibarla Mukaddime'yi yedi ana başlığa ayırmayı uygun gördük. Bu ana başlıklar şu şekilde sıralanabilir:

1. Nübüvvet ve Nübüvvete Dair Bazı Meseleler
2. Sünnetin Önemi, Konumu ve Sünnete İttibâ
3. Fetva (Hüküm Verme) İle İlgili Meseleler
4. Re'y ve Kıyas Tartışmaları
5. İlim ve Âlim Hakkında
6. Hadis Usûlü İle İlgili Konular
7. Bid'at, Nefse Uyma, Meşhur Olma ve Çığır Açma Hakkında

Mukaddime'yi tahlil ederken bâbları bu ana konular altında değerlendirmeye çalışacağız.

1.2.1. Nübüvvet ve Nübüvvete Dair Bazı Meseleler

Dârimî, Mukaddime'sine Buhari'nin Sahîh'ini Bed'u'l-vahiy ile başlatması gibi nübüvvetle ilgili rivâyetleri sıralamakta öncelik verir. Resûlullah'ın (a.s.) nübüvvetinden önceki dönem, nübüvvetin başlangıcı, Resûlullah'a (a.s.) verilen bazı ikramlar ve mucizeler, Resûlullah'ın (a.s.) vefatı ve bazı vasıflarının anlatıldığı hadisleri içeren bâbları kaydeder. Mukaddime'nin ilk on beş bâbını kapsayan nübüvvete dair meseleler -kısmen de olsa- kronolojik bir sıra içerisinde mezkûr konular çerçevesinde sıralanır.

1.2.1.1. Peygamberlik Öncesi Dönem

Bu bölüme dâhil edebileceğimiz üç bâb vardır. Bu bâbları ve muhtevâlarını şöylece zikredebiliriz:

Mukaddime'nin ilk bâbı; “Hz. Peygamber'in (a.s.) Peygamber Olarak Gönderilmesinden Önce İnsanların İçinde Buldukları Cehâlet ve Dalâlet” (باب ما

كان عليه الناس قبل مبعث النبي صلى الله عليه وسلم من الجهل والضلالة) isimli bâbdır.

İlk bâbda Resûlullah'ın (a.s.) nübüvvetinden önce insanlığın içinde bulunduğu karanlık dönemi ve bu dönemdeki sapıklıkları anlatan rivâyetler vardır. Zikredilen ilk hadiste Resûlullah, (a.s.) insanların Müslüman oldukları takdirde cahiliye döneminde yaptıklarından hesaba çekilmeyeceğini bildirir.¹³⁶ Bu bâbda ilk olarak bu hadisi zikretmekle Resûlullah'ın (a.s.) nübüvvetinin önemine ve getirdiklerine dikkat çekmiş olmalıdır.

İkinci hadiste; Resûlullah (a.s.) huzuruna gelip kızını diri diri gömdüğünü anlatan adamı dinlemiş ve bu hadiseyi o şahsa defalarca anlattırılmış, ardından ona “Allah, cahileyede insanların yapmış oldukları şeyleri kaldırmıştır. Ameline yeniden başla.”¹³⁷ buyurmuştur. Aynı bâbda Dârimî, insanların cahiliye döneminde, içinde buldukları putpereslikten bahseden ve putların acizliğini anlatan iki rivâyet nakleder.

Mukaddime’de ilk olarak böyle bir bâba yer verilmek sûretiyle Resûlullah'ın (a.s.) insanları cahiliye gibi kapkaranlık bir devirden kurtarıp aydınlığa çıkarması, Resûlullah'ın (a.s.) insanlık için ne kadar çok önemli olması, getirdiği mesajın hakikat oluşu ve insanlık için yepyeni, tertemiz bir hayatın bu risâlet vesilesi ile başlaması ifade edilmiştir.

İkinci bâb; “Hz.Peygamber’in Bi’setinden Önce (Geçmiş) Kitaplardaki Vasfı” (باب صفة النبي صلى الله عليه وسلم في الكتب قبل مبعثه) bâbıdır.

Bu bâbda Resûlullah'ın (a.s.) semâvi kitaplardaki vasıfları ile ilgili hadisler nakledilmiştir. Sekiz rivâyetin kaydedildiği bu bâbdaki muhtevâ, birbirine yakın rivâyetlerden meydana gelmektedir. Bütün bu rivâyetler birlikte değerlendirildiğinde Resûlullah'ın (a.s.) semâvi kitaplardaki vasıflarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

¹³⁶ Dârimî, Mukaddime, 1. Ayrıca bu rivâyet için bkz. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Cilt 1, s. 379, 409; Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu’s-sahîh*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, İstîtâbe, 1; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Ahmed Şemsuddîn, 3. Baskı, Beyrut, Dâru’l-kütübi’l-ilmîyye, 2008, Zühhd, 29.

¹³⁷ Dârimî, Mukaddime, 1.

Ka'b'dan (Ka'bü'l-Ahbâr, ö. 32/653) nakledilen üç rivâyette şu vasıflar sıralanmaktadır: Muhammed (a.s.) Allah'ın elçisidir. Kaba ve katı değildir. Pazarlarda bağırıp çağırmaz. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez. Affedip bağışlar. Doğumu Mekke, hicret yeri Medine, saltanatı ise Şam'dadır. Onun ümmeti çokça hamd eder. Her yüksek yerde tekbir getirirler ve her yerde hamd ederler. Bellerine izar kuşanır ve organlarını temizlerler. Çağırıcıları semânın boşluğunda nida ederler. Savaşdaki safları ile namazdaki safları birdir. Onların geceleyin arı uğultuları gibi uğultuları vardır. O, Allah'ın seçilmiş kuludur. Onun ümmeti darlıkta ve bollukta hamdeder. Onlar güneşi gözlerler; vakti gelince bir çöplüğün başında da olsalar namazlarını kılarlar.¹³⁸

Abdullah b. Selâm'ın (ö. 43/663) rivâyetinde ise Resûlullah (a.s.) bir şahit, müjdeleyici ve korkutucu, ümmilere sığınak, Allah'ın kulu ve elçisidir. O'nun ismi (vasfı) Mütevekkil'dir. O, kaba ve katı değildir. Pazarlarda bağırıp çağırmaz. Kötülüğe kötülükle karşılık vermez. Affedip bağışlar.¹³⁹

Cübeyr b. Nüfeyr el-Hadramî'den (ö. 80/699) nakledilen rivâyette Resûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Andolsun ki size gönderilen elçi ne gevşek ne de tembeldir. O, kalplerdeki örtüleri kaldırmak, kör gözleri açmak, sağır kulaklara duyurmak, eğri dilleri doğrultmak ve ‘Allah’tan başka ilah yoktur.’ denilmesi için gelmiştir.”*¹⁴⁰

Kur'ân'da varlığı bildirilen¹⁴¹ ve rivâyetlerde de bazılarının bildirildiği semâvi kitaplardaki Resûlullah'a (a.s.) ve ümmetine ait bu vasıflar, vakiyla da uyum halindedir. Meselâ; Resûlullah'ın (a.s.) affedip bağışlaması, katı ve kaba olmaması, pazarlarda bağırıp çağırması, mütevekkil olması, doğumunun Mekke'de, hicretinin de Medine'ye olması gibi vasıflar tamamıyla O'na aittir.¹⁴²

Dârimî, üçüncü bâbda nübüvvetin başlangıcını tahlil etmek üzere “Hz. Peygamber'in Nübüvvet Vazifesinin Başlangıcı Nasıl Oldu?” (باب كيف كان أول شأن النبي)

¹³⁸ Dârimî, Mukaddime, 2.

¹³⁹ Dârimî, Mukaddime, 2.

¹⁴⁰ Dârimî, Mukaddime, 2.

¹⁴¹ Bakara, 2/146; A'raf, 7/157.

¹⁴² Aydın, *Sünen-i Dârimî Tercümesi*, Cilt 1, s. 84.

(صلى الله عليه وسلم) şeklindeki soru üslûbu ile bâb başlığı koyar. Resûlullah'ın (a.s.) peygamber olacağını önceden anladığına dair rivâyetleri kaydeder. Bu bâbda tamamı merfû olan üç hadis zikreder. Bunlardan ilki, çocukluğunda vuku bulduğu ifade edilen şakk-ı sadr hakkındadır. Rivâyete göre; sütannesinin yanında yaşadığı zamanlarda koyun otlattığı bir sırada Resûlullah'ın (a.s.) göğsü yarılıp kalbi çıkarılır, kalbinden iki kan pıhtısı çıkarılıp atılır ve içi kar suyu ile yıkanır. Sonrasında dolu suyu ile kalbi yıkanır ve kalbine sekine saçılır. Bunun ardından göğsü dikilip peygamberlik mührü ile mühürlenir ve ümmeti ile tartıldığı ifade edilerek bütün ümmetine terazide üstün gelir.¹⁴³

Ebû Zerr'den (r.a.) rivâyet edilen diğer bir hadiste, Ebû Zerr (ö. 32/652) Resûlullah'a (a.s.) peygamberlik verildiğinde, peygamber olduğunu nasıl bildiğini sorar. Bunun üzerine Resûlullah (a.s.) Mekke vadisinde iken iki melek geldiğini ve onlardan birisinin diğerine; *"Bu o mu?"* dediğini, diğer meleğin de buna; *"Evet"* diyerek cevap verdiğini anlatır. Ardından meleklerin Resûlullah'ı (a.s.) ümmetinden sırasıyla bir, on, yüz ve bin kişi ile tarttığı ve her defasında Resûlullah'ın (a.s.) üstün geldiği, meleklerden birinin de diğerine; *"Şayet onu ümmetiyle de tartsan onlara yine üstün gelir."*¹⁴⁴ dediği nakledilir.

Bâb başlığı ve bu bâbda verilen hadislerin muhtevâsına bakıldığında denilebilir ki; Dârimî'ye göre Resûlullah (a.s.) küçüklüğünden beri peygamberliğe hazırlanmış ve daima gözetim altında olmuştur.

1.2.1.2. Resûlullah'a (a.s.) Verilen Mucizeler

Dârimî, dördüncü bâbdan itibaren art arda gelen beş bâbda Resûlullah'a (a.s.) verilen mucizelerden ve O'nun faziletlerinden bahseden rivâyetleri nakleder. Burada, 'mucize' kelimesi yerine içinde 'ikram' kelimesini de barındıran

ما أكرم النبي ما أكرم الله به نبيه - ما أكرم به النبي - ما أكرم الله تعالى نبيه gibi ibareler kullanır.¹⁴⁵

¹⁴³ Dârimî, Mukaddime, 3. Ayrıca bu rivâyet için bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 4, s. 184.

¹⁴⁴ Dârimî, Mukaddime, 3.

¹⁴⁵ Dârimî, Mukaddime, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 15.

Mucizeler bahsinde ilk önce dördüncü bâbda “Allah’ın Hz. Peygamber’e; Ağaçların, Hayvanların ve Cinlerin İman Etmeleri Nev’inden İkrâm Ettiği Şeyler” (باب ما أكرم الله به نبيه من إيمان الشجر به والبهائم والجن) şeklinde bir bâb açarak burada ilk olarak İbn Ömer’in (ö. 73/692) rivâyet ettiği ve bir ağacın Resûlullah’ın (a.s.) huzurunda şahadet getirmesinin anlatıldığı bir olayı kaydeder. Rivâyete göre; Resûlullah (a.s.) ashâbı ile birlikte bir seferde iken kendisine yaklaşan ve ailesine gittiğini söyleyen bir bedeviye; “*Hayır (adına bir şey, iyilik) ister misin?*” diye sorar. Bedevinin bu hayrın ne olduğunu bilmek istemesi üzerine Resûlullah (a.s.); “*Allah’tan başka ilah olmadığına, O’nun tek olduğuna ve ortağı bulunmadığına ve Muhammed’in Allah’ın kulu ve elçisi olduğuna şahadet etmendir.*” şeklinde cevap verir. Bedevi, bu şahadeti tasdik eden bir şahidinin olup olmadığını talep etmesi üzerine Resûlullah (a.s.) bir ağaca işaret eder. Ağaç yeri yarararak gelir ve Resûlullah’ın (a.s.) huzurunda durur. Resûlullah’ın (a.s.) emri üzerine üç defa şahadet getirir ve sonra gerisin geriye dönerek yerine yerleşir.¹⁴⁶

Bâbın ikinci hadisinde Câbir b. Abdullah (ö. 78/697), Resûlullah (a.s.) ile beraber yolculukları esnasında başından geçen bir olayı anlatır: Resûlullah’ın (a.s.) def-i haceti için aralarında mesafe bulunun iki ağaç birleşir ve ona sütne olurlar. İhtiyacını gördükten sonra tekrar yerlerine dönerler.¹⁴⁷

Yine Câbir’den (r.a.) nakledilen bir rivâyette; kızgınlaşan ve etrafındakilere saldıran bir deveyi Resûlullah (a.s.) çağırdığı, devenin dudağını yere koyarak Onun önünde diz çöktüğü, hatta deveyi bağlayıp sahibine verdiği ve şöyle buyurduğu kaydedilir: “*Yerle gök arasında, cinlerin ve insanların âsîleri hariç, hiç bir şey yoktur ki benim, Allah’ın elçisi olduğumu bilip tasdik etmiş olmasın.*”¹⁴⁸

Bu konuda Câbir b. Semura’nın (ö. 70/689) haber verdiği göre Resûlullah (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “*Şüphesiz yok ki ben Mekke’de bir taş tanıyorum ki o taş, peygamber olarak gönderilmemden önce bana selâm verirdi. Ben o taşı şimdi de biliyorum.*”¹⁴⁹

¹⁴⁶ Dârimî, Mukaddime, 4.

¹⁴⁷ Dârimî, Mukaddime, 4.

¹⁴⁸ Dârimî, Mukaddime, 4. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 310.

¹⁴⁹ Dârimî, Mukaddime, 4. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 5, s. 89, 95; Müslim, Ebû'l-

Ağaçların ve taşların Resûlullah'ı (a.s.) tanıdığına ve selam verdiğiğine dair bir hadis de Hz. Ali'den (ö. 40/660) nakledilmektedir. Hz. Ali (r.a.), Resûlullah (a.s.) ile Mekke'de bir yere gittiklerini, dağların arasından ağaçların yanından geçtiklerini belirttikten sonra şöyle der: Bu gezimizde ne bir ağaca, ne de bir dağa rastlamadık ki; "Selâm, senin üzerine olsun ya Resûlallah!" demiş olmasın.¹⁵⁰

Enes b. Mâlik'in (r.a.) rivâyetinde ise Mekkelilerin yaptığı eziyetlerden dolayı mahzun bir şekilde oturan Resûlullah'ın (a.s.) yanına gelen Cebrail (a.s.), O'na bir ayet (mucize) gösterme teklifinde bulunur. Resûlullah'ın (a.s.) arkasında bulunan bir ağaç, çağırması ile huzuruna gelip dikilir ve emriyle tekrar yerine döner. Bunun üzerine Resûlullah; "*Bu bana yeter.*" buyurur.¹⁵¹

Bâbın son hadisi olarak zikredilen İbn Abbas'ın (r.a.) rivâyetinde ise Resûlullah (a.s.) Âmiroğullarından bir adama aynı minvalde bir teklifte bulunur ve orada bulunan bir hurma ağacını çağırmasını ister. Adamın çağırması üzerine sıçrayarak Resûlullah'ın (a.s.) huzuruna gelen ağaç, Resûlullah'ın (a.s.) emriyle tekrar yerine döner.¹⁵²

Dârimî, bu rivâyetleri nakletmek sûretiyle Resûlullah'ın (a.s.) nübüvvetine delil olması bakımından bu tür mucizelerle te'yit buyurulduğunu ifade eder.

Dârimî'nin mucize konusunda kaydettiği bir diğer bâb; "Allah'ın Hz. Peygamber'e, (a.s.) Parmakları Arasından Su Akıtması Nev'inden İkrâm Ettiği Şeyler" (باب ما أكرم الله النبي صلى الله عليه وسلم من تفجير الماء من بين أصابعه) şeklinde yer alan beşinci bâbdır.

Bu konuda toplam altı hadis vardır. Bunlardan üçü Câbir b. Abdullah (r.a.) kanalıyla gelmektedir. Câbir'in ilk rivâyetine göre bir yolculuk veya savaş esnasında Resûlullah'ın (a.s.) yanında iki yüz on kişi vardır. Abdest için su bulunamaması üzerine Resûlullah, (a.s.) içinde az miktarda su bulunan bir leğenin içine elini koyar.

Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbüri, *Sahîhu Müslim*, thk. Yâsir Hasen vd., 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 2012, Fedâil, 2; Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Menâkıb, 5.

¹⁵⁰ Dârimî, Mukaddime, 4. Ayrıca bkz. Tirmizî, Menâkıb, 6.

¹⁵¹ Dârimî, Mukaddime, 4. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 113; İbn Mâce, Fiten, 23.

¹⁵² Dârimî, Mukaddime, 4. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 1, s. 223.

Câbir, Resûlullah'ın (a.s.) parmaklarının arasından gözeler şeklinde suyun aktığını ve orada bulunan iki yüz on kişinin abdestini aldığı zikreder.¹⁵³ Câbir'in (r.a.) diğer rivâyetinde, Ashâbın şiddetli susuzluğa maruz kalmaları üzerine Resûlullah'ın (a.s.) elini leğenin içine koyması ve gözeler halinde suların fişkırması, bin beş yüz kişinin kana kana o sudan içmesi anlatılır.¹⁵⁴ Câbir'den (r.a.) nakledilen üçüncü rivâyette ise, susuzluktan şikâyette bulunması üzerine, aynı minvalde Resûlullah'ın (a.s.) parmaklarını bir kaba koyması ve suyun çoğalması, bu sûretle ashâbın susuzluğunu gidermesi kaydedilir.¹⁵⁵ Fakat bu rivâyette sudan istifade edenlerin kaç kişi olduğu zikredilmez.

Abdullah b. Mes'ûd'dan (r.a.) gelen iki rivâyette ise aynı olay anlatılır. Kaydedildiğine göre; yine içinde az su bulunan bir kaba Resûlullah'ın (a.s.) elini koymasıyla parmaklarının arasından sular fişkırır. Resûlullah (a.s.) insanları suya davet eder. İbn Mes'ûd'un naklettiği rivâyetin ilk tarikinde, ikinci rivâyete ziyade olarak "Biz yemek yenirken yemeğin tesbih edişini işitirdik." kaydı vardır.¹⁵⁶

Bu konuda İbn Abbas'ın (r.a.) naklettiği bir başka rivâyette ise, Resûlullah'ın (a.s.), Bilal'in getirdiği kırbanın içine elini koyduğu ve suyun aynı şekilde bereketlenip gözeler halinde kaynadığı anlatılır.¹⁵⁷

Dârimî, Mukaddime'nin altınca bâbını, "Hz. Peygamber'e Minberin İnlemesi Şeklinde İkrâm Edilen Şeyler" (باب ما أكرم النبي صلى الله عليه وسلم بمنبر المنبر) ismiyle verir.

Bu bâbda sekiz sahâbiden yani Abdullah b. Ömer, Büreyde b. Husayb (ö. 63/682), Câbir b. Abdillâh, Übeyy b. Ka'b (ö. 33/654), Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 73/692), Abdullah b. Abbas, Sehl b. Sa'd (ö. 91/710) ve Enes b. Mâlik'ten (r.anhüm) aynı olayı rivâyet eder. Olay, Resûlullah'ın (a.s.) hutbe verdiği bir sırada bütün cemaatin huzurunda gerçekleşmiştir. Olaya şahit olan sahâbilerden bu olayı

¹⁵³ Dârimî, Mukaddime, 5. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 292.

¹⁵⁴ Dârimî, Mukaddime, 5. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 329; Buhârî, Menâkıb, 25; Eşribe, 31; Meğâzî, 35.

¹⁵⁵ Dârimî, Mukaddime, 5. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 343.

¹⁵⁶ Dârimî, Mukaddime, 5. Ayrıca bkz. Buhârî, Menâkıb, 25; Tirmizî, Menâkıb, 6; Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Taharet, 60.

¹⁵⁷ Dârimî, Mukaddime, 5. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 1, s. 251.

nakledenler kendi usûl ve üslûbuyla, anladığı şekilde ve diğerlerinin vakıf olmadığı yönleri ile nakletmişlerdir. Bütün bu rivâyetlere bakıldığında ana hatlarıyla olay şöyle cereyan eder: Resûlullah (a.s.) hutbe verdiği zamanlarda ayakta olduğundan dolayı kendisi için hazırlanan bir hurma kütüğüne dayanmaktaydı. Daha sonra Resûlullah (a.s.) için üç basamaklı bir minber yapıldı ve mescide getirildi. Resûlullah'ın (a.s.) hurma kütüğünü bırakıp yeni yapılan minbere yönelmesi üzerine hurma kütüğünden bir inleme sesi duyuldu. Bunun üzerine Resûlullah (a.s.) hurma kütüğünün yanına kadar gitti ve inlemesi duruncaya kadar onu sıvazladı.

Ortak manada bu şekilde cereyan eden bu olayı sahâbilerin bazı farklılıklarla ifade ettiği görülmektedir. Meselâ bazıları kütüğün sadece inlediğini ifade ederken, Büreyde b. Husayb, onun deve gibi inlediğini,¹⁵⁸ Câbir b. Abdullah (r.a.), yavrusundan ayrılmış bir deve gibi inlediğini¹⁵⁹ ve on aylık hamile develer gibi inlediğini,¹⁶⁰ Enes b. Mâlik (r.a.) ise öküzün böğürmesi gibi inlediğini¹⁶¹ nakletmektedir. Ayrıca bazı sahâbiler olayı uzunca anlatırken bazıları ise kısaca kütüğün inlemesi ve Resûlullah'ın (a.s.) onu sıvazlamasıyla sükûnete ermesi şeklinde ifade etmekle yetinirler.

Dârimî'nin mucizelerle ilgili kaydettiği bir diğer başlık; “Hz. Peygamber’e (a.s.) Yemeğinin Bereketlenip Artması Konusunda İkrâm Edilen Şeyler” (باب ما أكرم به) şeklinde isimlendirilen yedinci bâbdır.

Bu bâbda nakledilen hadislerden ilki, Câbir'in (r.a.) rivâyet ettiği ve kendi başından geçen bir olaydır. Olay, Câbir'in de ifade ettiği gibi, Hendek gününde hendeğin kazılmasında meydana gelmiştir. O gün Resûlullah'ın (a.s.) açlıktan dolayı karnına taş bağladığını gören Câbir, beraberinde birkaç kişinin de gelebileceğini söyleyerek Resûlullah'ı (a.s.) evine davet eder. Fakat Resûlullah (a.s.) bütün hendek kazmakta olan ashâbı davet eder, Câbir de elinde bulunan bir oğlak ve az miktardaki arpanın yetmeyeceğini düşünerek endişelenir. Resûlullah (a.s.) yiyeceklerin

¹⁵⁸ Dârimî, Mukaddime, 6.

¹⁵⁹ Dârimî, Mukaddime, 6.

¹⁶⁰ Dârimî, Mukaddime, 6. Ayrıca bkz. Buhârî, Menâkıb, 25; Cuma, 26.

¹⁶¹ Dârimî, Mukaddime, 6.

bereketlenip artması için duada bulunur ve her tabağa yedi sekiz kişinin oturmasını söyler. Câbir'in (r.a.) anlattığına göre, yemek kabından yemek alınmak üzere her açıldığında öncekinden daha fazla yemek olduğunu görürler. Öyle ki orada bulunan herkes doyduktan sonra yemek artar ve geriye kalan yemekler gün boyu halktan gelenlere ikram edilir. Rivâyette belirtildiğine göre, yemekten üç yüz ya da sekiz yüz kişinin yediği nakledilir.¹⁶²

Enes b. Mâlik'ten (r.a.) rivâyet edilen yaklaşık aynı manadaki bir başka hadiste ise olay Ebû Talha'nın (ö. 34/654) başından geçiyor. Resûlullah (a.s.) için yemek hazırlatıp davet eden Ebû Talha, Resûlullah'ın (a.s.) herkesi çağırması üzerine kendilerine durumu arz edip sadece kendisi için hazırlattığını söyler. Fakat Resûlullah (a.s.); *“Bunları doyurmak sana düşmez.”* diyerek yemeğe ashâbından orada bulunanlarla birlikte hazır bulunur. Yemeğin üzerine elini koyup besmele çeken Resûlullah (a.s.) onar kişilik gruplar halinde ashâbının yemesini ister, ashâb da onar kişilik gruplar halinde yemeği yerler. Enes b. Mâlik'in (r.a.) belirttiğine göre, Resûlullah (a.s.) ve ev halkı hariç seksen kişi doyuncaya kadar yemesine rağmen geriye yemek artar.¹⁶³

“Hz. Peygamber'e Gökten Yemek İndirilmesi Şeklinde İkram Edilen Şeyler” (باب ما أكرم النبي صلى الله عليه وسلم بنزول الطعام من السماء) ismiyle açılan dokuzuncu bâbda Dârimî, iki rivâyete yer vermiştir. İlkinde bir adam Resûlullah'a (a.s.) kendisine gökten yemek verilip verilmediğini sorar. Resûlullah *“Evet, bana yemek verildi.”* diye cevap verdikten sonra bazı hâdiselerden bahseder.¹⁶⁴ Diğer rivâyette ise mesele bir sahâbinin yorumu gibi gözükmekte, kastedilenin daha çok bereket olduğu anlaşılmaktadır.

“Hz. Peygamber'in (a.s.) Ölülerle Konuşması Nevinden İkram Edilen Şeyler” (باب ما أكرم النبي صلى الله عليه وسلم من كلام الموتى) isimli on birinci bâbda Dârimî, üç rivâyet nakleder. Her üç rivâyet Resûlullah'ın (a.s.) Hayber'de bir kadının ziyafetine icabet

¹⁶² Dârimî, Mukaddime, 7. Ayrıca bkz. Buhârî, Meğazî, 29; Müslim, Eşribe, 141.

¹⁶³ Dârimî, Mukaddime, 7. Ayrıca bkz. Buhârî, Salât, 43; Menâkıb 25; Et'ime, 6; Müslim, Eşribe, 142, 143.

¹⁶⁴ Dârimî, Mukaddime, 8. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 4, s. 104.

etmesi esnasında ikram edilen koyun etinin zehirli olduğunu bilip söylemesi hakkındadır. Rivâyetlerden birinde kadının; “Bunu sana kim haber verdi?” şeklindeki sorusu üzerine Resûlullah (a.s.); “Elimdeki şu but bana haber verdi.”¹⁶⁵ buyurur.

Bu bâba verilen isimle birlikte düşünüldüğünde, bu hadisleri zikretmekle Dârimî; ölülerin Resûlullah (a.s.) ile konuşması şeklinde meseleyi anlayıp değerlendirmiştir.

Resûlullah’a (a.s.), mucizelerin ikram edilmesine dair nakledilen bütün bu rivâyetlerden anlaşılmaktadır ki Dârimî, Resûlullah’a (a.s.) ait harikulade halleri zayı etmeden aktarmaya çalışmıştır. Ayrıca nakledilen bütün bu rivâyetler bize onun peygamber anlayışını ve mucize anlayışını göstermektedir. Ona göre Resûlullah (a.s.) hayatının her evresinde ilahi te’yide mazhar olmuş, birçok kez kendisine olağan üstü mucizeler verilmek sûretiyle lütuflarda bulunmuş ve bu sayede peygamberliği teyit edilmiştir.

1.2.1.3. Resûlullah’a (a.s.) Verilen Faziletler Hakkında

“Hz. Peygamber’e Verilen Faziletler” (باب ما أعطي النبي صلى الله عليه وسلم من الفضل) adının verildiği sekizinci bâbda Resûlullah’ın (a.s.) bazı üstünlüklerinin anlatıldığı rivâyetler nakledilir.

Bu konuda İbn Abbas’ın (r.a.) naklettiği ilk rivâyette Resûlullah’ın (a.s.) diğer peygamberlere ve semâ ehline üstün kılındığı, insanlara ve cinlere gönderildiği anlatılır.¹⁶⁶ Bu hadisten sonra Resûlullah’ın (a.s.) bizzat kendisine verilen faziletleri bildirdiği hususlar kaydedilir. İbn Abbas’ın (r.a.) rivâyetine göre; Resûlullah (a.s.) Allah’ın habibidir. Kıyamet gününde Hamd sancağını O taşıyacaktır. Cennetin kapısını ilk çalacak ve cennete girecek ilk kişi O’dur. O, Allah katında insanların en kıymetlisidir. O, Hâşir’dir (kabirden ilk çıkan, haşredilen kişidir).¹⁶⁷

Enes b. Mâlik’ten (r.a.) nakledilen üç rivâyete göre O (a.s.), kabirden ilk çıkacak kişidir. O, Mahşerde insanların komutanı ve Allah katında insanların en

¹⁶⁵ Dârimî, Mukaddime, 11. Ayrıca bkz. Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Diyât, 6.

¹⁶⁶ Dârimî, Mukaddime, 8.

¹⁶⁷ Dârimî, Mukaddime, 8.

kıymetlisidir. İnsanlar adına konuşacak olan hatip O'dur. O'nun şefaati kabul edilecek ve bununla insanları müjdeleyecektir. O gün izzet ve anahtarlar Resûlullah'ın elinde olacak ve etrafında bin hizmetçi pervane olup dönecektir. Kıyamet günü insanların efendisi ve cennete girecek ilk kişi yine O olacaktır. Hamd sancağı o gün Resûlullah'a verilecektir.¹⁶⁸

Câbir b. Abdullah'ın (r.a.) rivâyetinde ise ilk şefaate edecek ve şefaati kabul edilecek olan ilk kişi O'dur. Peygamberlerin komutanı ve Mukaffî (sonuncusu) yine O'dur.¹⁶⁹

Amr b. Kays'tan¹⁷⁰ (ö. 15/636) gelen rivâyete göre ise O, Habîbullah'tır. Hamd sancağı O'na verilmiş ve ümmetiyle ilgili üç şey hususunda O'na söz verilmiştir. Söz verilen hususlar şunlardır: Allah, Onun ümmetini kılıkla toptan mahvetmeyecek, düşman onların kökünü toptan kazıyamayacak ve onlar dalalet (sapıklık) üzerinde birleşmeyeceklerdir.¹⁷¹

Muhtemelen Dârimî, Resûlullah'a (a.s.) ve sünnetine karşı uygun olmayan tavırların ve kabullerin var olduğu bir devirde, Resûlullah'ın (a.s.) üstünlüklerinin anlatıldığı bu türden rivâyetleri nakletmekle O'nun (a.s.) şanını yüceltmeye çalışmış, O'na ve sünnetine karşı gereken önemin verilmesini amaçlamıştır.

Burada dikkat çeken bir başka husus da şudur: Resûlullah (a.s.) kendine verilen bu üstünlükleri bildirirken birçok defa “ لا فخر ” (kendimi övmek için değil) demek surutiyle bu faziletlerle övünmek istememiştir. Bunları tahdis-i nimet kabilinden söylemiştir. Dolayısıyla O, kendine verilen bu nimetleri ve faziletleri büyük bir tevazu ile zikretmekle hem tahdis-i nimet yapmış hem de nasıl bir

¹⁶⁸ Dârimî, Mukaddime, 8.

¹⁶⁹ Dârimî, Mukaddime, 8.

¹⁷⁰ Amr b. Kays, İbn Ümmü Mektûm ismiyle bilinen, Hz. Peygamber'in müezzini olan sahâbîdir. Tam adı; Abdullah (Amr) b. Kays b. Zâide el-Kureşî el-Âmirî'dir. İslâmiyet'ten önce adının Husayn olduğu, Resûl-i Ekrem'in kendisine Abdullah ismini verdiği söylenmektedir. Medineli âlimler adını Abdullah, Iraklılar ise Amr şeklinde kaydeder. Ümmü Mektûm, annesi Âtike bint Abdullah el-Mahzûmiyye'nin künyesi olup ona nisbetle İbn Ümmü Mektûm diye tanınmıştır. Hicrî 15, milâdî 636 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Aydınlı, “İbn Ümmü Mektûm”, *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1999, Cilt 20, s. 435.)

¹⁷¹ Dârimî, Mukaddime, 8.

peygamberin ümmeti olduklarını ashâbına haber vermiştir.¹⁷²

1.2.1.4. Resûlullah'ın (a.s.) Vasıflarına Dair

Bu konuyla irtibatlı üç bâb zikredilir. Bunlardan birisinde Resûlullah'ın (a.s.) şemâili, diğer ikisinde ise ahlakı anlatılır.

Mukaddime'nin onuncu bâbı olan; "Hz. Peygamber'in Güzelliği Hakkında" (باب في حسن النبي صلى الله عليه وسلم) isimli bâbda Dârimî, Resûlullah'ın (a.s.) yaratılış güzelliğini anlatan on hadis nakleder. Bu rivâyetlerde dikkat çeken bir özellik, hadisi nakleden sahâbilerin Resûlullah (a.s.)'da gördükleri güzellikleri kendilerine has benzetmelerle ifade etmeleridir. Meselâ Câbir b. Semura (r.a.), Resûlullah'ın (a.s.) kendilerine dolunaydan daha güzel göründüğünü ifade eder.¹⁷³ Aynı şekilde Berâ b. Âzib (ö. 72/691) Resûlullah'ın yüzünün ay gibi parlak olduğunu söyler.¹⁷⁴ İbn Ömer (r.a.); "O'nun kadar parlak ve güzel hiç kimse görmedim." diyerek ifade eder.¹⁷⁵ Enes b. Mâlik (r.a.) ise birkaç rivâyette Resûlullah'ın (a.s.) güzelliğini şu şekilde tavsif eder: "Vallahî, ellerimle Resûlullah'ın (a.s.) elinden daha yumuşak bir atlasa ve bir ipeğe dokunmamışımdır. Resûlullah'ın (a.s.) kokusu kadar güzel bir koku asla koklamamışımdır."¹⁷⁶

Dârimî, bu tür rivâyetleri nakletmekle ahlak bakımından güzel ve mükemmel olan Resûlullah'ın (a.s.), yaratılışının da güzel ve mükemmel olduğunu nazara verir.

Resûlullah'ın (a.s.) cömertliği ve tevazuuna da değinen Dârimî, on iki ve on üçüncü bâblarda bu konulara ait rivâyetleri nakleder. "Hz. Peygamber'in Cömertliği Hakkında" (باب في سخاء النبي صلى الله عليه وسلم) konulu on ikinci bâbda yer alan bir rivâyette Câbir (r.a.) şöyle der: Resûlullah'tan (a.s.) bir şey istenildiğinde 'hayır'

¹⁷² Dârimî, Mukaddime, 8.

¹⁷³ Dârimî, Mukaddime, 10. Ayrıca bkz. Tirmizî, Edeb, 47.

¹⁷⁴ Dârimî, Mukaddime, 10. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 4, s. 281; Buhârî, Menâkıb, 23; Tirmizî, Menâkıb, 8.

¹⁷⁵ Dârimî, Mukaddime, 10.

¹⁷⁶ Dârimî, Mukaddime, 10. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 228, 270; Müslim, Fedâil, 82.

dediği katiyen vaki olmamıştır.¹⁷⁷ Sehl b. Sa'd da yakın tabirlerle Resûlullah'ın (a.s.) hayâ sahibi olduğunu ve kendisinden bir şey istenildiğinde katiyen geri çevirmediğini nakleder.¹⁷⁸

“Hz. Peygamber'in Tevazuu Hakkında” (باب في تواضع رسول الله صلى الله عليه وسلم) konulu on üçüncü bâbda Dârimî, Resûlullah'ın (a.s.) tevazuuna dair sadece bir hadis nakleder. Abdullah b. Ebû Evfâ'dan (ö. 86/705) nakledilen bu yegâne hadiste Resûlullah'ın (a.s.) kibirli olmadığı, muhtaç ve fakirlerle beraber yürüyüp onların ihtiyaçlarını görmekten kaçınmadığı ifade edilir.¹⁷⁹

1.2.1.5. Resûlullah'ın Vefatı ve Allah'ın, Peygamber'ine Vefatından Sonra İkrâm Ettiği Şeyler

“Hz. Peygamber'in Vefatı Hakkında” (باب في وفاة النبي صلى الله عليه وسلم) adıyla yer alan on dördüncü bâbda Dârimî, Resûlullah'ın (a.s.) vefatı ile ilgili on yedi hadis kaydeder. Bu rivâyetlerin genelinde vefatından önce bazı işaretlerden Resûlullah'ın (a.s.) vefatının yakın olduğuna dair bazı sahabilerin tahminlerine yer verir. Meselâ Ebû Saîd el-Hudrî'nin (r.a.) anlattığına göre Resûlullah (a.s.) bir gün minberde şöyle buyurur: “*Nefsîm kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, ben şu yerimden Havz'ı görüyorum.*” Sonra şöyle buyurdu: “*Bir kula dünya ve dünyanın cazip şeyleri teklif edildi de o ahireti tercih etti.*” Ebû Saîd el-Hudrî de (r.a.) bunun manasını içimizden sadece Hz. Ebûbekir'in (ö. 13/634) anladığını, zira Resûlullah'ın (a.s.) bu sözüyle vefatının yaklaştığına işaret çıkardığını ve bu sebeple ağladığını söylemiştir.¹⁸⁰ Bu hadisin bir benzerini Ebû Müveyhibe (r.a.) nakleder. Ebû Müveyhibe (ö. 18/639) Resûlullah (a.s.) ile birlikte Bakî' mezarlığında iken Resûlullah (a.s.) Ebû Müveyhibe'ye önce fitnelerin ortaya çıkacağını anlatmış, ardından kendisine dünya hazinelerinin ve dünyada uzun süre kalma ile cennetin verildiğini ama kendisinin Allah'a kavuşmayı tercih ettiğini söylemiştir. Ebû Müveyhibe bu olaydan sonra

¹⁷⁷ Dârimî, Mukaddime, 12. Ayrıca bkz. Buhârî, Edeb, 39; Müslim, Fedâil, 56.

¹⁷⁸ Dârimî, Mukaddime, 12.

¹⁷⁹ Dârimî, Mukaddime, 13. Ayrıca bkz. Nesâî, Cuma, 31.

¹⁸⁰ Dârimî, Mukaddime, 14. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 91; Tirmizî, Menâkıb, 15.

Resûlullah'ın (a.s.) rahatsızlığının giderek arttığını ve sonunda vefat edinceye kadar ağrılarının sürdüğünü nakleder.¹⁸¹

Hz. Âişe'nin (ö. 58/678) anlattığı uzunca bir hadiste Resûlullah (a.s.) yine bir kulun muhayyer bırakıldığını ve Allah katındakileri seçtiğini ifade eder. Hatta bu sebeple Hz. Ebûbekir'in (r.a.) Resûlullah (a.s.)'ın vefatının yaklaşmakta olduğunu anlayıp ağladığı kaydedilir.¹⁸² İbn Abbas (r.a.) Nasr suresinin nazil olmasıyla Resûlullah (a.s.)'ın vefatının yaklaştığını anlamıştır. Nitekim Resûlullah, (a.s.) bu sure nazil olduğunda Hz. Fatıma'yı (r.a.) yanına çağırması ve ona; *“Bana artık öleceğim haberi verildi.”* buyurmuştur. Hz. Fatıma'nın ağlaması üzerine *“Ağlama! Çünkü ailemden bana ilk kavuşacak olan sensin.”* demiştir.¹⁸³

Bu rivâyetlerin yanı sıra mezkûr bâbda Resûlullah'ın (a.s.) vefatıyla sahâbilerin üzülmeleri ve Onun vefatının mü'minler için en büyük musibetlerden biri olduğu ifade edilir.

Dârimî, “Allah'ın Peygamber'ine (a.s.) Vefatından Sonra İkrâm Ettiği Şeyler” (باب ما أكرم الله تعالى نبيه صلى الله عليه وسلم بعد موته) ismiyle kaydettiği on beşinci bâbda birkaç harikulade hadiseyi nakleder. Bu konudaki ilk rivâyette, kuraklığa maruz kalan Medinelilere Hz. Âişe'nin (r.anhâ) Resûlullah'ın (a.s.) kabrinin üzerinin kapatılıp semâ ile irtibatının kesildiğini ve bu sebeple yağmurun yağmadığını, dolayısıyla üzerinden göğe doğru bir delik açmalarını tavsiye etmesi neticesinde Medinelilerin bunu yapması ve nihayetinde bolca yağmur yağması anlatılır.¹⁸⁴

Bu rivâyeti ilgili bâbda zikretmekle Dârimî'nin, Resûlullah'ın (a.s.) vefatından sonra da semâ ve ötesi âlemlerle irtibatlı olduğunu, vefatından sonra da insanlar için rahmet olduğunu ifade etmeyi amaçladığı söylenebilir.

Diğer rivâyette ise Harre olaylarının yaşandığı günlerde Mescid-i Nebevi'de üç gün boyunca ezan okunamayıp cemaatle namazın kılınmadığı, bu esnada Saîd b. Müseyyeb'in (ö. 94/713) Mescid'den hiç ayrılmayıp beklediği ve namaz vakitlerini

¹⁸¹ Dârimî, Mukaddime, 14. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 488, 489.

¹⁸² Dârimî, Mukaddime, 14.

¹⁸³ Dârimî, Mukaddime, 14.

¹⁸⁴ Dârimî, Mukaddime, 15.

ise Hz. Peygamber'in kabrinden duyduğu bir fısıltı ile tayin edebildiğine dair sözleri kaydedilir.¹⁸⁵

Buraya kadar değerlendirdiğimiz ilk on beş bâbda Dârimî, siyere göre kronolojik bir sıra takip eder. Nübüvvetten önceki döneme dair üç bâb ile başlattığı konuları nübüvvet dönemindeki mucizelerle ve Resûlullah'a (a.s.) verilen üstünlüklerle sürdürür. Ardından Resûlullah'ın (a.s.) şemâili ile bazı ahlakî vasıflarının anlatıldığı rivâyetleri zikreder. Sonra da Resûlullah'ın (a.s.) vefatını ve vefatından sonra kendisine verilen bazı hususiyetleri anlatır.

1.2.2. Sünnetin Önemi, Konumu ve Sünnete İttibâ

Mukaddime'nin önemli bir kısmını sünnetin konumu ve sünnete ittibâ ile alakalı hadisler ihtiva etmektedir. İçerdiği rivâyetlerin çoğunluğunu ve bâb başlıklarını dikkate alarak sünnetle ilgili bizim tespit edebildiğimiz beş tane bâb vardır ki, bunlar 16, 39, 40, 49 ve 50. bâblardır. Bu da göstermektedir ki, sünnetle ilgili konular Mukaddime'nin değişik bâblarına dağılmış bir haldedir.

Bu konu ile ilgili Dârimî'nin bahsettiği ilk bâb “Sünnete İttibâ (باب اتباع السنة)” konusudur. Mukaddime'nin on altıncı bâbı olan bu kısımda biri merfû olmak üzere altı hadis zikreder.

Ashâbdan İrbâz b. Sâriye'nin (ö. 75/694) naklettiği hadiste Hz. Peygamber (a.s.), ümmetine tavsiyelerde bulunmakta ve şöyle demektedir: “*Size Allah'tan korkmayı, Habeşli bir köle de olsa başınızdaki kişiyi dinleyip itaat etmeyi tavsiye ediyorum. Çünkü içinizden, benden sonra yaşayacak olan kimseler, yakında çok ihtilâf görecekler. Binaenaleyh benim sünnetime ve doğru yolu bulan, hidayete erdirilmiş halifelerin sünnetine sarılın. Bunlara azı dişlerinize yapışır gibi sımsıkı yapışın. Sonradan ihdas edilen şeylerden sakının. Çünkü sonradan ihdas edilen her şey bid'attır.*”¹⁸⁶

Bu hadiste Hz. Peygamber (a.s.), sünnetine teşvik etmenin yanında raşit halifelerin uygulamalarına da uyulmasını tavsiye etmekte, ayrıca bid'atlerden de sakındırmaktadır.

¹⁸⁵ Dârimî, Mukaddime, 15.

¹⁸⁶ Dârimî, Mukaddime, 16.

Nakledilen bir rivâyette de Zührî (ö. 124/741); sünnete sarılmanın kurtuluş vesilesi olduğunu söylemektedir.¹⁸⁷ Evzâî (ö. 157/774) yoluyla nakledilen bir rivâyette ise Hassân b. Sâbit'in (ö. 62/682), ihdâs edilen bir bid'atin sünnetlerden birinin yok olmasına sebep olacağını söylediği kaydedilir.¹⁸⁸

Dârimî'nin bu bâbda naklettiği rivâyetler genel olarak sünnete tabi olmaya teşvik ve bid'atlerden sakındırmaya matuftur. Burada dikkati çeken husus, bid'at kelimesinin anlamıyla ilgilidir. Sünnetin teşvik edilip bunun hemen ardından bid'atin yasaklanması, işlenen bid'atin yerine sünnetlerden birinin yok olacağını söylenmesi, sünnet ve bid'at kavramlarının birbirinin zıttı olarak kabul edildiği anlamına gelmektedir.

Dârimî'nin, sünnetin önemi ile ilgili kaydettiği bir diğer bâb ise; “Hz. Peygamber'in (a.s.) Hadisinin Tefsirinden ve Hz. Peygamber'in (a.s.) Sözüünün Yanında Başkasının Sözünden Sakınma” (باب ما يتقى من تفسير حديث النبي صلى الله عليه وسلم) başlığını taşıyan otuz dokuzuncu bâbdır.

Dârimî'nin bu bâbda naklettiği ilk rivâyete göre Mu'temir¹⁸⁹ (Mu'temir b. Süleyman ö. 187/803), babası Süleyman'ın (ö. 143/761) şöyle dediğini nakleder: “Kur'ân'ın tefsirinden sakınıldığı gibi, Resûlullah'ın (a.s.) hadisini açıklamaktan da sakınılır.”¹⁹⁰ Muhtemelen Dârimî, bu işin ağır ve zor bir iş olduğuna işaret etmek, kendi heva ve hevesine göre bunları tefsir etmeye çalışmaktan sakınılması gerektiğine dikkat çekmek istemektedir.

Bâbın ikinci hadisinde İbn Abbas (r.a.) şöyle demektedir: “Resûlullah (a.s.) ‘şöyle buyurdu’ falan ise ‘şöyle dedi’ demenizden dolayı cezalandırılmaktan veya

¹⁸⁷ Dârimî, Mukaddime, 16.

¹⁸⁸ Dârimî, Mukaddime, 16.

¹⁸⁹ Bu rivâyette geçen ‘Mu'temir babasından rivâyet etti.’ şeklindeki tarik, Mukaddime’de birçok defa yer almaktadır. İsmi geçen Mu'temir isimli râvi, Mu'temir b. Süleyman'dır. Lakabı Tufeyl olup hâfiz ve sika bir râvidir. Muhaddislerin çoğu onu sika kabul etmiş ve *Kütüb-i Sitte*'de hadisleri yer almıştır. Ayrıca babasından hadis rivâyetiyle meşhur olan râvilerden biridir. Babası ise Süleyman b. Tarhan et-Teymî'dir. (Bkz. Gamrî, *Fethu'l-mennân*, Cilt 2, s. 358; Cilt 3, s. 184.)

¹⁹⁰ Dârimî, Mukaddime, 39.

yere batırılmaktan korkmuyor musunuz?”¹⁹¹ Nakledilen bu rivâyet de göstermektedir ki, Hz. Peygamber’in (a.s.) sözünün câri olduğu yerlerde başka bir kişinin sözünü delil mahiyetinde sunmak yanlıştır ve kaçınılması gereken bir iştir. Hz. Peygamber’e (a.s.) ittibâ bunu gerektirmektedir. Bu hususta birçok ayet bulunmaktadır. Hz. Peygamber’in (a.s.) verdiği hükmün dışında başka bir hüküm aramamanın gerekliliği hakkında sadece şu ayet bile yeterlidir: *“Allah ve Resûlü bir işte hüküm verdiği zaman, artık inanmış bir kadın ve erkeğe, o işi kendi isteklerine göre seçme hakkı yoktur. Kim Allah’a ve Resûlü’ne karşı gelirse, apaçık bir sapıklığa düşmüş olur.”*¹⁹²

Dârimî, bu bâbda Ömer b. Abdülaziz’in (ö. 101/719) bir mektubunu ve bir hutbesini nakleder: O, yazdığı bir mektupta şöyle der: “Kur’ân-ı Kerim’de hükmü bulunan meselede hiç kimsenin aykırı bir görüş beyan etme hakkı yoktur. İmamların görüş hakkı ise ancak hakkında Kur’ân’ın hüküm vermediği ve Resûlullah’ın (a.s.) da bir uygulamasının bulunmadığı durumlardadır. Resûlullah’ın sünnetinde hükmü bulunan bir mesele hakkında başka birisinin görüş hakkı yoktur.”¹⁹³ Dârimî, bu rivâyeti de aynı minvalde nakletmiş, Hz. Peygamber’den (a.s.) bir söz ve uygulamanın olduğu meselede başkasının yorum yapma, görüş bildirme hakkının ve yetkisinin olmadığını ifade etmeye çalışmıştır.

Bu rivâyette dikkat çeken bir başka husus ise kısmen de olsa şer’i delillerin mertebelerinin zikredilmiş olmasıdır. Çünkü rivâyette Ömer b. Abdülaziz, önce Kur’ân’ı, ardından sünneti zikretmiş ve evvela bir konunun bu iki kaynakta aranması gerektiğini söylemiştir. Eğer bir mesele Kur’ân ve sünnette yoksa ancak o takdirde ictihâd yapabilme yetisine sahip âlimlerin kıyas yoluyla o meselenin hükmüne dair görüş beyan etmeleri mümkündür. Nitekim kaydettiği bu rivâyetlerden anlaşıldığı üzere Dârimî de aynı görüştedir. Ömer b. Abdülaziz’e ait olan hutbede ise sünnetin önem ve fonksiyonu anlatılır. Nitekim o şöyle demiştir: “Ey insanlar! Şüphe yok ki Allah, Peygamberinizden sonra hiçbir Peygamber göndermemiş, ona indirdiği bu Kitap’tan sonra da hiçbir kitap indirmemiştir. Allah’ın, Peygamber’inin (a.s.) lisanıyla helâl kıldığı şeyler kıyamet gününe kadar helâl, Peygamberinin lisanıyla

¹⁹¹ Dârimî, Mukaddime, 39.

¹⁹² Ahzâb, 33/36.

¹⁹³ Dârimî, Mukaddime, 39.

haram kıldığı şeyler de kıyamet gününe kadar haramdır.”¹⁹⁴ Dârimî bu rivâyetle sünnetin teşrideki yerine işaret etmiş, sünnet yoluyla haram ve helal kılınan bir meselenin tıpkı Kur’ân’la helal ve haram kılınmış gibi kabul edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir.

Mukaddime’nin kırkıncı bâbında; “Hz. Peygamber’in (a.s.) Hadisi Kendisini Ulaşıp da Onu Yüceltmeyen ve Hadise Saygı Göstermeyen Kişinin Cezasının Hemen Verilmesi” konusu işlenir. *باب تعجيل عقوبة من بلغه عن النبي صلى الله عليه وسلم حديث فلم يعظمه*

(لم يوقره)

Bu bâbdaki rivâyetlerin neredeyse tamamı, kendisine hatırlatıldığı halde nakledilen hadise uymamakta ısrar eden veya hadiste yer alan görüşün zıddına başka bir görüş beyan eden kişileri zemmetmekle ilgilidir. Bu rivâyetlerden üçünde sağa sola çakıl taşı atmakta ısrar eden kişilerin durumu anlatılır. Bu kişilere çakıl taşı atmanın Hz. Peygamber (a.s.) tarafından yasaklandığı hatırlatılır. Ancak bu kişiler mezkûr ihtarı dikkate almazlar. Bunun üzerine kendilerine bu uyarıyı yapan kişiler onlarla bir daha konuşmayacaklarını söyleyerek tepkilerini ortaya koyar ve sünnet karşısında takınılan tavırdan rahatsız olduklarını bu şekilde gösterirler. Bu rivâyetlerden birisi şöyledir: Saîd b. Cübeyr’in (ö. 94/713) Abdullah b. Muğaffel’den (ö. 59/679) naklettiği rivâyette Abdullah şöyle demiştir: Resûlullah (a.s.) çakıl taşı atmayı yasakladı ve şöyle buyurdu: *“Zira o, ne avı avlar, ne de düşmanı yaralar; lakin diş kırar ve göz çıkarır.”* buyurdu. Bu rivâyet üzerine Saîd ile aralarında akrabalık bulunan bir adam yerden bir çakıl taşı aldı ve şöyle dedi: “Bu mu? Bu ne olur ki?” Bunun üzerine Saîd şöyle dedi: “Ben sana Resûlullah’tan hadis rivâyet ediyorum, sen ise onu hafife alıyorsun. Seninle ebediyyen konuşmayacağım.”¹⁹⁵

Nakledilen başka bir rivâyette İbn Sîrîn’in (ö. 110/728) hadis rivâyet ettiği bir sırada bir adamın başka birisinin sözünü nazara vererek “Falan şöyle şöyle söyledi.” demesi üzerine İbn Sîrîn; “Ben sana Hz. Peygamber’den (a.s.) hadis rivâyet ediyorum. Sen ise, falan falan şöyle şöyle söyledi, diyorsun! Seninle ebediyyen

¹⁹⁴ Dârimî, Mukaddime, 39.

¹⁹⁵ Dârimî, Mukaddime, 40.

konuşmayacağım.”¹⁹⁶ şeklinde karşılık vermiş, hadise karşı gerekli ehemmiyeti göstermeyen kişiye tepkisini bu şekilde göstermiştir.

Dârimî, bu minvalde rivâyetler nakletmekle sahip olduğu sünnet ve hadis tasavvurunu bize göstermektedir. Ona göre Hz. Peygamber’in (a.s.) sünnetinin ve hadisinin bulunduğu bir konuda bunları göz ardı ederek başka sözler aktarmak ya da aklî deliller sunmaya çalışmak ve bu sûretle sünnette yasaklanan bir işi yapmak câiz değildir. Burada inananlara düşen sünnete/hadise kulak vermektir.

Dârimî’nin sünnetle ilgili kaydettiği en çarpıcı başlıklardan biri ise; “Sünnet, Allah’ın Kitab’ına Hükmedicidir” (باب السنة قاضية على كتاب الله) ismiyle yer verdiği kırk dokuzuncu bâbdır.

Bu bâbda Dârimî, sünnetin teşrîdeki yerine, müstakil bir kaynak (kanun koyucu) olduğuna ve vahye dayandığına kaidir. Bu bâbda yer verilen ilk hadis, meşhur ‘Erîke’ hadisidir. Hadiste anlatıldığı üzere; Hz. Peygamber (a.s.) Hayber günü ehî merkep etinin yenmesini ve diğer bazı şeyleri haram kılmış ve sonra şöyle buyurmuştur: *“Muhakkak ki yakında bir adama, koltuğuna oturmuş olduğu bir halde iken, benim hadisim rivâyet edilecek de o adam; “Bizimle sizin aramızda Allah’ın Kitab’ı vardır. Onda helâl olarak bulduğumuzu helâl sayar, onda haram olarak bulduğumuzu haram sayarız.” diyecektir. Hâlbuki iyi bilin ki, Resûlullah’ın haram kıldığı şey Allah’ın haram kıldığı şey gibidir.”*¹⁹⁷

Bu hadis, sünnetin Kur’ân’dan sonra dinin ikinci kaynağı olduğunu ve müstakil hüküm koyucu vasfa sahip bulunduğunu ifade eden delillerdendir. Ayrıca bu hadiste Kur’ân’da ahkâmı zikredilmeyen ehî merkep etinin hükmü konusunda Hz. Peygamber’in (a.s.) haram kılmasına dair uygulama örneği vardır. Ayrıca Hz. Peygamber tarafından haram kılınan şeyin Allah’ın haram kıldığı şey gibi olduğu bildirilmektedir.

Dârimî, yaşadığı devirde veya kendisinden önceki bir dönemde sünnet aleyhtarlığı yapan ve sadece Kur’ân’la yetinmeye kalkıp sünnetin önemini, değerini

¹⁹⁶ Dârimî, Mukaddime, 40.

¹⁹⁷ Dârimî, Mukaddime, 49. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 4, s. 131-132; İbn Mâce, Mukaddime, 2; Ebû Dâvûd, Sünnet, 5; Tirmizî, İlim, 10.

kavrayamayan kişi ve gruplara karşı, bu ve benzeri rivâyetleri nakletmiştir. Böylece sünnetin değerini ve dindeki konumunu ifade etmeye çalışmış, sünnet karşısında estirilen olumsuz havaya karşı sünneti savunmuştur.

Aynı bâbda nakledilen bir diğer rivâyet ise Yahya b. Ebû Kesîr'in (ö. 129/747) şu sözüdür: “Sünnet Kur'ân'a hükmedicidir. Kur'ân ise sünnete hükmedici değildir.”¹⁹⁸

Dârimî bu rivâyeti nakletmekle sünnetin Kur'ân karşısındaki konumuna dikkat çekmek istemiş, sünnetin Kur'ân'ı teybin ve takyid edici olduğunu, sünnet olarak bize nakledilenlerin Kur'ânî olduğunu ve bundan dolayı da sünnete ittibâ hususunda kusur edilmemesini ifade etmeye çalışmıştır. Nitekim o, bu rivâyetin hemen ardından sünnetin de vahye dayandığını ifade eden şöyle bir rivâyet nakletmiştir: “Cibrîl, Hz. Peygamber'e (a.s.) Kur'ân'ı indirdiği gibi sünneti de indirirdi.”¹⁹⁹

Bu tür rivâyetleri nakletmesi, onun sünnet görüşünü yansıtmakla birlikte sünnetin vahiy kaynaklı olduğu düşüncesine sahip olduğu izlenimini vermektedir.

Dârimî'nin sünnetle ilgili yer verdiği bir diğer bâb ise “Resûlullah'ın (a.s.) Hadisinin Te'vili (Yorumlanması)” konulu ellinci bâbdır. (باب تأويل حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم)

Bu bâbdaki hadisler, Hz. Peygamber'den (a.s.) işitilen hadislerin doğru anlaşılması, takvaya uygun ve en güzel bir şekilde mana verilmesine yöneliktir. İbn Mes'ûd (ö. 32/652) ve Hz. Ali'den (r.a.), nakledilen iki hadis, lafız bakımından farklılık olsa da aynı manayı içermektedir. İbn Mes'ûd'un (r.a.) rivâyeti şöyledir: “Size, Resûlullah'tan (a.s.) hadis rivâyet edildiği zaman, ona şekilce en güzel olan, en doğru ve takvaya en uygun olan manayı verin.”²⁰⁰

Bu rivâyetten anlaşıldığı üzere hadislere doğru ve uygun bir mana vermek, sünnete karşı takınılması gereken olumlu tavırlardandır. Bu rivâyetleri kaydetmekle

¹⁹⁸ Dârimî, Mukaddime, 49.

¹⁹⁹ Dârimî, Mukaddime, 49.

²⁰⁰ Dârimî, Mukaddime, 50. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 1, s. 385; İbn Mâce, Mukaddime, 2.

Dârimî, hadisleri yorumlayanların kendi anlayışı çerçevesinde anlam vermesinden kaçınması gerektiğini, takva bakımından en uygun olan anlamın verilmesinin lüzumunu ve bunun hassasiyetle yapılmasının önemini vurgular.

1.2.3. Re'y ve Kıyas Meselesi

Dârimî, farklı üç bâbda re'y ve kıyas hakkında bazı rivâyetleri kaydeder. Bunun yanında 'fetva verme' ile ilgili açmış olduğu bâblarda da kıyas ve re'y konularını ihtiva eden hadislere yer verir.

İlk olarak Dârimî, "Kitap ve Sünnette Olmayan Şey Hakkında Cevap Vermekten Sakınmak" (باب التورع عن الجواب فيما ليس فيه كتاب ولا سنة) ismiyle kaydettiği on yedinci bâbda kıyas ve re'y meselesine değinir.

Bâbın ilk hadisi Huzeyfe b. Yemân (ö. 36/656) ve İbn Mes'ûd'dan (r.anhümâ) nakledilmektedir. Bu iki sahâbinin yanına gelen bir adam, bir mesele hakkında soru sorduğunda İbn Mes'ûd adama şöyle cevap vermiştir: "Bize Kitâbullah'tan bildiğimiz bir şey veya Resûlullah'tan gelen bildiğimiz bir sünnet sorarsanız bunu size bildiririz. Ama sizin sonradan çıkardığınız şeylere cevap vermeye bizim gücümüz yetmez."²⁰¹

Nakledilen bir rivâyette A'meş (ö. 148/765) şöyle demektedir: "İbrahim en-Neha'î'yi, (ö. 96/715) bir şey hakkında kendi görüşüyle hüküm verirken hiç duymadım."²⁰² Nakledilen başka bir rivâyette ise Şa'bî (ö. 104/722), kendisine soru soran adama İbn Mes'ûd (r.a.), bu konudaki görüşünü nakletmiş ve o adamın Şa'bî'nin kendi görüşünü sorması üzerine şöyle demiştir: "Şuna şaşmaz mısınız? Ona İbn Mes'ûd'dan haber verdim. O ise bana kendi görüşümü soruyor. Benim dinim, benim nazarımda onun hakkında kendi görüşümle bir şey söylemekten daha üstün ve değerlidir. Yemin olsun ki, bir şarkı söylemem, sana görüşümü haber vermemden bana daha sevimli gelir."²⁰³

Dârimî, burada kendi re'yi ile bir meselede hüküm vermeyi zemmeden rivâyetleri nakleder. Bu ve daha sonra yer vereceğimiz rivâyetler Dârimî'nin re'y

²⁰¹ Dârimî, Mukaddime, 17.

²⁰² Dârimî, Mukaddime, 17.

²⁰³ Dârimî, Mukaddime, 17.

karşıtı olduğunu göstermektedir. Fakat burada şunu belirtmek gerekir ki; Dârimî'nin yukarıda naklettiği haberlerde kınanan, hoş karşılanmayan re'y, batıl re'ydir. Bunun böyle olduğunu, bu konuda sözleri nakledilen Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) ve İbrahim en-Neha'î'in re'y taraftarları olmaları da göstermektedir. Dârimî'nin bu görüşte olduğunu yani sadece batıl re'yi yerdığının bir başka delili ise kitabında yer yer âlimlerin görüşünü vermesi ve hatta kendisinin de görüş bildirmesidir.

Dârimî, bu bâbda kıyas konusuna da değinmiştir. Bu hususta Şa'bî'nin şöyle dediği nakledilir: “Kıyas yapmaktan sakının! Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki şayet siz kıyas yapmayı kabul ederseniz kesinlikle haramı helal, helali haram yaparsınız. Fakat siz Muhammed'in (a.s.) ashâbından ilmi korumuş olan kimselerden size ulaşan şeylerle amel ediniz.”²⁰⁴ Bu ve benzeri rivâyetlerden Dârimî'nin, kıyasın tamamına değil de şartlarına riâyet edilmeden yapılan fasit kıyasa karşı olduğu düşünülmelidir. Zira re'y hususunda Dârimî'nin sadece batıl re'ye karşı olduğunu gösteren deliller de bunu gerektirmektedir.

Bu rivâyetlerin devamında Dârimî, icmâya işaret eden bir hadis nakleder. Müseyyeb b. Râfî'den nakledilen sözde Müseyyeb (ö. 105/723) şöyle der: “Ashâb, hakkında Resûlullah'tan (a.s.) nakledilen bir haberin bulunmadığı bir mesele kendilerine geldiğinde, bunun için toplanır ve ortak görüşe (icmâ) varırlardı. Artık hak onların vardıkları görüştedir. Artık hak onların vardıkları görüştedir.”²⁰⁵ Muhtemelen Dârimî, kişilerin kendi batıl görüşleri ile hüküm belirtmemeleri kastıyla bu rivâyeti nakletmiş ve icmân değerini ifade etmek istemiştir. Burada Dârimî, sahâbenin icmâna işaret etmektedir. Bu rivâyet, Dârimî'nin sahâbe icmânı delil olarak kabul ettiğinin bir göstergesidir.

Dârimî'nin kıyas ve re'y meselesine değindiği bir diğer bâb ise; “Zamanın Değişmesi ve Sonradan Olacak Şeyler” (باب تغير الزمان وما يحدث فيه) adındaki yirmi ikinci bâbdır.

İbn Sîrîn ve Hasen el-Basrî'den (ö. 110/728) nakledilen rivâyetlerde kıyas

²⁰⁴ Dârimî, Mukaddime, 17.

²⁰⁵ Dârimî, Mukaddime, 17.

yapanların ilkinin iblis olduğu ifade edilmiştir.²⁰⁶ Mesrûk (ö. 63/683) bu hususta şöyle der: “Doğrusu ben kıyas yapıp da ayağımın kaymasından korkuyor ve ürperiyorum.”²⁰⁷ Şa’bî’nin ise şöyle bir sözü vardır: “Vallahi siz, sadece kıyası uygulamaya alırsanız korkarım ki helâli haram, haramı da helâl yaparsınız.”²⁰⁸ Re’y ile ilgili Yahya b. Saîd el-Kattân’ın (ö. 198/813) Zibrikân’dan²⁰⁹ naklettiğine göre Zibrikân şöyle demiştir: “Ebû Vâil²¹⁰ (ö. 82/701), benim ehl-i re’y ile oturup kalkmamı yasakladı.”²¹¹

Dârimî, bu bâbda sonradan ortaya çıkacak şeyler olarak kıyası ve re’yi değerlendirmektedir. Yeni ortaya çıkan meselelerin çözümünde şartlarına uyulmadan yapılan kıyası ve sadece re’y ile hüküm vermeyi ele almakta ve bu durumu yermektedir.

Bu hususta Dârimî’nin açtığı bir diğer bâb ise “Sadece Re’ye Dayanan Hükümü Almanın Kerâheti” (باب في كراهية أخذ الرأي) adındaki yirmi üçüncü bâbdır.

Ehl-i hadis, ehl-i re’y tartışmalarında ehl-i hadis safında değerlendirilen Şa’bî’nin bu husustaki birçok sözüne yer verilmektedir. Onun bu konudaki bir sözü şöyledir: “Şu kimselerin Resûlullah’tan (a.s.) sana rivâyet ettiklerini al, kabul et. Kendi görüşleriyle söylediklerini ise helâya at.”²¹² Bu konuda Câbir b. Abdullah’tan (r.a.) nakledilen bir rivâyette Hz. Peygamber (a.s.) hutbe vermiş, Allah’a hamd ve senâdan sonra şöyle buyurmuştur: “*Yolların en güzeli, Muhammed’in yoludur. İşlerin en kötülere, sonradan ortaya çıkarılanlardır. Her bid’at (sonradan ortaya*

²⁰⁶ Dârimî, Mukaddime, 22.

²⁰⁷ Dârimî, Mukaddime, 22.

²⁰⁸ Dârimî, Mukaddime, 22.

²⁰⁹ Zibrikân isimli râvinin tam adı; Zibrikân b. Abdullah el-Esedî el-Kûfi’dir. Hâfız ve sika bir râvidir. Ahmed b. Hanbel ve Yahya b. Maîn onu sika olarak nitelendirmişlerdir. (Bkz. Gamrî, *Fethu’l-mennân*, Cilt 2, s. 227.)

²¹⁰ Bu rivâyette Ebû Vâil künyesiyle zikredilen râvi, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme el-Esedî’dir. Muhadramûn’dan olup hadis hafızı ve sûfi’dir. Hicrî 82, milâdî 701 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Erdinç Ahatlı, “Şakîk b. Seleme”, *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, Cilt 38, s. 306.)

²¹¹ Dârimî, Mukaddime, 22.

²¹² Dârimî, Mukaddime, 23.

çıkarılan) ise dalâlettir.”²¹³ Re’y meselesini rivâyetlerle ele alan ve sadece re’ye dayanarak hüküm vermeyi uygun görmeyen Dârimî, bu hadiste geçen ‘işlerin en kötüsü sonradan ortaya çıkarılanlardır’ ifadesi ile bid’atı kastetmektedir. Bid’at ise sünnetin zıddıdır. Nitekim o, bir önceki bâbda sadece re’ye göre hüküm vermeyi, sonradan ortaya çıkacak şeylerden saymaktaydı.

Ayrıca Dârimî, sadece re’ye dayanarak hüküm veren âlimlerin, doğru yoldan saptırıcı imamlar olduğunu imâ etmekte ve bu kişilerin dalâlet üzerine olduklarını kabul etmektedir. Dârimî, bu anlayışta olduğunu gösteren hadisleri bu bâbda nakletmektedir. Örneğin; Sevbân’dan nakledilen rivâyette Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Ben ümmetim hakkında sadece dalâlete düşüren imamlardan endişe ediyorum.”²¹⁴ Ebu’d-Derdâ’nın (ö. 32/652) rivâyetinde ise Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Sizin için en çok korktuğum şey doğru yoldan saptıran imamlardır.”²¹⁵

Re’y ile ilgili naklettiği rivâyetler dikkate alındığında Dârimî’ye dair şunları söyleyebiliriz: Sadece re’y ve kıyasla hüküm vermek, sonradan ortaya çıkacak sapıklık ve bid’atlerdendir. Dârimî’nin naklettiği bazı rivâyetler ve kendi usûlü incelendiğinde onun, re’yin ve kıyasın tamamına karşı olmadığı, batıl re’yi ve fasit kıyası yerdığı görülecektir. Ayrıca o, sahâbe icmâmını da delil olarak kabul etmektedir.

1.2.4. Fetva (Hüküm Verme) İle İlgili Meseleler

Dârimî, ‘fetva’ konusuna geniş yer vermiş, bu hususta da birçok rivâyet nakletmiştir. Bâb başlıklarından da anlaşılacağı gibi 18, 19, 20, 21, 54 ve 55. bâblar bu konuları ihtiva etmektedir.

Fetva konusunda Dârimî’nin yer verdiği ilk bâb; “Fetva Vermenin Kerâheti” (باب كراهية الفتيا) adındaki bir on sekizinci bâbdır. Burada nakledilen rivâyetler daha çok meydana gelmemiş meselelerin hükmünü sorma ile ilgilidir.

²¹³ Dârimî, Mukaddime, 23. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 310; Müslim, Cuma, 43; İbn Mâce, Mukaddime, 7; Nesâî, İdeyn, 22.

²¹⁴ Dârimî, Mukaddime, 23; Rikak, 39. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 5, s. 278; İbn Mâce, Fiten, 9; Ebû Dâvûd, Fiten, 1; Tirmizî, Fiten, 51.

²¹⁵ Dârimî, Mukaddime, 23. Ayrıca bkz. Ahmed b Hanbel, *Müsned*, Cilt 6, s. 441.

Bu konuyla ilgili olarak İbn Ömer; (r.a.) “Ben, Ömer b. Hattâb’ı meydana gelmemiş olan şeyin hükmünü soranlara lanet ederken işitmişim.”²¹⁶ demektir. Zührî’den (ö. 124/742) gelen bir rivâyette ise Zeyd b. Sâbit’in (ö. 45/665) meydana gelen bir konuda cevap verdiği, meydana gelmeyen konularda ise; “Meydana gelinceye kadar onu bırakınız.”²¹⁷ dediği nakledilir. Tâvus’un (ö. 106/724) naklettiği rivâyette ise yine Hz. Ömer’in (r.a.) meydana gelmeyen olayı soran kişiyi sıkıştıracağını söylediği nakledilmektedir.²¹⁸

Dârimî yer verdiği diğer bir bâb ise; “Fetva Vermekten Korkan, Bid’at ve Aşırılığı Kerih Gören Kimseler” (باب من هاب الفتيا وكرة التنطع والتبدع) isimindeki on dokuzuncu bâbdır.

Dârimî, bu bâbda hem fetva verme hem de bid’at ve aşırılık konularında rivâyetler nakleder. Ayrıca zorluğu nedeniyle fetva vermekten kaçınan âlimlerden ve onların tutumlarından bahseder.

Bu konuda Ömer b. Ebû Zâide (ö. 159/776); kendisine bir şey sorulduğu zaman Şa’bî’den daha çok; “Bu konuda bilgim yok.” diyen hiç kimse görmediğini söyleyerek²¹⁹ Şa’bî’nin bu konudaki tutumuna işaret etmiştir. İbrahim en-Neha’î’nin bu konudaki tavrı hususunda Zübeyd²²⁰ (ö. 122/740) şöyle demektir: “İbrahim’e hiç bir şey sormamışımdır ki yüzünde hoşnutsuzluk görmüş olmayayım.”²²¹ Başka bir rivâyette İbrahim en-Neha’î’nin kendisine sorulan sorulardan dört tanesine cevap verdiği, diğer dört tanesini ise cevapsız bıraktığı ifade edilmiştir.²²² A’meş ise İbrahim en-Neha’î hakkında şöyle demektir: “İbrahim kendisine bir şey sorulduğu

²¹⁶ Dârimî, Mukaddime, 18.

²¹⁷ Dârimî, Mukaddime, 18.

²¹⁸ Dârimî, Mukaddime, 18.

²¹⁹ Dârimî, Mukaddime, 19.

²²⁰ Zübeyd isimli râvinin tam adı şöyledir: Ebû Abdurrahman Zübeyd b. Hâris b. Abdülkerîm el-Yâmî el-Kûfî. Zübeyd, İbrahim en-Neha’î’nin ashâbından idi. *Kütüb-i Sitte*’de rivâyetleri mevcuttur. Birçok muhaddis onun sebt ve sika bir râvi olduğunu söylemiştir. (Bkz. Zehebî, *Siyer*, Cilt 5, s. 296-298; Gamrî, *Fethu’l-mennân*, Cilt 2, s. 100.)

²²¹ Dârimî, Mukaddime, 19.

²²² Dârimî, Mukaddime, 19.

zaman sadece sorulan şeyin cevabını verirdi.”²²³ Ubeyd b. Cüreyc, İbn Ömer (r.a.) hakkında; “İbn Ömer’in sorulan şeylerde ‘bilgin yok’ dedikleri, hakkında fetva verdiklerinden daha çoktur.”²²⁴ demekle İbn Ömer’in (r.a.) de bu hususta her sorulana cevap vermeyi hoş görmediğini ifade eder.

Bid’at ve aşırılığa gitme konusunda İbn Sîrîn (ö. 110/728) ise şöyle der: “Kişi sünnet üzere olduğu sürece doğru yol üzerindedir.”²²⁵ İbn Mes’ûd (r.a.) ise nakledilen farklı iki rivâyette de aşırılıktan, didik didik edip çok soru sormaktan ve bid’atlerden kaçınılmasını tavsiye eder.²²⁶

Bu konuda çok hassas olduğu bilinen Hz. Ömer (r.a.) ise Medine’ye gelen ve Kur’ân’ın müteşâbihleri hakkında sorular soran Sabiğ isminde bir adamı bu tavrından dolayı başı kanayınca kadar dövüştür.²²⁷ Dârimî, müteşâbihle ilgili bu rivâyetin ardından Hz. Âişe’den (r.anhâ) nakledilen Hz. Peygamber’in (a.s.) şu sözüne yer vermiştir: “*Onun müteşâbih olanına uyanları gördüğünüz zaman onlardan sakının.*”²²⁸

Mukaddime’nin yirmi birinci bâbı olan ve “Sorulan Her Meselede Fetva Veren Kimse Hakkında” (باب في الذي يفتي الناس في كل ما يستفتى) ismini taşıyan bâbda Dârimî, buraya kadar anlatılan bâblarla aynı minvalde her meseleye fetva vermenin hoş bir davranış olmadığını ifade etmeye çalışmıştır.

İbn Mes’ûd’dan (r.a.) nakledilen rivâyette İbn Mes’ûd; “Kendisine sorulan her meselede fetva vermeye kalkışan kimse mutlaka delidir.”²²⁹ demektedir.

Nakledilen birçok rivâyette ‘bilmiyorum’ veya ‘Allah bilir’ lafızlarına dikkat çekilmiş, sorulan sorular karşısında eğer bilinmiyorsa ‘bilmiyorum’ veya ‘Allah bilir’ demenin yerinde olacağı ifade edilmiştir. Örneğin; Hz. Ali (r.a.) şöyle

²²³ Dârimî, Mukaddime, 19.

²²⁴ Dârimî, Mukaddime, 19.

²²⁵ Dârimî, Mukaddime, 19.

²²⁶ Dârimî, Mukaddime, 19.

²²⁷ Dârimî, Mukaddime, 19.

²²⁸ Dârimî, Mukaddime, 19. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 6, s. 48; Müslim, *İlim*, 1; İbn Mâce, *Mukaddime*, 7; Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 2; Tirmizî, *Tefsir*, 4.

²²⁹ Dârimî, Mukaddime, 21.

demektedir: “Bana, bilmediğim bir şey sorulduğunda, ‘Allah bilir’ diye cevap vermem, gönle ne hoş gelir.”²³⁰ Bu bölümde Hz. Ali’den, yine ‘Allah bilir’ demenin nazara verildiği üç rivâyet daha nakledilmektedir. Şa’bî’ bu konuda; “Bilmiyorum demek ilmin yarısıdır.”²³¹ demektedir. Yine aynı şekilde İbn Ömer’in (r.a.) ‘bilgim yok’ dediği, İbn Sîrîn’in ise ‘bilmiyorum’ dediği nakledilir.²³²

Buraya kadar incelediğimiz üç bâbda yani 18, 19 ve 21. bâblarda Dârimî, fetva vermenin zorluğuna, sorulan her meselenin fetvasını vermenin ve meydana gelmemiş şeylerin hükmünü sormanın uygun olmadığına işaret etmiş, ihtiyatlı davranmanın ve cevabı bilinmeyen meselelerde cevap vermeyerek ‘bilmiyorum’ demenin gerekliliğini ifade etmeye çalışmıştır. Ayrıca Dârimî, sünnete uymanın, bid’atlerden ve çok soru sorup aşırılığa kaçmaktan sakınmanın gerekliliğini belirtmiştir.

“Fetva Verme ve Fetvanın Ağır Yükümlülüğü” (باب الفتيا وما فيه من الشدة) isimli yirminci bâbda Dârimî, fetva işinin mesuliyetinin yanında şer’î delillerin konumuna dair bilgiler içeren rivâyetler nakleder.

Bâbın ilk hadisinde Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurur: “*Fetva vermeye en cüretkâr olanınız, Cehenneme girmeye en cüretkâr olanınızdır.*”²³³ Ebû Hureyre’nin (ö. 58/678) rivâyetinde ise Hz. Peygamber (a.s.) şöyle demiştir: “*Kime delilsiz bir fetva verilirse bu fetva ile amel etme sonucu elde edilecek günah, ancak kendisine fetva verene düşer.*”²³⁴

Dârimî, fetva vermenin mesuliyeti ile ilgili rivâyetleri sıraladıktan sonra hükmü sorulan meselelerde nasıl davranılacağı, nasıl bir sıra ve sistemin takip edilmesi gerektiğine işaret eden rivâyetler nakletmiştir. İlk nakledilen rivâyette Meymûn b. Mihrân (ö. 117/735), Hz. Ebûbekir’in (r.a.) metodunu nakletmektedir. Rivâyette ifade edildiği şekliyle Hz. Ebûbekir, kendisine bir mesele geldiğinde

²³⁰ Dârimî, Mukaddime, 21.

²³¹ Dârimî, Mukaddime, 21.

²³² Dârimî, Mukaddime, 21.

²³³ Dârimî, Mukaddime, 20.

²³⁴ Dârimî, Mukaddime, 20. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 2, s. 321; İbn Mâce, Mukaddime, 8; Ebû Dâvûd, İlim, 8.

evvela Kur'ân'a bakar, hüküm vereceği şeyi bulursa bununla hüküm verirdi. Eğer meselenin hükmü Kur'ân'da olmaz ve bu meselede Resûlullah'tan (a.s.) gelen bir sünnet/hadis biliyorsa sünnetle hüküm verirdi. Eğer bu şekilde sünnetten kendisine ulaşan birşey bulamazsa bu konuda Resûlullah'tan (a.s.) gelen bir bilgiye sahip olup olmadıklarını sahâbeye sorardı. Şayet kendisine Resûlullah'tan (a.s.) bir sünnet nakledilirse ona göre hüküm verirdi. Eğer Kur'ân ve sünnette aradığı meselenin hükmünü bulamazsa sahâbenin ileri gelenlerini ve seçkinlerini toplar, onlarla istişare eder ve buradan çıkan görüşle hüküm verirdi.²³⁵ Buradan anlaşılmaktadır ki Hz. Ebûbekir (r.a.), Kur'ân ve sünnetin ardından, toplu bir şekilde yani istişare yoluyla gerçekleştirilen ictihâdı delil olarak kabul etmektedir.

İbn Mes'ûd (r.a.) ise Kur'ân ve sünnette hükmü bulunamayan meselede salih kimselerin verdiği hükümle hüküm vermenin gerekliliğini şu sözlerle ifade eder: “Bu günden sonra kime bir mesele arz edilirse o, Allah'ın Kitab'ındaki ile hüküm versin. Şayet kendisine, hükmü Allah'ın Kitab'ında olmayan bir mesele gelirse, Resûlullah'ın (a.s.) hükmettiğiyle hüküm versin. Şayet kendisine, hükmü Allah'ın Kitab'ında olmayan ve Resûlullah'ın (a.s.) da hüküm vermemiş olduğu bir mesele gelirse o zaman o mesele hakkında sâlihlerin verdiği hükümle hüküm versin. ‘Ben korkarım, ben nasıl görüş beyan ederim.’ demesin. Çünkü helâl bellidir, haram da bellidir. Bu ikisinin arasında ise şüpheli şeyler vardır. Bunun için seni şüpheye düşüreni bırak, şüphe vermeyene bak.”²³⁶ Bu rivâyet, Kur'ân ve sünnette hükmü bulunamayan meselelerde ehil kişilerin ictihâd edip Kur'ân ve sünnete uygun hüküm vermesinin gerekliliğine işaret etmektedir.

İbn Abbas'ın (r.a.) görüşünün kaydedildiği bir rivâyette İbn Abbas (r.a.), Kur'ân ve sünnette hükmü bulunmayan meselede, Hz. Ebûbekir (r.a.) ve Hz. Ömer'den (r.a.) nakledilen hükme bakardı. Eğer onlardan nakledilen bir hüküm yoksa kendi görüşüyle hüküm verirdi.²³⁷

Hz. Ömer (r.a.), Kâdı Şüreyh'e (ö. 80/699) yazdığı mektubunda hüküm verilmesi gereken konularda sırasıyla Kur'ân, sünnet ve halkın (âlimlerin) görüş

²³⁵ Dârimî, Mukaddime, 20.

²³⁶ Dârimî, Mukaddime, 20. Ayrıca bkz. Nesâî, Kudât, 11.

²³⁷ Dârimî, Mukaddime, 20.

birliği içinde olduğu hükmü (icmâyı) uygulamasını istemekte, eğer sırasıyla Kur’ân, sünnet ve icmâda bir hüküm bulamazsa kendi görüşü ile ictihâd edebileceğini söylemektedir.²³⁸ Bu rivâyetin ardından Dârimî, fıkıh usûlcüleri nezdinde meşhur olan Muâz hadisini nakletmiştir. Bu hadiste Muâz b. Cebel (ö. 17/638), Hz. Peygamber (a.s.) ile arasında geçen konuşmayı şöyle dile getirmektedir: Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurdu: “*Söyle bakayım, karşına hüküm vermen gereken bir şey çıkarsa nasıl hüküm vereceksin.*” Muâz (r.a.) dedi ki; “Allah’ın Kitab’ı ile hüküm veririm.” Hz. Peygamber (a.s.) buyurdu ki; “*Peki, Allah’ın Kitab’ında yoksa?*” Muâz dedi ki; “O zaman Resûlullah’ın sünnetiyle hüküm veririm.” Resûlullah (a.s.) tekrar buyurdu ki; “*Peki Resûlullah’ın sünnetinde de yoksa?*” Muâz dedi ki; “Kendi görüşümle ictihâd ederim.” Bunun üzerine Hz. Peygamber (a.s.) göğsüne vurdu ve şöyle buyurdu: “*Resûlullah’ın elçisini, Resûlullah’ı hoşnut edecek şeye muvaffak kılan Allah’a hamdolsun.*”²³⁹

Rivâyetlerin geneline bakıldığında Dârimî’nin yirminci bâbda öncelikle fetva vermenin meşakkatli ve mesuliyeti çok ağır bir iş olduğuna işaret ettiği görülür. Bunun yanında Dârimî, zikrettiği birçok rivâyette şer’î delillere işaret eder ve şer’î delillerin sırasını zikreder. Buna göre Kur’ân, müracaat edilecek ilk temel kaynaktır. Bir meselenin Kur’ân’da hükmü bulunamazsa ikinci kaynak olarak sünnete başvurulur. Meselenin hükmü sünnette de yoksa icmâya başvurulur. Eğer icmâda da hükmü bulunmuyorsa ictihâd yapılır.

Dârimî’nin şer’î delillere işaret etmesi, şer’î delillerin sırasını belirten rivâyetleri nakletmesi ve meşhur Muâz hadisi gibi ictihâdın gerekliliğini ifade eden hadisleri zikretmesi de onun, re’yin ve kıyasın tamamına değil, batıl re’ye ve fasit kıyasa karşı olduğunu gösterir.

Dârimî’nin fetva konusunda kaydettiği diğer iki bâb, verilen fetvanın değiştirilmesi ile ilgilidir.

Mukaddime’nin elli dördüncü bâbı; “Bir Kişiyeye, Verdiği Fetvadan Sonra Hz. Peygamber’den (a.s.) Bir Söz Ulaşması ve Bunun Üzerine O Kişinin Kendi Sözüünü

²³⁸ Dârimî, Mukaddime, 20. Ayrıca bkz. Nesâî, Kudât, 11.

²³⁹ Dârimî, Mukaddime, 20. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 5, s. 230; Ebû Dâvûd, Akdiye, 11; Tirmizî, Ahkâm, 3.

(باب الرجل يفتي بشيء ثم يبلغه عن النبي صلى الله عليه وسلم)
Bırakıp Hz. Peygamber'in Sözüne Dönmesi”
(isimli bâbdır. عليه وسلم فيرجع إلى قول النبي صلى الله عليه وسلم)

Verilen bir fetva üzerine Hz. Peygamber'in (a.s.) hadisinin zikredilmesi ve muhatapların bu hadisten haberdar olması üzerine sözkonusu fetvadan vazgeçilmesi, Hz. Peygamber'in (a.s.) sözünün esas alınması konusuna dairedir. Bu bölümde kaydedilen birkaç rivâyetten birisi İbrahim en-Neha'î hakkındadır. Rivâyete göre İbrahim en-Neha'î, imam arkasında tek başına namaz kılan kişinin imamın solunda duracağı görüşünde idi. Kendisine Hz. Peygamber'in (a.s.) İbn Abbas'ı (r.a.) sağına durdurduğu rivâyet edilince hemen kendi görüşünü bırakıp sünnetteki uygulamayı esas aldığı kaydedilir.²⁴⁰

Burada Dârimî, re'y ile bir hükme varan ve bu hükmün Hz. Peygamber'in (a.s.) sünnetine aykırı olan kişinin, Hz. Peygamber'den (a.s.) nakledilen bir hadisi işittiğinde verdiği hükümden vazgeçip sünnette olan uygulamayı esas alması gerektiğini ifade etmeye çalışır.

Mukaddime'nin elli beşinci bâbı; “Bir Kişinin Fetva Vermesi ve Daha Sonra Fetvasını Değiştirebilmesi” (باب الرجل يفتي بالشيء ثم غيره) adıyla yer alır. Bu bâbda zikredilen tek hadis Hakem b. Mes'ûd'un şu sözüdür: “Müşerreke²⁴¹ hakkında Hz. Ömer'e (r.a.) gelip hükmünü sormuştuk. O da mirastan ona pay vermemişti. Sonra ertesini yıl ona gelip yine müşerreke'nin hükmünü sorduk. Bu kez ona mirastan pay verdi. Bunun üzerine ona, niçin böyle yaptığını sorduk. O da şöyle cevap verdi: O, o zamanda vermiş olduğumuz hükme göre idi. Bu da şimdi verdiğimiz hükme

²⁴⁰ Dârimî, Mukaddime, 54.

²⁴¹ Müşerreke: Miras hukukuna ait bir terimdir. Bu terim; Müştereke, Ömeriyye ve Haceriyye diye de isimlendirilir. Bir kadının vefatı halinde; koca, anne, iki veya daha fazla anne bir kardeş ve bir ya da daha fazla anne-baba bir kardeşin vâris olmasıdır. Hz. Ömer, böyle bir durum kendisine gelince verdiği ilk fetvada kocaya; mirasın yarısını, anneye altıda birini, anne bir kardeşlere üçte birini verir. Fakat anne-baba bir kardeşlere mirastan pay ayırmaz. Anne-baba bir kardeşlerin Hz. Ömer'e; ‘Babamızı bir eşek kabul et. Ya da onu bir taş say. Böyle olsa bile bizim annelerimiz bir değil mi?’ diyerek itiraz etmeleri ve mirastan pay istemeleri üzerine Hz. Ömer anne bir kardeşlere vermiş olduğu üçte bir mirasa, anne-baba bir kardeşleri de ortak ederek fetvasını değiştirmiştir. (Bkz. Gamrî, *Fethu'l-mennân*, Cilt 3, s. 455-456.)

göredir.”²⁴²

Bu bâbda nakledilen bu tek rivâyet, âlimin bir mesele hakkında verdiği hükmü bırakıp yine kendi ictihâdı ile farklı bir hükme varabileceğini ifade etmektedir. Bâb başlığına bakılarak, Dârimî’nin de bu görüşte olduğu söylenebilir.

Naklettiğimiz son iki bâb göz önüne alındığında Dârimî’ye göre, re’y ile verilen bir hüküm, öğrenilen sünnet karşısında bırakılıp sünnet esas alınır. Bazen de re’y ile verilen bir hükmün şartlar gereği bırakılıp başka bir re’ye göre yeni bir hükme gidilebilir.

1.2.5. İlim ve Âlim Hakkında

Mukaddime’nin bâb başlıklarında ve rivâyetlerde geçen ‘ilim’ kelimesiyle iki mana kastedilmektedir. Bunlardan birincisi genel anlamda İslâm kültüründeki bütün ilimlerdir. Yani İslâmî ilimlerdir. Kastedilen diğer bir mana ise daha da özeldir olan ‘hadis ilmi’dir. Biz bu bâblarda ‘ilim’ ismiyle yer alıp fakat hadisler hakkında meselelerin anlatıldığı bâbları hadis usûlüne dair konuları incelediğimiz bölümde ele aldık. Genel manada bütün İslâmî ilimlerin kastedildiği bâbları ise ‘İlim’ başlığı altında burada tahlil edeceğiz.

Dârimî, ilim konusuna dair on iki bâb kaydetmiştir. Tespit edebildiğimize göre Mukaddime’nin 24, 26, 27, 29, 32, 33, 34, 36, 37, 48, 52 ve 56. bâbları ilim ve âlimle irtibatlı rivâyetleri ihtiva etmektedir. Bu bâbları iki başlık altında incelemek mümkündür.

1.2.5.1. Âlim

Dârimî, âlimlere uyma, saygı gösterme ve âlimin üstünlüğüne dair rivâyetler nakletmiştir. İlk olarak yirmi dördüncü bâbda “Âlimlere Uyma” (باب الاقتداء بالعلماء) başlığı altında rivâyetleri kaydetmiştir.

Bu bâbda Dârimî, Hz. Muâviye’nin (ö. 60/680) naklettiği; “*Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih kılar.*”²⁴³ hadisini zikretmiştir. Ardından aynı hadisi farklı iki

²⁴² Dârimî, Mukaddime, 55.

²⁴³ Dârimî, Mukaddime, 24. Ayrıca bkz. Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes, *el-Muvatta’*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Muvatta’, Kader, 8; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 4, s. 93, 95; Buhârî,

senetle daha nakletmiştir.

Dârimî; “Allah’a itaat ediniz, peygambere ve sizden olan buyruk sahiplerine de itaat ediniz.”²⁴⁴ ayetinde geçen ‘buyruk sahiplerinin’ ilim ve derin anlayış sahipleri olduğunu ifade sadedinde bir rivâyet nakletmiş ve Atâ b. Ebû Rebâh’ın bu görüşte olduğunu söylemiştir.²⁴⁵ Ayrıca bu bâbda Cübeyr b. Mut’ım’dan (ö. 59/679) Hz. Peygamber’in (a.s.) şu sözünü rivâyet eder: “Üç şey vardır ki, onlarda mü’minin kalbi hainlik yapmaz: Ameli sadece Allah için yapmak, buyruk sahiplerine itaat etmek, cemaate bağlı kalmak. Çünkü onların duası peşlerinden onları kuşatır.”²⁴⁶ Bu hadisin, aynı bâbda dört farklı tariki kaydedilir.

“Âlimlere Saygı Gösterme Hakkında” (باب في توقير العلماء) başlığıyla açılan otuz yedinci bâbda, âlimler karşısında duyulan haşyetten bahsedilmiştir. Bu hususta Muğîre; İbrahim en-Neha’î’den hükümdardan korkar gibi korktuklarını söylemektedir.²⁴⁷ Atâ’dan²⁴⁸ (ö. 136/753) gelen bir rivâyette o şöyle demektedir: “Ebû Abdurrahman,²⁴⁹ (ö. 74/693) yolda hadis rivâyetini kerih görmüştür.”²⁵⁰

Mukaddime’nin yirmi dördüncü ve otuz yedinci bâblarında nakledilen rivâyetlerde Dârimî, âlimlere uymanın gerekliliğini, taşıdıkları ilim sebebiyle onlara gereken hürmet ve saygının gösterilmesini ifade etmeye çalışmıştır. Ayrıca rivâyetlerden anlaşıldığı kadarıyla Dârimî’ye göre ayette geçen ‘ülü’l-emr’ ile kastedilen mana, Allah’ın dinde fakih kıldığı, ilim ve derin anlayış sahibi âlimlerdir.

İlim, 13; İ’tisam, 10; Müslim, İmaret, 175; Zekât, 98; İbn Mâce, Mukaddime, 17.

²⁴⁴ Nisa, 4/59.

²⁴⁵ Dârimî, Mukaddime, 24.

²⁴⁶ Dârimî, Mukaddime, 24. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 4, s. 80, 82; İbn Mâce, *Menâsik*, 76.

²⁴⁷ Dârimî, Mukaddime, 37.

²⁴⁸ Bu rivâyette ismi geçen Atâ isimli râvi tâbiîn muhaddislerinden Ebû Yezîd Atâ b. es-Sâib’dır. (Bkz. Gamrî, *Fethu’l-mennân*, Cilt 3, s. 164.)

²⁴⁹ Atâ b. es-Sâib’in burada ‘Ebû Abdurrahman’ diyerek zikrettiği kişi, tâbiîn imamlarının büyüklerinden olan Kûfeli Ebû Abdurrahman Abdullah b. Habîb es-Sülemî’dır. Kur’ân’ı güzel okumasıyla meşhurdur. Hz. Osman, Hz. Ali ve İbn Mes’ûd’a arz usûlüyle Kur’ân’ı okuduğu rivâyet edilir. (Bkz. Zehebî, *Siyer*, Cilt 4, s. 267-268; Gamrî, *Fethu’l-mennân*, Cilt 2, s. 186; Cilt 3, s. 164.)

²⁵⁰ Dârimî, Mukaddime, 37.

Âlimler hakkında rivâyetlerin nakledildiği diğer bir bâb; “Fakihlerin İhtilafı” (باب اختلاف الفقهاء) adıyla yer alan elli ikinci bâbdır.

Bu bâbda zikredilen dört rivâyet vardır. Bu rivâyetlerin hepsi de âlimlerin farklı görüşlerinin yani ihtilaf etmelerinin zenginlik ve rahmet olduğunu ifade etmektedir. Bu bâbda rivâyet edilen ilk hadiste, Ömer b. Abdülaziz’e (ö. 101/719); “Keşke insanları tek şey üzerinde toplasaydın.” denilmiş ve bunun üzerine O da, şöyle karşılık vermiştir: “İnsanların (âlimlerin) ihtilaf etmemeleri beni sevindirmez.” Daha sonraları Ömer b. Abdülaziz, her tarafa veya şehirlere her topluluğun, fakihlerinin üzerinde ittifak ettikleri şeyle hüküm vermesi için mektuplar yazmıştır.²⁵¹ Avn b. Abdullah’ın (ö. 110/728) bu hususta şu sözü nakledilmektedir: “Hz. Peygamber’in ashâbının ihtilaf etmemiş olmalarını arzu etmem. Çünkü onlar bir şey üzerinde ittifak etseydi sonra da bir adam bunu terk etseydi, sünneti terk etmiş olurdu. Şayet ihtilaf etmiş olsalardı da bir adam onlardan birinin görüşünü kabul etseydi, sünnete uymuş olurdu.”²⁵²

Bu bâbda sadece bu tür rivâyetleri nakletmesi, Dârimî’nin âlimler arasındaki ihtilafa zenginlik ve rahmet nazarıyla baktığını gösterir.

Dârimî, “İlim ve Âlimin Fazileti Hakkında” (باب في فضل العلم والعالم) adıyla kaydettiği otuz ikinci bâbda âlimin ve ilmin önemine dair rivâyetleri nakleder.

Hasen el-Basrî (ö. 110/728) bu konuda şöyle bir söz söylemiştir: “Derlerdi ki; âlimin ölümü, İslâm’da açılmış bir gediktir. Gece ve gündüz deveren ettikçe hiçbir şey bu gediği kapatamaz.”²⁵³ Bu söz, âlimin önemini göstermek adına söylenmiş çok önemli bir sözdür. İbn Mes’ûd (r.a.) ise bu konuda şöyle demiştir: “Ya âlim ol ya da talip ol. Bunların dışında olma. Çünkü bunların dışında kalan cahildir. Melekler, sabahleyin ilim talebinde bulunan kimseye, yapacağı şeyden hoşnut olduklarından, onun üzerine kanatlarını yayarlar.”²⁵⁴

Bir rivâyette İbn Abbas (r.a.) demiştir ki: “Hayrı öğreten kimseye denizdeki

²⁵¹ Dârimî, Mukaddime, 52.

²⁵² Dârimî, Mukaddime, 52.

²⁵³ Dârimî, Mukaddime, 32.

²⁵⁴ Dârimî, Mukaddime, 32.

balığa varıncaya kadar her şeyin onun hakkında Allah'dan bağışlanma diler.²⁵⁵ Hasen el-Basrî'den nakledilen rivâyette, âlim ve abidden hangisinin üstün olduğun dair Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “*Şu, farz namazı kıldıktan sonra oturup halka hayrı öğreten âlimin, gündüzü oruçlu, gecesi namazlı abide üstünlüğü benim, sizin en aşağıda olan adamınıza üstünlüğüm gibidir.*”²⁵⁶

Âlimin önem ve üstünlüğünün anlatıldığı rivâyetlerin yanında Dârimî, ilmin ve ilim meclislerinin önemine dair rivâyetlere de yer vermiştir. Bu hususta Ebû Ümâme'den nakledilen rivâyette Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “*Yakında öyle fitneler olacak ki, Allah'ın ilimle ihya ettiği kimseler hariç, kişi o fitnelerde sabaha mü'min olarak girecek, akşama ise kâfir olarak varacak.*”²⁵⁷

İlim yoluna giren kişi hakkında Ebû Hureyre'nin (r.a.) rivâyetinde Hz. Peygamber (a.s.) şöyle demiştir: “*İlim öğrenmek üzere bir yola giren hiçbir adam yoktur ki Allah, bu sebeple ona, Cennete giden bir yolu kolaylaştırmış olmasın. Kimi, ameli geri bırakırsa soyu onu öne geçirmez.*”²⁵⁸

İlim talep etmenin önemine dair Safvan b. Assâl²⁵⁹, Hz. Peygamber'in (a.s.) şöyle buyurduğunu söylemektedir: “*Şüphesiz yok ki melekler kanatlarını, peşinde olduğu şeyden hoşlandıklarından dolayı ilim talebesi için indirirler.*”²⁶⁰

İlim meclislerinin konumuna dair nakledilen bir rivâyette ise Hz. Peygamber (a.s.), mescidinde iki meclise rastladı ve bu meclisler hakkında şöyle buyurdu: “*İkisi de hayır üzeredir. Ama biri, arkadaşından daha üstündür. Şunlar, Allah'a dua ediyor ve ondan istiyorlar. Allah dilerse onlara verir, dilerse onları meneder. Şunlar ise fıkıh ve ilim öğreniyorlar ve bilmeyene öğretiyorlar. Binaenaleyh bunlar daha*

²⁵⁵ Dârimî, Mukaddime, 32.

²⁵⁶ Dârimî, Mukaddime, 32.

²⁵⁷ Dârimî, Mukaddime, 32. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Fiten, 9.

²⁵⁸ Dârimî, Mukaddime, 32. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 2, s. 252; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Ebû Dâvûd, İlim, 1.

²⁵⁹ Safvân b. Assâl'ın (r.a.) ölümü ile ilgili kitaplarda kesin bir tarih verilmemekle birlikte hicrî 40'lı yıllarda vefat ettiği söylenmektedir. (Bkz. Safedî, Salâhuddîn Halil b. İzzüddîn Aybek, *el-Vâfi bi'l-vefâyât*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru İhyâi't-türâsi'l-arabiyyi, 2000, Cilt 16, s. 183.)

²⁶⁰ Dârimî, Mukaddime, 32. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 4, s. 239-240; İbn Mâce, Mukaddime, 17; Nesâî, Taharet, 112.

üstündür. Ben ancak bir muallim olarak gönderildim.” Abdullah b. Amr (ö. 65/684) dedi ki: “Hz. Peygamber (a.s.) sonra ilimle uğraşanların arasına oturdu.”²⁶¹

Genel olarak Dârimî'nin bu bâbda zikrettiği hadisler; ilimle uğraşmanın nafîle ibadetle meşgul olmaktan daha öncelikli ve ulvî bir iş olduğunu, ilim talebesinin meleklerin hoşnutluğunu kazandığını, âlimin âbiddir, ilim meclislerinin de diğer meclislerden daha üstün olduğunu beyan etmektedir.

1.2.5.2. İlim

Mukaddime'nin yirmi altıncı bâbında “İlmin Yok Olması” (باب في ذهاب العلم) konusu işlenmiştir.

Bâbın ilk hadisi olan Abdullah b. Amr'ın (r.a.) rivâyetinde Resûlullah (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “Allah ilmi, insanlardan (insanların kafa ve kalplerinden) çekip çıkarmak sûretiyle yok etmez. Fakat ilmin yok edilmesi âlimlerin ölmesi ile olacaktır. Neticede Allah hiçbir âlim bırakmaz, insanlar câhil başkanlar edinir ve meseleler onlara sorulur. Onlar da ilimsiz fetva verirler. Böylece hem kendileri sapıtır, hem de insanları doğru yoldan saptırırlar.”²⁶²

Saîd b. Cübeyr (r.a.), âlimlerin yok olması ile insanların da helak olacağını ifade etmektedir.²⁶³ İbn Abbas, Ebû Vâil ve Ebu'd-Derdâ (r.anhüm) naklettikleri rivâyetlerde ilmin yok olmasının, âlimlerin ölümüyle olacağını söylemişlerdir.²⁶⁴

Bu bölümde, ilmin yok olması ve insanların helak olması, âlimin ölümüne bağlanmıştır. Bunları nakletmekle Dârimî, âlimin bir toplum için, ne kadar önemli olduğunu ve âlimin değerini vurgulamaya çalışmıştır.

Mukaddime'nin yirmi yedinci bâbında “İlimle Amel Etme ve İlimde İyi Niyetli Olma” (باب العمل بالعلم وحسن النية فيه) konusuna dair rivâyetler nakledilmiştir.

Hasen el-Basrî, ilim sahibi olmadaki maksadı şöyle ifade etmektedir: “Bu

²⁶¹ Dârimî, Mukaddime, 32. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Mukaddime, 17.

²⁶² Dârimî, Mukaddime, 26. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 2, s. 162, 190; Buhârî, İlim, 34; İ'tisam, 7; Müslim, İlim, 13; İbn Mâce, Mukaddime, 8; Tirmizî, İlim, 5.

²⁶³ Dârimî, Mukaddime, 26.

²⁶⁴ Dârimî, Mukaddime, 26.

ilimden bir şeyin peşine düşüp de onunla Allah katında olanı isteyen kimse, inşallah isteğine kavuşur. Kim de onunla dünyalık için isterse, onun da bundan nasibi sadece dünyalıktır.”²⁶⁵ İbn Mes’ûd (r.a.) ise ilimden maksadın ne olmaması gerektiğini şu şekilde ifade etmektedir: “İlmi şu üç şey için öğrenmeyiniz: Cahillerle çekişmeniz için, âlimlerle mücâdele ve münâkaşa etmeniz için ve insanların ilgilerini kendinize çekmeniz için. Sözümlerle Allah katında olanı isteyiniz. Çünkü devam eden ve baki kalan odur. Onun dışındakiler ise geçip gider.”²⁶⁶ Merfû olarak nakledilen bir hadiste Hz. Peygamber (a.s.) dünyalık adına ilim peşine düşen hakkında şöyle buyurmaktadır: “*Sadece dünyalık isteyerek bu ilmin peşine düşen hiç kimse yoktur ki kıyamet gününde Allah ona Cennet râyihasını yasaklamış olmasın.*”²⁶⁷

Görüldüğü gibi bu bâbda çekişmek, münakaşa etmek ve ilgi çekmek gibi dünyevî maksatlarla ilim tahsili yerilmekte, Allah rızasının ve dini yaşamının ilim tahsilinde asıl amaç olması gerektiği ifade edilmektedir.

“İlim, Allah Korkusu ve Haşyettir Diyen Kişi” (باب من قال العلم الخشية وتقوى الله) adıyla kaydedilen yirmi dokuzuncu bâbda ilim sahibinde olması gereken hususiyetlerle ilgili rivâyetler sıralanmıştır. Bu bâbda yer verilen hadisler incelediğimiz bir önceki bâbdaki hadislerle hemen hemen aynı minvaldedir.

Âlimin vasıflarını Ebû Hâzim²⁶⁸ (ö. 140/757) şöyle ifade etmiştir: “Sende şu üç haslet olmadıkça âlim olamazsın: Senden üstte olana karşı haddi aşmaz, senden altta olanı küçümsemez ve ilmine karşılık dünyalık almazsın.”²⁶⁹ Ebu’d-Derdâ (r.a.) ise âlimin önemli birkaç vasfını şöyle dile getirmektedir: “İlim talibi olmadıkça âlim olamazsın. İlminle amel etmedikçe âlim olamazsın. Hep münakaşacı olman, günahkâr olman için sana yeter. Sürekli çekişmen, günahkâr olman için sana yeter.

²⁶⁵ Dârimî, Mukaddime, 27.

²⁶⁶ Dârimî, Mukaddime, 27.

²⁶⁷ Dârimî, Mukaddime, 27.

²⁶⁸ Ebû Hâzim Seleme b. Dînâr el-Mahzûmî, tabiîn imamlarındandır. Mahzum kabilesinin mevlâsıdır. İbn Huzeyme onun sika bir râvi olduğunu söylemiştir. (Bkz. Gamrî, *Fethu'l-mennân*, Cilt 1, s. 355-356; Cilt 2, s. 460.)

²⁶⁹ Dârimî, Mukaddime, 29.

Hep Allah'ın rızası dışında konuşman, yalancı olman için sana yeter.”²⁷⁰

‘Fakîh’ ibaresi kullanılarak da âlimlerin vasıflarının kaydedildiği rivâyetler vardır. Sa’d b. İbrahim (ö. 125/742), Medinelilerin en fakîh şahsiyeti kimdir diye sorulduğunda; “Allah’tan en fazla korkanlardır.”²⁷¹ cevabını vermiştir. Mücâhid (ö. 103/721) ise; “Fakîh dediğin Allah’tan korkandır.”²⁷² diyerek bunu dile getirmiştir.

Bu bölümde Dârimî, gerçek manada âlimin, Allah’tan hakkıyla korkan, huşû sahibi ve ona göre yaşayan kişiler olduğunu, âlimin münakaşa, çekişme ve gösterişten uzak olması gerektiğini ve daima Allah karşısında haşyet duygusu ile dolu olması gerektiğini ifade etmeye çalışmıştır.

Mukaddime’nin otuz üçüncü bâbı yine ilim tahsilinde niyetin önemi ile ilgili; “İlim Öğrenmeye Maksatsız Başlayıp İlmin Kendisini Bir Maksada Yönelttiği Kişi” (باب من طلب العلم بغير نية فرده العلم إلى النية) başlığını taşıyan bâbdır.

Mücâhid’den nakledilen rivâyette Mücâhid şöyle demektedir: “Bu ilmi büyük bir maksadımız olmadığı halde öğrenmeye başladık. Sonra Allah bize bir maksat lütfetti.”²⁷³ Hasen el-Basrî de benzer bir rivâyette şöyle demiştir: “Bazı kimseler ilmi, onunla ne Allah’ı, ne de onun katındaki şeyleri murâd etmeksizin öğrenmeye başladı. Ama ilim onlarda olmaya devam etti ve nihayet onunla Allah’ı ve onun katındaki şeyleri murâd ettiler.”²⁷⁴

Bu rivâyetler göstermektedir ki ilim talebesi, ilim tahsili için başta samimi bir niyete sahip değilse bile daha sonra niyetini düzelterek Allah’ın rızası yörüngesinde ilim tahsiline devam etmelidir.

İlimle ilgili yer verilen; “Allah Rızasından Başka Bir Şey İçin İlim Tahsil Edenleri Kınama” (باب التوبيخ لمن يطلب العلم لغير الله) adını taşıyan otuz dördüncü bâbda nakledilen rivâyetler çoğunlukla ilim tahsilindeki niyet ve ilim tahsil etme sebebine dair nakledilen rivâyetlerdir.

²⁷⁰ Dârimî, Mukaddime, 29.

²⁷¹ Dârimî, Mukaddime, 29.

²⁷² Dârimî, Mukaddime, 29.

²⁷³ Dârimî, Mukaddime, 33.

²⁷⁴ Dârimî, Mukaddime, 33.

Muhammed b. Yusuf el-Firyâbî'den (ö. 212/827) Süfyan es-Sevrî'nin (ö. 161/778) şu sözleri nakledilmektedir: “Âlimler üç sınıfa ayrılmıştır. Bunlar; Allah'tan korkan ama Allah'ın emrini bilmeyen âlim. Allah'ı ve emirlerini bilen ve Allah'tan korkan âlim ki hakiki manada kâmil âlim budur. Bir de Allah'ın emrini bilen fakat Allah'ı tanımayan ve Allah'tan korkmayan kişi vardır ki o, günahkâr âlimdir.”²⁷⁵ İlmî ikiye ayıran Hasen el-Basrî, birincisini ‘kalpte yer alan ve faydalı ilim’ diyerek nitelemiş, diğerini ise ‘dilde kalan ve Allah'ın insana karşı hücceti’ şeklinde ifade etmiştir.²⁷⁶ Mekhûl'den (ö. 112/730) gelen bir rivâyette Resûlullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Kim âlimlere karşı öğünmek veya cahillerle çekişmek ya da insanların ilgisini çekmek için ilim tahsil ederse Allah onu cehenneme sokar.”²⁷⁷ Bu hadis, aynı bâbda biraz farklı lafızlarla Mekhûl'ün sözü olarak da nakledilir. Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) ise aynı manayı dile getirmekle birlikte ‘idarecilerden bir şey elde etmek’ şeklinde dördüncü bir madde ilave eder.²⁷⁸ Mesrûk ise şöyle der: “Kişiye ilim olarak Allah'tan korkması yeter. Kişiye cahillik olarak da amelini beğenmesi yeter.”²⁷⁹

Görüldüğü üzere Dârimî, bu bâbda hakiki manada ilmin ve âlimin nasıl olacağına işaret etmekte, gerçek âlimin Allah korkusu taşıdığını, ilim tahsilinde Allah'ın rızasını amaç edinip başka gayeler gütmeyişini ve gütmemesi gerektiğini ifade etmeye çalışmıştır.

Mukaddime'de ilim başlığı altında yer alan bir diğer bâb; “İlimde Eşit Davranma” (باب التسوية في العلم) isimli otuz altıncı bâbdır.

Bu bâbda yer verilen dört rivâyetten biri İbn Meysere'nin Tâvus hakkında söylediği şu sözdür: “İnsanlar içinde Tâvus'tan başka, yanında soylunun ve düşüğün eşit olduğu hiç kimse görmedim.”²⁸⁰ Bu hususta nakledilen diğer bir rivâyet Zührî'nin kitâbet hakkında söylemiş olduğu şu sözdür: “Sultan bizi, ilmi yazmaya

²⁷⁵ Dârimî, Mukaddime, 34.

²⁷⁶ Dârimî, Mukaddime, 34.

²⁷⁷ Dârimî, Mukaddime, 34.

²⁷⁸ Dârimî, Mukaddime, 34.

²⁷⁹ Dârimî, Mukaddime, 34.

²⁸⁰ Dârimî, Mukaddime, 36.

zorlayıncaya kadar biz yazmayı kerih görürdük. Daha sonra biz de herhangi bir kimseyi yazmaktan menetmeyi kerih gördük.”²⁸¹

Mukaddime'nin kırk sekizinci bâbı “İlmin Korunması” (باب صيانة العلم) konusuna ayrılmıştır.

Ubeydullah b. Ömer'in (ö. 147/764) rivâyetinde Hz. Ömer (r.a.), Abdullah b. Selâm'a; “İlmi adamların göğsünden ne yok eder?” diye sormuş, Abdullah b. Selâm (r.a.) da; ‘Tamâ’ (Açgözlülük) cevabını vermiştir.²⁸²

İlim sahibinin ağırbaşlı olması hususunda da Dârimî, birçok hadis zikretmiştir. Bu hususta Atâ²⁸³ (ö. 103/721) şöyle demektedir: “Hiçbir şey ağırbaşlılığın ilme kattığından daha güzelini katmamıştır.”²⁸⁴ Şa'bî ise; “İlmin süsü, ilim ehlinin hilm sahibi olmasıdır.”²⁸⁵ demek sûretiyle bunu ifade etmiştir. Hz. Ali'den (r.a.), nakledilen sözde ise o şöyle buyurmaktadır: “İlim öğreniniz. Öğrendiğiniz zaman da ona hâkim olun. Gülme ve oyunla onu karıştırmayın. Aksi halde kalpler onu kerih görüp dışarı atar.”²⁸⁶

Dârimî, ‘ilmin koruma’ bâbının devamı mahiyetinde “İlmi Üstün Tutma Hakkında” (باب في إعظام العلم) adıyla elli altıncı bâbı zikreder.

Bu bâbda İbn Münebbih'in şu sözü nakledilir: “İlim sahipleri ilimlerini, eskiden, dünya ehline karşı sakınırlardı. Bunun sonucu dünya ehli, âlimlerin ilmine rağbet eder ve onlara dünyalıklarını, kendi istekleriyle verirlerdi. Bugün ise ilim sahipleri, ilimlerini dünya ehline saçmışlardır. Bu yüzden dünya ehli onların ilimlerine kayıtsız kalmış ve onlara dünyalık (mal, mülk, para gibi şeyler) vermekten uzak durmuşlardır.”²⁸⁷

²⁸¹ Dârimî, Mukaddime, 36.

²⁸² Dârimî, Mukaddime, 48.

²⁸³ Bu rivâyette yer alan Atâ isimli şahıs, tâbiîn devri muhaddislerinden olan Atâ b. Yesâr'dır. (Bkz. Gamrî, *Fethu'l-mennân*, Cilt 3, s. 379.)

²⁸⁴ Dârimî, Mukaddime, 48.

²⁸⁵ Dârimî, Mukaddime, 48.

²⁸⁶ Dârimî, Mukaddime, 48.

²⁸⁷ Dârimî, Mukaddime, 56.

Bahsettiğimiz son iki bâbda Dârimî, âlimin açgözlü olmaması ve dünyaya bağlanmaması gerektiğine işaret etmiş ve tamâ'nın (açgözlülüğün) kastedilen hakiki manada ilmin yok olmasına sebep olacağını söylemiştir. Yine ona göre âlim, ağır başlı ve vakar sahibi olmalı, ciddiyetsizlik arz eder mahiyette aşırı gülmemelidir. Ayrıca ilim sahipleri dünyalık maksatlarla ilimlerini insanlara sundukları takdirde insanların, onların ilimlerine karşı isteksiz hale gelmeleri muhakkaktır. Bundan dolayı ilim sahibi anlatılan özelliklere sahip olmalı ki ilmin izzetini, şerefini korusun ve ilmi üstün tutsun.

1.2.6. Hadis Usûlüne Dair Meseleler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Dârimî'nin Mukaddime'sinde, hadis usûlüne dair on bir bâb vardır. Bunlar Mukaddime'nin 25, 28, 31, 38, 41, 42, 43, 46, 47, 51 ve 53. bâblarıdır. Hadis usûlüne dair bu bâbları üç başlık altında değerlendireceğiz.

1.2.6.1. Hadis Rivâyeti

Mukaddime'nin kırk altıncı bâbı; “Resûlullah'tan (a.s.) Rivâyette Bulunma ve Sünnetleri Öğretme” (باب البلاغ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم وتعليم السنن) bâbıdır.

Bu bâbda ilk olarak Abdullah b. Amr'ın (r.a.) rivâyet ettiği merfû bir hadis şöyledir: “*Benden, bir âyet de olsa, başkalarına ulaştırınız. İsrailoğullarından da olaylar nakledebilirsiniz, bunda bir beis yoktur. Kim de bile bana isnad ederek yalan söylerse, Cehennemdeki yerine hazırlansın.*”²⁸⁸ Bu hadiste Resûlullah'tan (a.s.) işitilen sözlerin başkasına ulaştırılması yani rivâyet edilmesi teşvik edilmektedir. Ayrıca O'na yalan bir söz isnad etmek şiddetle sakındırılmaktadır.

Başka bir rivâyette Ebû Zerr (r.a.) şöyle demektedir: “Resûlullah (a.s.) bize üç şeyde, yani marûfu emretmemizde, münkerden nehyetmemizde ve halka sünnetleri öğretmemizde, bizi engellemek isteyenlere imkân vermememizi emretti.”²⁸⁹ Dârimî bu rivâyeti nakletmekle dinin ikinci kaynağı olan sünnetin mutlaka öğretilmesi gerektiğine işaret etmiş olmalıdır.

İkrime (ö. 105/723) şöyle demiştir: “İbn Abbas (r.a.) ayaklarıma bağ vurur ve

²⁸⁸ Dârimî, Mukaddime, 46. Ayrıca bkz. Buhârî, Enbiya, 50; Tirmizî, İlim, 13.

²⁸⁹ Dârimî, Mukaddime, 46. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, Cilt 5, s. 165.

bana Kur'ân ve sünnetleri öğretirdi.”²⁹⁰ Ebû Musa el-Eş'arî (ö. 44/664), Basra'ya vali olarak gönderildiğinde söylediği şu söz de sünnet öğretimine yöneliktir: “Ömer b. Hattâb beni size, Rabb'inizin Kitab'ını, uymanız gereken sünnetinizi öğretmem ve yollarınızı açmam için gönderdi.”²⁹¹

Sahâbenin hadis rivâyetine verdiği önemi Ebû Zerr'in (r.a.) şu sözü göstermektedir: “Şayet siz beni öldürmek için keskin kılıcı (ensesine işaret ederek) şuraya dayasanız, ben de Resûlullah'tan (a.s.) duymuş olduğum bir kelimeyi siz işimi görmeden önce nakledeceğimi zannetsen muhakkak onu naklederim.”²⁹²

Dârimî, bu bâbda Resûlullah'ın (a.s.) hadislerini rivâyet etmenin ve sünnetini öğretmenin önemini ifade etmeye çalışmış, sahâbenin bu konudaki tavrını da ortaya koymuştur.

Mukaddime'nin kırk yedinci bâbında “İlim Tahsili İçin Yolculuk Yapma ve Bu Uğurda Zorluklara Katlanma” (باب الرحلة في طلب العلم واحتمال العناء فيه) adıyla, hadis öğrenimi için yapılan ilmî yolculuklar anlatılır.

Dârimî, burada ilim için yapılan rihlelerden bazı örnekler kaydeder. Bu rivâyetlerden birisinde Ebû Kılâbe (ö. 107/725) şöyle demektedir: “Medine'de üç gün kaldım. Hâlbuki bütün ihtiyaçlarımı görmüştüm. Sadece Medinelilerin gelmesini bekledikleri bir adam, bir hadis rivâyet ediyormuş. Bu sebeple o gelinceye kadar kalmayı sürdürdüm ve ona bu hadisi²⁹³ sordum.”²⁹⁴ Ebu'l-Âliye (ö. 106/724), hadis ilmini tahsil etmek üzere yapılan bir faaliyetten şöyle bahseder: “Biz, Basra'da, Resûlullah'ın (a.s.) ashâbından gelen rivâyeti işitirdik de buna gönlümüz razı olmaz, nihayet Medine'ye yolculuk yapar ve bu rivâyeti onların ağızlarından da işitirdik.”²⁹⁵ İbn Abbas (r.a.) ise üç farklı rivâyetin kaydedildiği bu meselede kendi tutum ve kanaatini şöyle dile getirir: “Resûlullah'ın (a.s.) hadislerinin çoğu Ensâr kabilesine

²⁹⁰ Dârimî, Mukaddime, 46.

²⁹¹ Dârimî, Mukaddime, 46.

²⁹² Dârimî, Mukaddime, 46. Ayrıca bkz. Buhârî, İlim, 10.

²⁹³ Rivâyette bahsedilen hadisin hangi hadis olduğuna ya da hangi konuyla ilgili olduğuna dair herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

²⁹⁴ Dârimî, Mukaddime, 47.

²⁹⁵ Dârimî, Mukaddime, 47.

mensup kimselerin yanında bulunmaktadır. Vallahi ben, onlardan birinin evine gelirdim de ‘o uyuyor’ denirdi. Benim için uyandırılmasını isteseydim uyandırılırdı. Ama ben beklemeyi tercih eder, nihayet dışarı çıkıncaya kadar onu kendi haline bırakırdım. Ben bununla, onun hadis rivâyetinin gönül hoşnutluğu içinde ve güzel bir maksada matuf olmasını gözetirdim.”²⁹⁶

Dârimî’nin yer verdiği bir diğer bâb; “İlim Müzakeresi” (باب مذاكرة العلم) adıyla kaydedilen elli birinci bâbdır.

Her ne kadar o, bâbı böyle isimlendirse de rivâyetlerin çoğuna bakıldığında ilim müzakeresinden kastedilen mana, hadis müzakeresidir. Bunun yanı sıra birkaç rivâyette fıkıh müzakeresi yapmaktan da bahsedilmektedir.

Hadis müzakeresi hususunda İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: “Hadisi tekrar edip zikrediniz. Zira siz onu zikretmezseniz, o yok olur gider. Hiç kimse rivâyet etmiş olduğu bir hadis için; ‘Onu bir defa rivâyet ettim, yeter.’ demesin. Çünkü aynı hadisi tekrar rivâyet ederse, o hadisi önceden işitmiş olanın ilmi artar, işitmemiş olan da işitmiş olur.”²⁹⁷ Yine başka bir rivâyetinde İbn Abbas (r.a.) şöyle demektedir: “Bizden bir hadis işittiğiniz zaman, onu aranızda müzakere ediniz.”²⁹⁸ Hz. Ali ise şu sözüyle hadis müzakeresinin önemine dikkat çeker: “Şu hadisleri müzakere ediniz. Birbirinizi de ziyaret ediniz. Çünkü siz böyle yapmazsanız, onlar yok olup gider.”²⁹⁹

Mukaddime’nin otuz birinci bâbında mana ile hadis rivâyet etme konusuna değinen Dârimî, bu bâba; “Râvi Manayı Doğru Verdiği Sürece Mana İle Rivâyete İzin Verenler” (باب من رخص في الحديث إذا أصاب المعنى) adını vermiştir.

Bu meselede Cerîr b. Hâzim (ö. 170/796) şu rivâyeti nakletmektedir: “Hasen el-Basrî hadisi, esasî aynı ama ifadesi değişik olarak rivâyet ederdi.”³⁰⁰ Muhammed b. Ali b. Hüseyin (Ebû Ca’fer Muhammed el-Bâkır; ö. 114/733), İbn Ömer (r.a.) hakkında şöyle demiştir: “İbn Ömer (r.a.), Hz. Peygamber’den (a.s.) işittiği bir söze

²⁹⁶ Dârimî, Mukaddime, 47.

²⁹⁷ Dârimî, Mukaddime, 51.

²⁹⁸ Dârimî, Mukaddime, 51.

²⁹⁹ Dârimî, Mukaddime, 51.

³⁰⁰ Dârimî, Mukaddime, 31.

ne ilâve yapar, ne onu noksanlaştırır, ne onu aşar, ne de onu eksik yapardı. Yani işittiği gibi rivâyet eder ve aynen uygulardı.”³⁰¹ İbn Avn³⁰² (ö. 151/768) ise şöyle demiştir: “Şa’bî, Neha’î ve Hasen el-Basrî hadisi bir defa böyle bir defa şöyle rivâyet ederlerdi. Bunu Muhammed b. Sîrîn’e bildirdim. O da şöyle dedi: Bil ki onlar şayet onu, işittikleri gibi rivâyet etselerdi, kendileri için daha hayırlı olurdu.”³⁰³ Vâsile b. Eska’dan (ö. 85/704) ise mana ile rivâyete cevaz veren şu sözü nakledilmektedir: “Size hadisi, manası ile rivâyet ettiğimiz zaman bu size yeter.”³⁰⁴

Dârimî, burada mana ile rivâyete cevaz verenlerin görüşlerini destekleyen rivâyetler naklettiği gibi buna cevaz vermeyenlerin görüşlerini de destekler mahiyette birkaç rivâyet nakletmiştir. Mana ile rivâyete cevaz veren rivâyetlerin çokluğu ve bâb başlığı dikkate alınırsa onun da mana ile rivâyete cevaz veren âlimlerin görüşünü tercih ettiği söylenebilir.

Hadis usûlüne dair yer verilen bir diğer konu ise otuz sekizinci bâb olan “Sika Râvilerden Hadis Rivâyeti” (باب في الحديث عن الثقات) bâbıdır.

Bu konuda Sa’d b. İbrahim şöyle demiştir: “Resûlullah’tan (a.s.) ancak sika kimseler hadis rivâyet edebilir.”³⁰⁵ Bu bâbda farklı iki senetle zikredilen bir rivâyette, hadis rivâyetinde bulunan biri hakkında Tâvus’a sorulmuş ve onun da cevabı şöyle olmuştur: “Eğer arkadaşım dininde ve bilgisinde güvenilir biri ise ondan hadis alabilirsin.”³⁰⁶ Kişinin sika olması hususunda, dini yaşantısına çok önem verilmiştir. İbrahim en-Neha’î’nin şu sözü bunu göstermektedir: “Bir adamın yanına hadis almak için geldiklerinde onun namazına, gidişatına ve durumuna bakar, sonra ondan hadis alırlardı.”³⁰⁷ Bu konu ile ilgili söylenmiş en önemli sözlerden biri İbn Sîrîn’e ait olan şu sözdür: “Şüphe yok ki bu ilim (hadis) dindir. Kişi dinini kimden öğrendiğine

³⁰¹ Dârimî, Mukaddime, 31.

³⁰² İbn Avn’ın tam adı şöyledir: Abdullah b. Avn b. Ertabân. Künyesi ise Ebû Avn el-Basrî’dir. (Bkz. Gamrî, *Fethu’l-mennân*, Cilt 2, s. 51, 518.)

³⁰³ Dârimî, Mukaddime, 31.

³⁰⁴ Dârimî, Mukaddime, 31.

³⁰⁵ Dârimî, Mukaddime, 38. Ayrıca bkz. Müslim, Mukaddime, 31.

³⁰⁶ Dârimî, Mukaddime, 38. Ayrıca bkz. Müslim, Mukaddime, 28, 29.

³⁰⁷ Dârimî, Mukaddime, 38.

dikkat etsin.”³⁰⁸ Bu bâbda aynı rivâyet farklı iki senetle daha zikredilmiştir. Yukarıda Muhammed b. Sîrîn’e ait gösterilen bu söz, diğer birçok âlime de nispet edilmektedir.

Dârimî, bu bâbda adalet ve zabt vasfına dikkat çeken rivâyetleri nakleder. Ona göre hadis alınacak kişinin bilgisi ve hıfzı sağlam olmalı ve ayrıca dini yaşama hususunda da hassasiyet göstermelidir.

Dârimî, hadis tahammül ve eda yollarından biri olan arz ile ilgili olarak; “Arz Hakkında” (باب في العرض) adıyla elli üçüncü bâba yer vermiştir.

Bâbın ilk rivâyetinde Âsım el-Ahvel (ö. 142/759) şöyle der: “Şa’bî’ye fıkıh hadislerini arz ettim. O da onları rivâyet etmem için bana izin verdi.”³⁰⁹ Bu rivâyette hadis tahammül ve eda yollarından olan, talebenin hocasının huzurunda ezberinden ya da elindeki kitaptan hadis okuması ve hocanın da dinlemesi anlamına gelen arz (kıraat) usûlünün³¹⁰ kullanılışı ifade edilmektedir.

Yine bu bâbda arz ve semâ usûllerinin birbiri karşısındaki konumuna dair rivâyetlere yer verilir. Hişâm b. Urve (ö. 146/763), babasından, onun şöyle dediğini rivâyet eder: “Kitabı ‘arz’ etmekle hocanın okuyarak hadis rivâyet etmesi yani ‘semâ’ usûlü birdir.”³¹¹ Bu bâbda arz ve semâ usûllerinin aynı şeyler olduğuna dair üç rivâyet daha nakledilir.

Ayrıca Dârimî bu bâbda hadis tahammül ve eda yollarından olan ‘kitâbet’ (mükâtebe) usûlüne dair bir rivâyet nakleder. Şu’be (ö. 160/776) demiştir ki: “Mansûr b. Mu’temir (ö. 132/750) bana bir hadis yazıp göndermişti. Sonra kendisiyle karşılaştım ve onu senden rivâyet edeyim mi? dedim. Şöyle cevap verdi: Sana yazıp gönderdiğim zaman bu, sana rivâyet ettim demek değil mi? (Rivâyet ettim demektir.) Şu’be dedi ki: Bunu Eyyub es-Sahtiyânî’ye (ö. 131/748) de sordum. O da bunun aynısını söyledi.”³¹² Bu rivâyette hadis tahammül ve eda yollarından olan, hocanın hadislerini talebesi için yazması veya yazdırıp talebeye göndermesi sûretiyle

³⁰⁸ Dârimî, Mukaddime, 38. Ayrıca bkz. Müslim, Mukaddime, 26.

³⁰⁹ Dârimî, Mukaddime, 53.

³¹⁰ Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 56.

³¹¹ Dârimî, Mukaddime, 53.

³¹² Dârimî, Mukaddime, 53.

çalışmış, kişinin ihtiyatı elden bırakarak duyduğu her hadisi araştırmadan kabul edip rivâyet etmesi ile yanlışlıklar yapabileceği ve bu hadiste belirtilen Hz. Peygamber'e (a.s.) yalan isnad etme konumuna düşebileceğini ifade etmeye çalışmıştır.

Mukaddime'nin yirmi sekizinci bâbı "Hata Yapma Endişesiyle Fetva Vermekten Korkan Kimse" (باب من هاب الفتيا مخافة السقط) şeklinde isimlendirilmiştir.

Bu bâb başlığı her ne kadar 'fetva vermekten korkma' ile ilgili görünse de bu bâbda 'hata yapma endişesi ile hadis rivâyetinden korkma' konusu işlenmiştir. Bâbda yer verilen hadisler bunu göstermektedir. Bundan dolayı biz de muhteviyata uygun olarak bu bâbı, fetva ile ilgili bölümde değil de hadis rivâyetiyle ilgili olan bu bölümde değerlendirdik.

İsmail b. Ubeydullah şöyle demektedir: "Ebu'd-Derdâ (r.a.), Resûlullah'tan (a.s.) bir hadis rivâyet ettiği zaman rivâyetinin sonunda; 'Bunu, bunun gibisini veya benzerini yahut bunun mislini buyurdu.' derdi."³¹⁶ Ebu'd-Derdâ'nın bu hassasiyeti başka bir rivâyette şöyle nakledilmektedir: "Ebu'd-Derdâ, bir hadis rivâyet ettiği zaman şöyle dedi: Allahım! Eğer böyle değilse bunun misli (benzeri) gibidir."³¹⁷

Dârimî, İbn Mes'ûd'un (r.a.) bu konudaki hal ve tavrını Amr b. Meymûn'dan (ö. 74/693) gelen bir rivâyetle şöyle haber vermektedir: "Hiçbir perşembe akşamını kaçırmaz, Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) yanına gelirdim. Onu bir şey için hiç: 'Resûlullah (a.s.) şöyle buyurdu' derken duymamıştım. Nihayet bir akşam oldu ve 'Resûlullah (a.s.) şöyle buyurdu.' dedi. Bunun üzerine onun gözleri yaşla doldu, damarları kabardı. Derken ben onu, elbisesinin düğmelerini çözmüş bir halde gördüm. Rivâyetinin sonunda da Abdullah b. Mes'ûd (r.a.) şöyle demiştir: Hz. Peygamber'in (a.s.) sözü bunun aynısıdır yahut bunun gibidir ya da bunun benzeridir."³¹⁸

Rivâyet esnasında Enes b. Mâlik'in (r.a.) gösterdiği hassasiyete dair de birkaç rivâyet nakledilmiştir. İbn Sîrîn onun hakkında şöyle demiştir: "Enes, Resûlullah'tan

³¹⁶ Dârimî, Mukaddime, 28.

³¹⁷ Dârimî, Mukaddime, 28.

³¹⁸ Dârimî, Mukaddime, 28. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 1, s. 452; İbn Mâce, Mukaddime, 3.

(a.s.) az hadis rivâyet ederdi. Resûlullah'tan (a.s.) bir hadis rivâyet ettiği zaman ise ‘Veya Resûlullah'ın (a.s.) buyurduğu gibi’ (او كما قال رسول الله) derdi.”³¹⁹

Örneklerini verdiğimiz bu ve benzeri hadisler, sahâbenin Hz. Peygamber'den (a.s.) hadis rivâyetinde son derece hassas olduklarını, Hz. Peygamber'e (a.s.) yalan isnad etme endişe ve korkusunu hep taşıdıklarını ve bu yüzden de rivâyet lafızlarını tercih hususunda dikkatli davranıp ‘benzeri’, ‘bunun gibi’, ‘buyurduğu gibi’ vb. lafızları sıkça kullandıklarını göstermektedir. Dârimî, bu bâba yer vermekle yine bir önceki bâbda olduğu gibi, Hz. Peygamber'e (a.s.) yalan isnad etme konumuna düşüleceği endişesinden dolayı, hadis rivâyetinde ihtiyatlı davranmanın gerekliliğini ifade etmeye çalışmıştır.

“İnsanları Bıktırmayı Kerih Gören Kimseler” (باب من كره ان يمل الناس) adıyla kaydedilen kırk birinci bâbda insanlara hadis rivâyet etme hususunda itidalli davranılması ve insanların uygun zamanlarının gözetilmesi gerektiği anlatılmaktadır. Bâbda nakledilen toplam üç hadis vardır. İbn Mes'ûd'dan (r.a.) nakledilen iki rivâyette İbn Mes'ûd insanların bıktırılmaması gerektiğini belirterek şöyle der: “Şüphesiz ki kalplerin arzusuyla yapma, istekle yönelme anları vardır. Yine şüphesiz ki onların yüz çevirme, geri dönme yani isteksizlik anları da vardır. Binaenaleyh insanlara, hadisi size istekle yöneldikleri sürece rivâyet ediniz.”³²⁰ Hasen el-Basrî de aynı minvalde hadis rivâyeti için insanların istekli oldukları zamanların tercih edilmesi gerektiğine işaret etmiştir.³²¹

Dârimî, sürekli hadis rivâyetinde bulunulmaması gerektiğini, insanlar istekli iken ve kendileri talepte bulunduğu zaman hadis rivâyet etmenin uygun olacağını ifade etmeye çalışmıştır.

1.2.6.3. Hadislerin Yazılması

Hadislerin yazılması konusunda iki bâba yer verilmiştir. Bu bâblardan, “Hadislerin Yazılmasını Câiz Görmeyen Kimseler” (باب من لم ير كتابة الحديث) başlığıyla

³¹⁹ Dârimî, Mukaddime, 28. Ayrıca bkz. İbn Mâce, Mukaddime, 3.

³²⁰ Dârimî, Mukaddime, 41.

³²¹ Dârimî, Mukaddime, 41.

verilen kırk ikinci bâbda, kitâbeti câiz görmeyenlerin delilleri nakledilmiştir. Dârimî bu bâbda toplam otuz üç hadis rivâyet etmiştir. Bu hadislerden sadece üçü merfû'dur.

Bâbın ilk hadisinde Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a.) nakledilen rivâyette Hz. Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: “*Benden, Kur’ân’dan başka hiçbir şey yazmayınız. Kim benden, Kur’ân’dan başka bir şey yazmışsa onu imha etsin.*”³²²

Bir rivâyette ise İbrahim en-Neha’î hakkında şöyle denilmektedir: “İbrahim ilmi yazmayı kerih görürdü.”³²³ Farklı rivâyetlerde Katâde (ö. 117/735), Evzâî (ö. 157/774) ve Mücâhid’in yazmayı kerih gördükleri de nakledilmektedir.³²⁴

Dört farklı senetle kaydedilen bir rivâyette, tabînden Abîde (İbn Amr el-Murâdî es-Selmânî; ö. 72/691), kendine ait hiçbir yazının kitap haline getirilmemesini istediği kaydedilmektedir. Ayrıca diğer bir kısım rivâyetlerde Ebû Hureyre (r.a.), Muhammed b. Sîrîn, Şa’bî ve Saîd b. Abdülaziz’in (ö. 167/783) hadis yazmadıkları, İbn Mes’ûd’un (r.a.) ise yazdıklarını imha ettiği nakledilmektedir.³²⁵

Bu bâbın ardından Dârimî, kırk üçüncü bâbda; “Hadislerin Yazılmasına İzin Veren Kimseler” (باب من رخص في كتابة العلم) isimli bâbı kaydetmiştir.

Bu bâbda hadislerin yazılmasının câiz olduğunu gösteren rivâyetleri nakletmiş ve toplam yirmi dokuz rivâyet kaydetmiştir. İlk rivâyet edilen hadiste Ebû Hureyre (r.a.) şöyle der: “Resûlullah’ın ashâbı içinde benden daha çok, Resûlullah’tan (a.s.) hadis rivâyeti olan yoktur. Abdullah b. Amr’ın rivâyetleri bundan müstesna. Çünkü o yazıyordu, ben yazmıyordum.”³²⁶ Abdullah b. Amr ile ilgili nakledilen bir diğer rivâyet ise, Kureyş’in onu hadis yazmaktan menetmesi olayı ile ilgilidir. Kureyş’in kendisini hadis yazmaktan menettiğini Resûlullah’a söyleyen Abdullah b. Amr’a Hz. Peygamber (a.s.) şu cevabı verir: “*Yaz! Zira nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin olsun ki bu ağızdan başka değil ancak hak çıkmış-*

³²² Dârimî, Mukaddime, 42. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 3, s. 12, 21; Müslim, *Zühd*, 72.

³²³ Dârimî, Mukaddime, 42.

³²⁴ Dârimî, Mukaddime, 42.

³²⁵ Dârimî, Mukaddime, 42.

³²⁶ Dârimî, Mukaddime, 43. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 2, s. 248; Buhârî, *İlim*, 39; Tirmizî, *İlim* 12.

tır.³²⁷

Dârimî, burada Ömer b. Abdülaziz'in hadis yazımı için yaptığı öncülükten bahsetmekte ve bu konuya dair iki rivâyet nakletmektedir. Abdullah b. Dînâr'm (ö. 127/744) naklettiği rivâyetlerde Ömer b. Abdülaziz (ö. 101/719), Medinelilere bir mektup yazar ve şöyle der: "Resûlullah'm hadislerini araştırıp yazınız. Çünkü ben ilmin yok olmasından ve ehlinin ölüp gitmesinden korkmaktayım."³²⁸

İbn Abbas'm (r.a.) yanında bulunanlara hadisleri yazma hususunda izin verdiğiine dair dört rivâyet nakledilmektedir.

Yine hadis rivâyetinde önde gelen sahâbilerden Enes b. Mâlik (r.a.) ve İbn Ömer'm (r.a.) yazma hususunda teşvikleri görülmektedir. Yer verilen rivâyetlerden birinde İbn Ömer; (r.a.) "Bu ilmi yazıyla kaydediniz."³²⁹ demektedir. Enes b. Mâlik'in (r.a.) ise oğullarına hitaben; "Evlatlarım! Bu ilmi kaydediniz."³³⁰ dediği nakledilmektedir.

Dârimî, bahsedilen bu iki bâbda hadislerin yazılmasına izin verenlerin ve izin vermeyenlerin görüşlerini destekleyen rivâyetler nakletmiştir.

İlk dönemlerin tartışmalı konularından olan kitâbet konusunda kabul edilen görüş, belli bir süre için yazım yasağının olduğu fakat şartların değişmesi ile bu yasağın da kalktığı şeklindedir. Hadislerin yazımı hususunda önceleri konan yasağın en mühim sebebi, İslâmiyetin ilk devirlerinde yazının tam manası ile gelişmemesi, yazma bilenlerin sayısının az olması ve hadislerin Kur'ân'la karışması tehlikesiydi.³³¹ İlk zamanlarda yazmayı bilenlerin sayısının az olması ve bunların bir kısmının da vahiy kâtibi olduğu gerçeği göz önüne alınırsa söz konusu tehlikenin derecesi daha iyi anlaşılacaktır. Fakat ilerleyen dönemlerde şartların da değişmesi ile bu yasak kalkmış, hadislerin yazımına mücade edilmişti. Ebû Şâh hadisi, Ebû Hureyre'nin (r.a.) Abdullah b. Amr (r.a.) hakkında hadisleri yazdığını söylemesi,

³²⁷ Dârimî, Mukaddime, 43. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 2, s. 162; Ebû Dâvûd, İlim, 3.

³²⁸ Dârimî, Mukaddime, 43. Ayrıca bkz. Buhârî, İlim, 34.

³²⁹ Dârimî, Mukaddime, 43.

³³⁰ Dârimî, Mukaddime, 43.

³³¹ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 27-30.

Resûlullah'ın Abdullah b. Amr'a hadis yazımı için izin vermesi gibi olaylar bunu göstermektedir.³³² Hz. Ebûbekir (r.a.) ve Hz. Ömer'in (r.a.) sahifeleri başta olmak üzere ashâbdan birçoğunun sahip olduğu hadis sahifeleri de belli bir dönem sonra yasağın kalktığını açıkça göstermektedir.³³³

1.2.7. Bid'at, Nefse Uyuma, Meşhur Olma ve Çığır Açma Hakkında

Dârimî, bid'at başlığı altında iki bâb açmıştır. Bu bâblardan birisi fetva vermekten korkmanın da anlatıldığı on dokuzuncu bâbdır. “Fetva Vermekten Korkan, Aşırılığa Gitmeyi ve Bid'at İşlemeyi Kerih Gören Kimseler” (باب من هاب الفتيا) (بكرة التنطع والتبدع) başlığını verdiği bâbda Dârimî, bid'atle ilgili birkaç hadis kaydeder.

Naklettiği bir rivâyette; İbn Abbas (r.a.), kendisinden tavsiye isteyen birine; Allah'tan korkmasını, doğru yol üzerine olmasını ve bid'at işlememeyi tavsiye ettiği kaydedilir.³³⁴ Yine bu konuda İbn Mes'ûd'dan (r.a.) nakledilen iki rivâyette aşırılığa kaçmaktan, meseleler hakkında ince eleyip sık dokumaktan ve bid'atten sakındırılmaktadır.³³⁵

Bid'at ile ilgili diğer bâb; “Arzularına (Hevâsına) Uyanlardan, Bidâtçı ve Münakaşacıları Uzaklaşma” (باب اجتناب أهل الأهواء والبدع والخصومة) adının verildiği otuz beşinci bâbdır. Bu bâbda Dârimî, bid'atten bahsettiği gibi hevâsına uyan kişilerden de bahseder.

Bâbın ilk hadisinde Ebû Kılâbe'nin şöyle dediği nakledilir: “Nefislerinin arzularına uyanlarla ne bir arada oturun, ne de onlarla mücadele edin. Çünkü ben onların sizi, kendi sapıklıklarına bulaştırmalarından veya sizin bilgilerinizi karıştırmalarından korkuyorum.”³³⁶ Bâbın ikinci hadisinde Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713), bu rivâyeti nakleden Eyyub'u (Eyyub es-Sahtiyânî) Talk b. Habîb'in

³³² Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 30-31.

³³³ Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, çev. Mehmet Yaşar Kandemir, s. 17-23; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 41-67.

³³⁴ Dârimî, *Mukaddime*, 19.

³³⁵ Dârimî, *Mukaddime*, 19.

³³⁶ Dârimî, *Mukaddime*, 35.

yanında otururken görmesi üzerine uyarılmış; “Onunla beraber asla oturma!”³³⁷ demiştir. Burada bahsedilen Talk b. Habîb (ö. 111/729), tâbiîn neslinin âbid ve sâlihlerinden biri olmakla beraber ircâ görüşünde olan mürcîi bir râvidir. Ebû Zür’a (ö. 264/878) onu sika ve mürcîi bir râvi olarak tanır.³³⁸ Dârimî de muhtemelen bu şahsın bu yönünü dikkate alıp onu bid’at ehli olarak değerlendirmiş ve o kişi ile ilgili bu rivâyeti nakletmiştir.

İbn Sîrîn de hevâsına göre hareket edenlere tepkisini çok açık bir şekilde ortaya koymuş, onlarla beraber oturulmamasını ve onlardan hadis alınmamasını tavsiye etmiştir.³³⁹ Hatta daha da ileriye giderek hevâsına göre hareket eden kişilerden bir grubun yanında Kur’ân okumalarına bile müsaade etmemiştir. Böyle yapmasının sebebi kendisine sorulduğunda ise şu cevabı vermiştir: “Bana bir ayet okuyup da onu asıl manasının dışına çıkarmalarından ve bunun da kalbimi etkilemesinden korkarım.”³⁴⁰

Bu hususta İbn Ömer (r.a.) bid’atçıya karşı tavrını çok sert bir şekilde ortaya koymuş, kendisine selam söyleyen birinin bid’at çıkardığını duyduğundan dolayı; “Benden ona selam söyleme.” demiştir.³⁴¹ Zikredilen bir diğer rivâyette İbrahim en-Neha’î’nin, bid’atçının arkasından konuşmanın gıybet olmayacağı görüşünde olduğu nakledilmektedir.³⁴²

Dârimî, Mukaddime’nin otuzuncu bâbında; “Nefsin Arzularından (Hevâdan) Kaçınma” (باب في اجتناب الأهواء) konusundaki hadislerle yer verir.

Bu rivâyetlerden birinde Mücâhid’in, hevâyaya göre hareket etmekten korunmuş olma nimetini, Müslüman olma nimeti ile kıyas etmesi ve ikisinin de büyük nimet olduğunu ifade etmesi nakledilir.³⁴³ Dârimî’nin naklettiği başka bir rivâyette Selman (r.a.) şöyle demiştir: “Bir adam başını hacerü’l-esved’in üzerine

³³⁷ Dârimî, Mukaddime, 35.

³³⁸ Zehebî, *Mizânü’l-itudâl fî marifeti’r-ricâl*, Beyrut, Dâru’l-marife, t.y., Cilt 2, s. 345.

³³⁹ Dârimî, Mukaddime, 35.

³⁴⁰ Dârimî, Mukaddime, 35.

³⁴¹ Dârimî, Mukaddime, 35.

³⁴² Dârimî, Mukaddime, 35.

³⁴³ Dârimî, Mukaddime, 30.

koysa ve gündüzünü oruçla, gecesini ibadetle geçirse de Allah onu kıyamet günü hevâsı ile birlikte diriltecektir.”³⁴⁴

Buraya kadar olan bölümde incelediğimiz; 19, 30 ve 35. bâblarda Dârimî, bid’at ve hevâya uyma konusundaki rivâyetleri kaydeder. Özellikle bid’atın sapıklık olduğu, bid’at ehlinden uzak durulması gerektiği, kişinin hevâsına göre hareket edip kendi hevâsı ile hüküm vermesinin dalâlet olduğu ve hevâsına uyanlardan da kaçınılması gerektiği konusundaki rivâyetleri nakleder. Bunların yanında farklı konularla ilgili bâblarda, yer yer bir tane de olsa bid’at hakkında rivâyetler naklettiği de olmuştur.

Muhtemelen Dârimî, bu rivâyetleri nakletmek sûretiyle kendi döneminde de varolan sünnet çizgisinden ayrılmış sapık fırkalara, sapık görüşlü kişilere, nassa aykırı olarak kişilerin hevâlarına uymak sûretiyle hükümler vermesine dikkat çekmiş ve bunlardan kaçınılması gerektiğine, mezkûr bâblarda yer verdiği rivâyetlerle işaret etmiştir.

Mukaddime’de çığır açma konusuna da yer veren Dârimî, “İyi veya Kötü Bir Çığır Açan Kimseler” (باب من سن سنة حسنة أو سيئة) adıyla kırk dördüncü bâbda bu konuya dair rivâyetleri nakletmiştir.

Bu bâbda iyiliğe ve kötülüğe sebep olan kişinin, yapılan amellerin sevabından ve günahından pay sahibi olacağını ifade eden hadisler nakletmiştir.

Cerîr b. Abdullah el-Becelî’den (ö. 51/671) gelen rivâyette Resûlullah (a.s.) şöyle buyurur: “*Kim, kendisinden sonra onunla amel edilen güzel bir âdet ortaya koyarsa ona, bununla amel eden kimselerin sevabının aynısı, verilir. Onunla amel edenlerin sevabından da hiçbir şey eksiltilmez. Kim de kötü bir âdet ortaya koyarsa ona, bununla amel eden kimselerin günâhının aynısı verilir. Onunla amel edenlerin günâhlarından hiçbir şey de eksiltilmez.*”³⁴⁵

Aynı bâbda yine Cerîr b. Abdullah el-Becelî’nin biraz ziyadeli rivâyetine yer verilir. Ebû Hureyre’den (r.a.) nakledilen rivâyette ise mana hemen hemen aynı

³⁴⁴ Dârimî, Mukaddime, 30.

³⁴⁵ Dârimî, Mukaddime, 44. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Cilt 4, s. 357; İbn Mâce, Mukaddime, 14; Tirmizi, İlim, 15.

olmakla birlikte ‘من سن سنة حسنة’ ibaresi yerine ‘من دعا إلى هدى’ ibaresi yer alır.³⁴⁶

Bu bâbda değinilen diğerk bir konu da Resûlullah’ın (a.s.) ümmetinin sevabına ortak olmasıdır. Sebep olması münasebetiyle Resûlullah’a (a.s.) ümmetinden her ferdin aldığı sevap aynıyla verilecektir. Bu hususta Resûlullah (a.s.) şöyle buyurmaktadır: “*Kıyamet günü sevap bakımından en üstünüzün ben olacağım. Çünkü bana hem kendi sevabım hem de bana uyanların sevabı verilecektir.*”³⁴⁷

Mukaddime’nin kırk beşinci bâbı; “Meşhur Olmayı ve Tanınmayı Kerih Gören Kimseler” (باب من كره الشهرة والمعرفة) adıyla Mukaddime’de yer almaktadır.

Bu bâbda biri merfû olmak üzere toplam yirmi dört hadis rivâyet edilmiştir. Rivâyetlerin çoğu, âlimlerin mütevâzı tavırları ve meşhur olmayı kerih görmeleriyle ilgilidir. Bu konuya dair Muğîre şöyle der: “İbrahim en-Neha’î, sorulmadıkça hadis rivâyet etmeye başlamazdı.”³⁴⁸ Bistâm b. Müslim, İbn Sîrîn hakkında şöyle demektedir: “Muhammed b. Sîrîn, kendisiyle beraber birisi yürüdüğünde durur ve ‘bir ihtiyacın mı var?’ derdi. İhtiyacı varsa giderirdi. Eğer o kişi kendisiyle birlikte yürümeye devam ederse durur ve yine ‘bir ihtiyacın mı var?’ derdi.”³⁴⁹

Bu hususta İbrahim en-Neha’î; “Peşinizden gelinmesinden sakının.”³⁵⁰ tavsiyesinde bulunmaktadır. Saîd b. Cübeyr’in (r.a.) şu sözleri nakledilmektedir: “İnsanın peşinden yürümek, ardına düşülen kişi için imtihan vesilesi, arkadan gelen kişi için ise zillettir.”³⁵¹ Ümeyy’den nakledilen bir rivâyette o, Hz. Ali’nin bu konu hakkındaki tavrını şöyle ifade eder: “Ali’nin (r.a.) arkasından yürümüşlerdi. O da şöyle demişti: Ayakkabılarınızın sesini benden uzaklaştırın. Çünkü o, ahmak adamların kalplerini bozar.”³⁵² Bu bâbda nakledilen tek merfû hadis Ebû Berze el-Eslemî’den (ö. 65/685) rivâyet edilmiştir. Onun rivâyetinde Resûlullah (a.s.) şöyle

³⁴⁶ Dârimî, Mukaddime, 44. Ayrıca bkz. Muvatta’, Kur’ân, 41; İbn Mâce, Mukaddime, 14; Ebû Dâvûd, Sünnet, 6.

³⁴⁷ Dârimî, Mukaddime, 44.

³⁴⁸ Dârimî, Mukaddime, 45.

³⁴⁹ Dârimî, Mukaddime, 45.

³⁵⁰ Dârimî, Mukaddime, 45.

³⁵¹ Dârimî, Mukaddime, 45.

³⁵² Dârimî, Mukaddime, 45.

buyurur: “Kıyamet gününde hiçbir kulun ayakları; ona, ömrünü nerede tükettiği, ilmi ile nasıl amel ettiği, malını nereden kazanıp nerede harcadığı ve vücûdunu nerede yıprattığı sorulmadıkça, hesap yerinden ayrılmayacaktır.”³⁵³ Ayrıca bu hadisin Muâz b. Cebel’den mevkûf olarak iki farklı tarîki de nakledilir.

Mukaddime’nin elli yedinci ve son bâbı “Abbâd b. Abbâd el-Havvâs eş-Şâmî’nin Mektubu” (باب رسالة عباد بن عباد الخواص الشامي) isimli bâbdır.

Bu bâbda sadece bu mektup yer almaktadır. Mektup Abbâd b. Abbâd el-Havvâs eş-Şâmî³⁵⁴ tarafından yazılan uzunca bir mektuptur. Mektubu gönderen kısaca şu hususlara değinmiştir: “Akıl bir nimettir. Araştırılması gerekmeyen meseleleri araştırmamak kişinin aklının üstünlüğünü gösterir. Kur’ân, Resûlullah’ın imamıdır. Resûlullah ashâbının imamı, ashâb da kendilerinden sonrakilerin imamıdır. Hevalarına uyanlar, şahsi görüşleriyle yoldan sapmış ve bid’atlara girmişlerdir. İslâmı ancak; âlimin sürçmesi, münafığın Kur’ân vasıtasıyla cidali ve saptıran imamlar yıkar. Gıybet sakınılması gereken çok kötü bir haslettir. Kur’ân ve sünnete tam bağlılık gerekir. Âlim kötülükler karşısında susmamalıdır. Sünnet sadece benimsemekle kalınmamalı, sünnetle amel edilmelidir. Kişi başkalarının değil kendi kusurlarıyla alakadar olmalıdır. Bir meselede amel etmeden önce iyice öğrenmek gerekir. Bilmediği bir meseleye ilimsiz olarak giren kişi günahkârdır.”³⁵⁵

³⁵³ Dârimî, Mukaddime, 45.

³⁵⁴ Abbâd b. Abbâd el-Havvâs eş-Şâmî er-Remlî, Şam bölgesinin âbid ve zahid şahsiyetlerindedir. Birçok âlim onun sika bir râvi olduğunu söylemiştir. Abbâd, bu mektubunu tavsiyelerde bulunmak maksadıyla bazı yakın dostlarına göndermiştir. Ayrıca Süfyân es-Sevrî’ye de vasiyetler, hikmetler ve mev’izeler hususunda bir mektup yazmıştır. (Bkz. Gamrî, *Fethu’l-mennân*, Cilt 3, s. 473.)

³⁵⁵ Dârimî, Mukaddime, 57.

İKİNCİ BÖLÜM

DİĞER MUKADDİMELER VE DÂRİMÎ'NİN MUKADDİME'SİYLE KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. HADİS TARİHİNDE YAZILMIŞ DİĞER MUKADDİMELER

Hadis tarihinde görebildiğimiz kadarıyla özellikle temel hadis kitapları içerisinde Dârimî'nin yanı sıra Müslim'in *Sahîh*'ine ve İbn Mâce'nin *Sünen*'ine yazdığı mukaddime meşhurdur. Bu bölümde her iki mukaddimeyi tanıtarak Dârimî'nin Mukaddime'siyle karşılaştıracamız.

2.1.1. Müslim ve Mukaddime'si³⁵⁶

2.1.1.1. Müslim'in Hayatı ve İlmî Kişiliği

Adı ve nisbesi: İmam Müslim'in tam adı; Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî'dir.³⁵⁷

Doğumu ve vefatı: Müslim, hicrî 204, milâdî 820 yılında Horasan şehirlerinden Nişabur'da doğmuştur.³⁵⁸ Doğum tarihiyle ilgili olarak kaynaklarda 201, 202 ve 206 tarihleri de zikredilmektedir.³⁵⁹ İbn Kesîr (ö. 774/1373); Müslim'in doğum tarihinin, İmam Şâfi'nin öldüğü yıl olan 204 yılı olduğunu söylemektedir.³⁶⁰

O, hicrî 261, milâdî 875 yılında Nişabur'da vefat etmiştir.³⁶¹

³⁵⁶ Ebu'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî'nin Mukaddime'sinin incelenmesinde *Sahîh*'inin, Beyrut, Müessesetü'r-risâle, 2012, baskısı (1. Baskı) esas alınmıştır. Eserin tahkiki Yâsir Hasen, İzzüddin Dallî ve İmâd et-Tayyar tarafından yapılmıştır.

³⁵⁷ Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 557-558; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 264.

³⁵⁸ Ziriklî, *el-A'lâm*, Cilt 7, s. 221; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 257.

³⁵⁹ Mehmet Yaşar Kandemir, "Müslim b. Haccâc" *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 2006, Cilt 32, s. 93.

³⁶⁰ İbn Kesîr, İmâdû'd-dîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. Baskı, Cize, Dâr-u hicr, 1997, Cilt 14, s. 556.

³⁶¹ Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Mürrî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, Beyrut, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y., Cilt 2, s. 92; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Cilt 14, s. 556; Ziriklî, *el-A'lâm*, Cilt 7, s. 221; Kandemir, "Müslim b. Haccâc" *DİA*, Cilt 32, s. 93.

Müslim, muhaddislerin âdetini devam ettirerek hadis öğrenmek amacıyla birçok bölgeye yolculuklar yapmıştır. Onun seyahat ettiği yerler Horasan, Rey, Hicaz, Mısır, Şam ve Irak bölgeleridir.³⁶²

Ömrünü hadis ilmine adayan Müslim, birçok ünlü muhaddisten hadis alıp rivâyette bulunmuştur. Kendisinin hadis aldığı bazı âlimler şunlardır:

- Ka'nebî (ö. 221/835)
- Yahya b. Yahya (ö. 226/840)
- Saîd b. Mansûr (ö. 227/842)
- Yahya b. Maîn (ö. 233/847)
- Ebû Bekir b. Ebû Şeybe (ö. 235/849)
- İshak b. Râheveyh (ö. 238/852)
- Osman b. Ebû Şeybe (ö. 239/853)
- Muhammed b. Mihrân (ö. 239/853)
- Kuteybe b. Saîd (ö. 240/854)
- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)
- Muhammed b. Rumh (ö. 242/856)
- Harmele b. Yahya (ö. 243/858)
- Abd b. Humeyd (ö. 249/863)
- Muhammed b. Müsennâ (ö. 252/866)
- Muhammed b. Beşşâr Bündâr (ö. 252/866)
- Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî (ö. 255/868)³⁶³

Müslim, birçok ünlü muhaddise hocalık yapmış ve bu muhaddisler kendisinden hadis rivâyet etmiştir. Bunlardan bazılarıyı kaydedelim:

- Ebû İsâ et-Tirmizî (ö. 279/892)
- İbrahim b. Ebû Tâlib (ö. 295/908)
- Muhammed b. İshak b. Huzeyme (ö. 311/923)
- Muhammed b. İshak es-Sekafî es-Serrâc (ö. 313/925)
- Ebû Avâne Yakub b. İshak el-İsferâyînî (ö. 316/928)

³⁶² Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, Cilt 2, s. 91; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Cilt 14, s. 552; Ziriklî, *el-A'lâm*, Cilt 7, s. 221.

³⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 27, s. 499-504; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 558-561.

- Ebû Hâmid Ahmed b. Hamdûn el-A'meşî (ö. 321/933)
- Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed İbnü'ş-Şarkî (ö. 325/937)
- Muhammed b. Mahled (ö. 331/943)³⁶⁴

İmam Müslim'in ilmî kişiliği hakkında âlimler birçok övgüde bulunarak takdirlerini dile getirmişlerdir.

Nevevî (ö. 676/1277) bu hususta şöyle demektedir: “Müslim'in hadis ilmindeki yüksek derecesi ve büyük bir imam oluşu hususunda âlimler ittifak etmişlerdir. Onun büyük bir âlim ve hadis imamı sayılmasının en büyük delilli, eşsiz eseri *Sahîh*'idir ki bu eserin güzel tertibi, hadisin tariklerini ziyadesiz ve noksansız vermesi, senetlerdeki tahviller hususunda gösterdiği dikkat, bir harf bile olsa râvilerin ihtilaflarına dikkat çekmesi ve daha birçok husus, ondan önce ve sonra hiçbir kitapta bulunmayan özelliklerdir.”³⁶⁵

Muhammed b. Beşşâr Bündâr'ın ise şu sözü nakledilmektedir: “Dünyada hadis hâfızı dört kişi vardır: Bunlar; Rey'de Ebû Zür'a, Nişabur'da Müslim, Buhâra'da Buhârî ve Semerkant'ta Dârimî'dir.”³⁶⁶

Ebû Hâmid Ahmed b. Muhammed İbnü'ş-Şarkî (ö. 325/937) ise şöyle demiştir: “Horasan'dan beş hadis imamı çıkmıştır: Bunlar Muhammed b. Yahya ez-Zühî, Muhammed b. İsmail (Buhârî), Abdullah b. Abdurrahman (Dârimî), Müslim b. Haccâc ve İbrahim b. Ebû Tâlib'dir.”³⁶⁷

İmam Müslim hadis alanında 30'a yakın eser kaleme almıştır. Bu eserlerin büyük bir kısmı günümüze kadar ulaşmamıştır.³⁶⁸ Onun kitaplarından bazıları şunlardır:

- el-Müsnedü'l-kebîr alâ esmâi'r-ricâl

³⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 27, s. 499-504; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 558-561.

³⁶⁵ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lügât*, Cilt 2, s. 90.

³⁶⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 214; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 226; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Cilt 4, s. 68.

³⁶⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimeşk*, Cilt 29, s. 317; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, Cilt 15, s. 215; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 227.

³⁶⁸ Abdullah Feyzi Kocaer, *Sahîh-i Müslim Muhtasarı*, (Çeviri, Tahric ve Notlar), Konya, Hüner Yayınevi, 2005, Cilt 1, s. 15.

- el-Câmiu'l-kebîr
- Kitâbu'l-ilel
- Evhâmü'l-muhaddisîn
- Kitâbu't-temyîz
- Kitâbu men leyse lehü illâ râvin vâhid
- Kitâbu tabakâti't-tâbiîn
- Kitâbu'l-muhadramîn³⁶⁹

2.1.1.2. Müslim'in Sahîh'i

Daha çok *Sahîh-i Müslim* diye meşhur olan bu eserin tam adı; “*el-Müsnedü's-sahîhu'l-muhtasaru mine's-süneni bi nakli'l-adli ani'l-adli an Rasûlillâh sallalâhu aleyhi ve selem*”dir.³⁷⁰

Bu eser, *Kütüb-i Sitte*'nin ikinci kitabı olup³⁷¹ ittifakla Buhârî'den sonra en sahih kitaptır.³⁷² Ayrıca birinci tabakaya dâhil olan hadis kitaplarındandır.³⁷³

Müslim, *Sahîh*'ini üç yüz bin hadis içerisinden seçerek meydana getirdiğini söylemektedir.³⁷⁴ *Sahîh*'ine aldığı hadislerin sadece kendi kanaat ve ölçütlerine göre

³⁶⁹ Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lüğât*, Cilt 2, s. 91; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, Cilt 2, s. 590; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 265; Safiyyürrahmân Mübârekfûrî, *Minnetü'l-mün'im fi şerhi Sahîh-i Müslim*, 1. Baskı, Riyad, Dâru's-selâm, 1999, Cilt 1, s. 18-19; Ahmed Dâvudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, 2. Baskı, İstanbul, Sönmez Yayınları, 1977, Cilt 1, s. XXV.

³⁷⁰ Abdülfettâh Ebû Ğudde, *Tahkîku ismeyi's-Sahîhayn ve'smi Câmii't-Tirmizî*, 1. Baskı, Dimeşk, Dâru'l-kalem, 1993, s. 33; Safiyyürrahmân Mübârekfûrî, *Minnetü'l-mün'im*, Kapak yazısı.

³⁷¹ Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, Cilt 1, s. 555; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 87.

³⁷² Nevevî, *el-Minhâc şerhu Sahîh-i Müslim İbni'l Haccâc (Mukaddimetü'l-İmâm en-Nevevî)*, thk. Halil Me'mûn Şihâ, 18. Baskı, Beyrut, Dâru'l-marife, 2010, Cilt 1, s. 128; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, Cilt 1, s. 555.

³⁷³ Şah Veliyyullah Dihlevî, Ahmed b. Abdürrahim, *Hucetullahi'l-bâliğa*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-cîl, 2005, Cilt 1, s. 231; Mübârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdürrahim, *Tuhfetü'l-ahvezî bi Şerhi Câmii't-Tirmizî (Mukaddime)*, Beyrut, Dâru'l-fikr, t.y., Cilt 1, s. 57; Siddîk Hasen Han, *el-Hitta*, s. 208-209.

³⁷⁴ Nevevî, *el-Minhâc*, Cilt 1, s. 130; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 565; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Cilt 14, s. 552; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 265; Kâtib Çelebî, *Keşfü'z-zünûn* Cilt 1, s. 555.

sahih değil, âlimler tarafından da ittifakla sahih kabul edilen hadisler olduğunu bildirmektedir.³⁷⁵

Ayrıca Müslim; *Sahîh*'ini yazdıktan sonra Ebû Zür'a er-Râzî'ye (ö. 264/878) arzettiğini ve Ebû Zür'a'nın illetli kabul ettiği hadisleri kitabına almayıp sahih kabul ettiği hadisleri aldığını söylemektedir.³⁷⁶

Bu eserde, 54 kitap (bölüm) ve 1322 bâb bulunmaktadır. Mükerrerler dışında 3033 hadis mevcuttur. Müslim, *Sahîh*'ine bâb başlığı koymamıştır. Onun bâb başlıkları Nevevî tarafından konulmuştur.³⁷⁷

Sahîh-i Müslim'in bazı özellikleri şöyledir:

- *Sahîh-i Müslim*'de yer alan hadislerin çoğunluğu merfû hadisler olup az sayıda mevkûf ve maktû rivâyetler de yer almaktadır.
- *Sahîh-i Müslim*'de 17 ta'lik vardır.
- Sülâsi hadis yer almamaktadır.
- Müslim, hocalarından semâ yoluyla aldığı hadisleri naklederken özellikle “حَدَّثَنَا” (haddesenâ) tabirini; okumak sûretiyle hocalarına arzettiği hadisleri naklederken de “أَخْبَرَنَا” (ahberanâ) tabirini kullanmıştır.
- Aynı hadisin tekrarından kaçınmıştır. Fakat bazı hadislerin birden fazla yerde tekrar edildiği görülür. Birden fazla yerde tekrarlanan hadislerin sayısı 137'dir.
- Müslim, farklı senetlerle gelen metin için senetlerin değiştiği noktalara (ح) harfi koyarak bu durumu belirtir.

³⁷⁵ Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezî*, Cilt 1, s. 58; Kocaer, *Sahîh-i Müslim Muhtasarı*, Cilt 1, s. 16.

³⁷⁶ Kâdı İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *İkmâlî'l-Mu'lim bi fevâidi Müslim (Mukaddimetü'l-Kâdı İyâz)*, 1. Baskı, Mansûra, Dâru'l-vefâ, 1998, Cilt 1, s. 82; Nevevî, *el-Minhâc*, Cilt 1, s. 129; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 568.

³⁷⁷ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 89.

- Farklı birkaç senedi olan bir hadisin rivâyetlerinden birini zikrettikten sonra diğerlerinin sadece senedini verir ve metin yerine نحوه ve مثله gibi kısaltma ifadelerini kullanmakla yetinir.

- Rivâyet edilen lafzı, olduğu nakletmeye özen gösterir. Bir harf bile olsa râvilerin ihtilaflarını kaydeder.

- Müslim, Mukaddime’de söylediği üzere hadisleri üç kısma ayırmış, birinci ve ikinci kısım olarak nitelediği rivâyetleri *Sahîh*’ine almış fakat üçüncü kısım olarak belirlemiş olduğu, hadis âlimleri nazarında hadis uydurmakla müttehem râvilerin rivâyetlerini *Sahîh*’ine almamıştır.³⁷⁸

Müslim’in *Sahîh*’i hakkında âlimler birçok övgüde bulunmuşlar ve takdirlerini dile getirmişlerdir.

Ebû Ali en-Neysâbûrî (ö. 349/960) şöyle demektedir: “Gök kubbenin altında Müslim’in kitabından daha sahih hiçbir kitap yoktur.”³⁷⁹

İmam Müslim ise kendi *Sahîh*’i hakkında şunları söylemektedir: “Ehl-i hadis iki yüz sene hadis yazsalar, yine dönüp dolaşıp (kendi *Sahîh*’ini kastederek) şu *Müsned*’e başvuracaklardır.”³⁸⁰

Müslim’in *Sahîh*’i üzerine 30’a yakın şerh yazılmıştır.³⁸¹ Yazılan şerhlerin içinde bazıları çok meşhur ve yaygındır. Onlardan birkaçı şöyledir:

- Muhammed b. Ali el-Mâzerî’nin (ö. 536/1141) “*el-Mu’lim bi fevâidi Kitâbi Müslim*” adlı şerhi.

- Kâdı İyâz’ın (ö. 544/1149) “*İkmâlü’l-Mu’lim bi fevâidi Müslim*” adıyla el-Mâzerî’nin şerhine, tekmile mahiyetinde yazdığı şerh.

- Nevevî’nin (ö. 676/1277) “*el-Minhâc fî şerhi Sahîh-i Müslim İbni’l-*

³⁷⁸ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 258-259; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 87-90; Kocaer, *Sahîh-i Müslim Muhtasarı*, Cilt 1, s. 16-18.

³⁷⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, Cilt 14, s. 553; Suyûtî, *Tabakâtü’l-huffâz*, s. 264.

³⁸⁰ Kâdı İyâz, *İkmâlü’l-Mu’lim*, Cilt 1, s. 82; Nevevî, *el-Minhâc*, Cilt 1, s. 129; Zehebî, *Siyer*, Cilt 12, s. 579; Kâtib Çelebî, *Keşfü’z-zünûn*, Cilt 1, s. 555.

³⁸¹ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 93.

Haccâc” isimli şerhi.³⁸²

2.1.1.3. Müslim’in Mukaddime’si

Müslim’in Mukaddime’si ele alınışı, üslûbu, muhtevâsı ve hacmi bakımından Dârimî ve İbn Mâce’nin mukaddimelerinden farklıdır. O, Mukaddime’de sadece bâblar açıp rivâyetlere yer vermekle yetinmemiş, kendi görüş ve düşüncelerini de kaydetmiştir. Mukaddime’de eseri telif etmesindeki amacını, takip edeceği metodu açıklamış, rivâyetleri nakletmedeki usûlünü, isnadı ve hadis usûlüne dair bazı meseleleri anlatmıştır. Müslim’in Mukaddime’si bu hususiyetiyle diğer mukaddimelerden ayrılmakta ve bu alanda bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Çünkü yazılan diğer mukaddimelerde böyle bir özellik yoktur. Bunun yanında Müslim, bâblar da açmış ve konuyla ilgili rivâyetler de nakletmiştir. Mukaddime’ye bakıldığında denilebilir ki; o, Mukaddime’de genel olarak hadis usûlü konularına ve kendi metoduna değinmiştir. Müslim’in Mukaddime’si kısaca şu şekilde seyretmektedir:

Müslim, Mukaddime’de öncelikle eseri yazma esnasındaki şartlarını ve metodunu açıklar. Bu açıklamanın ardından ise bâblara ve rivâyetlere yer verir. Mukaddime’de toplam 6 bâb ve 92 rivâyet vardır. Bâblardan önce görüşlerini ifade ettiği kısımda belirlediği şartlar şunlardır:

- Resûlullah’tan gelen haberlerin senetli olanları ele alınacaktır.
- Hadisler ve râviler üç tabakaya ayrılacaktır.
- Eserde hadislerin tekrarına yer verilmeyecektir.
- Hadislerden birinde ziyade bir mana olduğu takdirde, rivâyet tekrarı yapılabilir. Çünkü bu ayrı bir hadis yerine geçer.
- Senetlerden biri illetli ise ve başka bir senet mevcut ise yine rivâyet tekrarı yapılabilir.
- Rivâyetlerden birinde yer alan ziyade manayı, hadisten ayırıp kısaca vermek mümkün ise bu yapılacaktır. Bu mümkün değilse rivâyet olduğu gibi tekrar

³⁸² Kâtib Çelebî, *Keşfü’z-zünûn*, Cilt 1, s. 557; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 93; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 351.

edilecektir.

Müslim bu şartları sıraladıktan sonra hadisleri ve râvileri şu şekilde kısımlara ayırır:

1. Kusursuz haberlerdir. Bu tür haberleri rivâyet edenler hadiste istikamet sahibi olup mutkin kimselerdir. Bu râvilerin rivâyetlerinde aşırı ihtilaf ve karışıklıklar bulunmaz. Mansûr b. Mu'temir (ö. 132/750), Süleyman (İbn Mihrân) el-A'meş (ö. 148/765), İsmail b. Ebû Hâlid (ö. 146/763) bu râvilerdendir. İlgili bölümde Müslim, bahsedilen özelliklere sahip hadisleri *Sahîh*'inde öncelikle zikrettiğini ifade etmektedir.

2. Senetlerinde önceki râviler kadar hıfz ve itkan ile nitelenmeyen râvilerin rivâyetleridir. Her ne kadar önceki râvilerden aşağı olsalar da setr (kötü hallerinin bilinmemesi), sıdk ve ilim teâtisi bu kişiler için de geçerlidir. Atâ b. es-Sâib (ö. 136/753), Yezid b. Ebû Ziyad (ö. 136/753) ve Leys b. Ebû Süleym (ö. 143/761) bu tür râvilerdendir. Müslim ikinci olarak bu hususiyetlere sahip rivâyetlere yer verdiğini söylemektedir.

3. Hadis âlimleri nazarında ya da bu âlimlerin çoğunun nazarında hadis uydurmakla müttehem râvilerin rivâyetleridir. Abdullah b. Misver, Amr b. Hâlid, Gıyâs b. İbrahim ve Süleyman b. Amr Ebû Dâvûd en-Nehâî bu râvilerdendir. Ya da rivâyetlerinde ekseriyetle münkerlik ve galat (yanlışlık) olan râvilerin rivâyetleridir ki Abdullah b. Muharrer, Yahya b. Ebû Üneyse ve Abbâd b. Kesîr bu tür râvilerdendir. Müslim bu tür râvilerin rivâyetlerini kitabına almakla uğraşmayacağını söylemiştir.

Müslim, Mukaddime'nin bu kısmında amacından da bahseder. Bazı kişilerin meşhur ve sahih hadisleri bir kenara bırakıp, zayıf ve münker hadisler rivâyet etmesini çirkin bir iş olarak kabul etmiş, zayıf hadisleri sahih hadislerden ayırma ve sahih olanlarını almak maksadıyla bu işe giriştiğini söylemiştir.

Bu açıklamalardan sonra hadis rivâyeti ve hadis usûlüne dair bâblara ve rivâyetlere yer vermiştir. Bu bâblar şöyledir:

1. Bâb: Mevsuk Râvilerden Hadis Rivâyet Etmek. Yalancı Râvilerin Terkedilmesi ve Resûlullah Adına Yalan Söylemekten Sakınmak

(باب وجوب الرواية عن الثقات وترك الكاذبين، والتحذير من الكذب على رسول الله)

Bu bâbda tek hadise yer verir. Hadisten önce kısa bir açıklama yaparak şunları söyler: “Rivâyetlerin sahih olanı ile illetli olanlarını ve sika râviler ile müttehem olan râvileri ayırdedebilen kimseler, rivâyetlerden kaynağı sahih olanlarını rivâyet etmeli ve râvilerden güvenilir olanlardan hadis almalıdırlar. Ayrıca müttehem râvilerden ve bid’at ehli kişilerden rivâyette bulunmaktan sakınmalıdırlar.”

Bu açıklamanın ardından Semura b. Cündeb (ö. 60/680) ve Muğîre b. Şu’be’nin (ö. 50/670) naklettiği şu hadise yer verir:

من حدث عني بحديث يري أنه كذب فهو أحد الكاذبين

“Kim yalan olduğunu bildiği halde benden (olduğunu söyleyerek) bir hadis rivâyet ederse o kişi de yalancılardan biridir.”³⁸³

2. Bâb: Resûlullah (a.s.) Adına Yalan Uydurmanın Ağır Vebali

(باب تغليظ الكذب على رسول الله صلى الله عليه وسلم)

Bu bâbda Hz. Ali, Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre, Ali b. Rabîa ve Muğîre b. Şu’be’den (r.anhüm) rivâyet edilen toplam beş hadis nakledilir. Ebû Hureyre’den gelen rivâyette Resûlullah (a.s.) şöyle buyurur: من كذب علي متعمدا فليتبوأ مقعده من النار “Kim benim adıma kasten yalan söylese cehennemdeki yerine hazırlansın.”³⁸⁴ Bu bâbda nakledilen diğer dört rivâyet ise mezkûr hadisın farklı veya ziyadeli tarikleridir.

3. Bâb: Her Duyduğunu Anlatmanın Yasak Oluşu

(باب النهي عن الحديث بكل ما سمع)

Bu bâbda; duyulan herşeyin anlatılmasının câiz olmadığını ifade eden sekiz rivâyet nakledilir. Bu konuya dair zikredilen ilk hadis şöyledir:

كفى بالمرء كذبا أن يحدث بكل ما سمع

³⁸³ Müslim, Mukaddime, 1.

³⁸⁴ Müslim, Mukaddime, 4.

“Her duyduğunu anlatması kişiye günah olarak yeter.”³⁸⁵

Akabinde bu hadisin Hz. Ömer, Ebû Hureyre ve İbn Mes’ûd’dan (r.anhüm) gelen üç farklı tariki nakledilir.

4. Bâb: Zayıf Râvilerden Hadis Rivâyet Etmenin Nehyedilmesi ve Zayıf Râvilerin Rivâyetlerini Nakletmede İhtiyat Gösterilmesi

(باب النهي عن الرواية عن الضعفاء والاحتياط في تحملها)

Müslim, bu bâbda hadis rivâyetinde ihtiyatlı davranmanın gerektiğini gösteren ve hadis rivâyet eden herkesten hadis alınmayıp sadece güvenilir kişilerden alınmasının gerekliliğine işaret eden on bir rivâyet nakletmiştir.

Bu rivâyetlerden birinde İbn Abbas (r.a.) şöyle demiştir: إنما كنا نحفظ الحديث والحديث يحفظ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فأما إذ ركبتم كل صعب وذلول فهيئات

(Biz hadisleri bizzat Resûlullah’tan (a.s.) alırken ezberledik. Ama siz uysal deveye de hırçın deveye de binmeye başlayınca (iyiyi kötüden ayırmadan iş yapmaya başlayınca) bu iş pek mümkün değildir.)³⁸⁶

5. Bâb: İsnadın Dinden Oluşu, Rivâyetin Sadece Güvenilir Kişilerden Yapılması, Râvilerde Bulunan Kusurlardan Dolayı Onları Cerh Etmenin Câiz Olması Hatta Bunun Gerekli Olduğu ve Böyle Yapmanın Haram Kılman Gıybet Olmadığı Aksine Bunun Yüce Şeriatı Savunma Sayılması.

(باب بيان أن الإسناد من الدين وأن الرواية لا تكون إلا عن الثقات وأن جرح الرواة بما هو فيهم جائز بل واجب وأنه ليس من الغيبة المحرمة بل من الذب عن الشريعة المحرمة)

Müslim, bu bâbda isnadın önemini ve dindeki yerini, râvinin güvenilir olması gerektiğini, cerh ilminin önemini ve gerekliliğini anlatan rivâyetler nakletmiştir. Ayrıca râvinin ahlakî yönünün sağlam olması, yalancı olmaması ve bid’at ehlinden olmaması gerektiğini ifade eden rivâyetlere yer vermiştir. Bunun yanında Müslim naklettiği rivâyetlerin ardından bâbın sonunda kendi görüşlerini de ifade etmiştir.

³⁸⁵ Müslim, Mukaddime, 7.

³⁸⁶ Müslim, Mukaddime, 20.

Bu bâbda toplam altmış yedi rivâyet nakledilmiştir. Bu konu ile ilgili nakledilen rivâyetlerden birkaçı şöyledir:

İbn Sîrîn, isnadın önemi ile ilgili şunu söylemektedir: *إن هذا العلم دين فانظروا عمن تأخذون دينكم* “Şüphesiz ki bu ilim dindir. Bundan dolayı bu ilmi kimden aldığınıza bakınız.”³⁸⁷

Ayrıca isnadla ilgili olarak Abdullah b. Mübarek’in (ö. 181/797) şu sözüne yer verilmiştir: *الإسناد من الدين ولولا الإسناد لقال من شاء ما شاء* (İsnad dindedir. Eğer isnad olmasaydı dileyen dilediğini söylerdi.)³⁸⁸

Nakledilen diğer bir rivâyet ise şöyledir: Yahya b. Saîd el-Kattân’ın (ö. 198/813) söylediği şu söz nakledilir: *لم تر أهل الخير في شيء أكذب منهم في الحديث* (Hayır ehlinin, hadiste olduğu kadar hiçbir şeyde yalancı olduğunu göremezsın.)³⁸⁹

Müslim, bu rivâyetlerin ardından kısaca şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

“Haberler bir şey hakkında helal ya da haram kılmayı veya emir, nehiy, terğib ve terhibi belirtirler. Bu haberleri nakleden râviler sıdk ve emanet ile bilinmiyorsa râvideki bu durum açıklanmadan rivâyet etmeye kalkışmak kişiyi günaha sokar ve bu kişi Müslümanları aldatmış olur. Eğer bir râvi hadislerin zayıf olduğunu bildiği halde rivâyet etmeye devam ediyorsa onun ilimden nasibi olmaz ve cahil diye isimlendirilmesi ilme nisbet edilmesinden daha uygundur.”

Ayrıca Müslim bu kısımda ‘falan falancadan’ (فalan عن فلان) şeklinde yapılan rivâyetlerin kabulü hususunda bazı âlimlerin bu râviler hakkında; ömürlerinde bir veya daha fazla görüşmüş olma şartını ortaya sürdüklerini dile getirmiş ve bunun yanlış bir düşünce olduğunu söylemiştir.

6. Bâb: Muan’an Hadisi Delil Kabul Etmenin Sahihliği Konusu

(باب صحة الاحتجاج بالحديث المعنعن)

³⁸⁷ Müslim, Mukaddime, 26.

³⁸⁸ Müslim, Mukaddime, 32.

³⁸⁹ Müslim, Mukaddime, 40.

Bu bâbda Müslim, ‘Muan’an’ hadisin delil oluşuna dair görüşlerini dile getirmiştir. O’na göre; ‘Muan’an’ hadisin delil kabul edilmesi hususunda râvilerin görüşmeleri, rivâyet esnasında bir arada olmaları ve bunun bilinmesi şeklinde ortaya sürülen şartlar uydurmadır. Bu görüş, daha önce hiç kimse tarafından söylenmemiş olan ve sonraları ortaya çıkan bir görüştür. Âlimler nazarında da kabul görmemiştir.

Bu hususta üzerinde ittifak edilmiş olan yaygın görüş şudur: ‘Muan’an’ hadiste her iki râvi aynı dönemde yaşamış olması yani görüştükleri, birbirlerinden rivâyette buldukları bilinmese bile bu ihtimalin var olması ve bunlara ilaveten bu iki râvinin de sika olması, ‘Muan’an’ hadisin delil olarak kabul edilmesi ve bağlayıcı olması için yeterlidir. Fakat birbirleriyle görüşme ihtimali olan yani aynı dönemde yaşamış olan râvilerin görüşmediklerine ve birbirlerinden hadis almadıklarına dair kesin bir delil varsa o takdirde ‘Muan’an’ hadis delil olarak kabul edilmez.

Müslim, bu açıklamaların ardından ‘Muan’an’ hadisin örneklerinden bir kısmına yer vermiştir.

2.1.2. İbn Mâce ve Mukaddime’si³⁹⁰

2.1.2.1. İbn Mâce’nin Hayatı ve İlmî Kişiliği

İbn Mâce’nin adı, künyesi ve nisbesi şöyledir: Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd b. Abdullah b. Mâce er-Rabaî el-Kazvînî.³⁹¹ O, Kazvinli olup Rabîa kabilesinin mevlâsıdır.³⁹² Rabaî nisbesini alması da bu yüzdendir.³⁹³

İbn Mâce, hicrî 209, mîlâdî 824 yılında doğmuş,³⁹⁴ hicrî 273, mîlâdî 887’de Ramazan ayında vefat etmiştir.³⁹⁵

³⁹⁰ Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce’ye ait Mukaddime’nin incelenmesinde *Sünen*’in Beyrut, Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, 2008, baskısı (3. Baskı) esas alınmıştır. Eserin tahkiki Ahmed Şemsuddîn tarafından yapılmıştır.

³⁹¹ Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, Cilt 2, s. 636; Dâvûdî, *Tabakâtu’l-müfessirîn*, Cilt 2, s. 273.

³⁹² İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, Cilt 14, s. 608; Dâvûdî, *Tabakâtu’l-müfessirîn*, Cilt 2, s. 273; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, Cilt 3, s. 308.

³⁹³ Kandemir, “İbn Mâce” *DİA*, İstanbul, TDV Yayınları, 1999, Cilt 20, s. 161.

³⁹⁴ Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, Cilt 2, s. 636; Dâvûdî, *Tabakâtu’l-müfessirîn*, Cilt 2, s. 273; Ziriklî, *el-A’lâm*, Cilt 7, s. 144; Kandemir, “İbn Mâce” *DİA*, Cilt 20, s. 161.

³⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, Cilt 14, s. 609; Zehebî, *Tezkiretü’l-huffâz*, Cilt 2, s. 636; İbn

Devrindeki âlimler gibi o da çeşitli merkezlere ilim yolculukları yapmıştır. Rey, Basra, Bağdat, Kûfe, Şam, Mısır, Horasan ve Hicaz onun seyahat ettiği ilim merkezleridir.³⁹⁶

İbn Mâce'nin hadis aldığı âlimlerden bazıları şöyledir:

- Ali b. Muhammed et-Tanâfisî (ö. 233/847)
- Muhammed b. Abdullah b. Nümejr (ö. 234/848)
- Ebû Bekr b. Ebû Şeybe (ö. 235/849)
- Muhammed b. Rumh (ö. 242/856)
- Muhammed b. Beşşâr Bündâr (ö. 252/866)
- Muhammed b. Yahya ez-Zühî (ö. 258/872)³⁹⁷

İbn Mâce'den rivâyette bulunan muhaddislerden birkaçı ise şunlardır:

- İshak b. Muhammed el-Kazvîni (270/883)
- Ahmed b. Ravh el-Bağdâdî (ö. 275/888)
- Muhammed b. İsa es-Saffâr (ö. 276/889)
- Muhammed b. İsa el-Ebherî (ö. 276/889)³⁹⁸

İbn Mâce, hâfıza ve itkan bakımından hadis âlimlerinin senasına mazhar olmuş, kendisinin sika ve hucet olduğu hususunda ittifak edilmiştir.³⁹⁹

İbn Kesîr (ö. 774/1373), İbn Mâce ve *Sünen*'i hakkında şunları söylemektedir: “*Sünen*, İbn Mâce'nin sünnetle amel ettiğine, sünnet bilgisine, sünnet bilgisinin derinliğine ve sünnete ittibâna delildir.”⁴⁰⁰

Tağrîberdî, *en-Nücümü'z-zâhira*, Cilt 3, s. 82; Ziriklî, *el-A'lâm*, Cilt 7, s. 144; Kandemir, “İbn Mâce” *DİA*, Cilt 20, s. 161.

³⁹⁶ Dâvûdî, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, Cilt 2, s. 273; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Cilt 3, s. 308-309; Ziriklî, *el-A'lâm*, Cilt 7, s. 144; Haydar Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*, İstanbul, Kahraman Yayınları, 1982, Cilt 1, s. XX.

³⁹⁷ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 341; Zehebî, *Siyer*, Cilt 13, s. 277-278; Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*, Cilt 1, s. XVIII-XIX.

³⁹⁸ Zehebî, *Siyer*, Cilt 13, s. 277-278; Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*, Cilt 1, s. XIX.

³⁹⁹ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 249.

⁴⁰⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Cilt 14, s. 608.

Yazdığı eserleriyle ilgili olarak *Sünen*'in yanında İbn Mâce'nin, bir tefsir kitabının olduğu ve tarih alanına dair de bir kitap yazdığı nakledilmektedir.⁴⁰¹

2.1.2.2. İbn Mâce'nin *Sünen*'i

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde Mukaddime hariç 37 kitap, 1515 bâb mevcuttur.⁴⁰² *Sünen*'de yer alan hadislerin sayısı ise 4341'dir. Bu hadislerden 3002'si *Kütüb-i Hamse* müelliflerinden herhangi biri tarafından rivâyet edilmiş olan hadislerdir. Diğer 1339 hadis ise sadece İbn Mâce tarafından rivâyet edilmiştir. Sadece İbn Mâce tarafından rivâyet edilenlerden 428 hadisin senedi sahih, 199 hadisin senedi hasen, 613 hadisin senedi zayıf ve 99'unun senedi vâhi (yok hükmünde) ya da münkerdir.⁴⁰³

İsmail Lütü Çakan, hadis kitaplarını tabakalara ayıran Şah Veliyyullah Dihlevî'nin (ö. 1176/1762), İbn Mâce'nin *Sünen*'ine herhangi bir tabakada yer vermediğini belirterek *Sünen*'i ikinci tabakaya dâhil etmenin mümkün olduğunu söylemektedir.⁴⁰⁴ Fakat Sıddîk Hasen Han (ö. 1307/1890) İbn Mâce'nin *Sünen*'ini sıhhat bakımından her çeşit haberin bulunduğu yani sahih, hasen, zayıf, maruf, garib, şâz, münker, sabit, maklub gibi haberlerin yer alabildiği üçüncü tabaka hadis kitapları arasında değerlendirmiştir.⁴⁰⁵ Sahih ve hasen hadislerin yanında barındırdığı zayıf ve mevzû haberlerden dolayı İbn Mâce'nin *Sünen*'inin üçüncü tabaka hadis kitapları arasında değerlendirilmesi daha isabetli görünmektedir.

İbn Mâce'nin *Sünen*'inin öne çıkan birkaç özelliği şöyledir:

- *Sünen* tertibi yönüyle güzel bir eserdir.
- Tekrarlardan uzaktır.

⁴⁰¹ İbn Abdülhâdî, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, Cilt 2, s. 341; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhira*, Cilt 3, s. 82; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s. 283; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, Cilt 2, s. 274; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Cilt 3, s. 308; Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*, Cilt 1, s. XVIII.

⁴⁰² Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 121.

⁴⁰³ Hatipoğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercümesi ve Şerhi*, Cilt 1, s. XXII-XXIII; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 121; Ahmed Şemsuddîn, *Sünen*'in Beyrut, 2008 baskısına yazılan tanıtım yazısı, s. 13.

⁴⁰⁴ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 122.

⁴⁰⁵ Sıddîk Hasen Han, *el-Hitta*, s. 213-214.

- Diğer hadis kitaplarında bulunmayan fıkha dair birçok bâbdaki hadisler bu kitapta yer almaktadır.

- Bâb başlıkları konunun inceliklerini ifade edecek şekilde veciz ve düzgündür.

- Sistematik olduğundan istifade kolaydır.

- *Sünen*'de beş adet sülâsî hadis vardır.⁴⁰⁶

Sünen'in, *Kütüb-i Sitte*'ye dâhil edilmesi, Ebu'l-Fazl b. Tahir el-Makdisî'nin (507/1113) "*Etrâfu'l-kütübi's-sitte*" ve "*Şurûtu'l-eimmeti's-sitte*" de altıncı kitap olarak zikretmesiyle başlar. Ebu'l-Fazl b. Tahir el-Makdisî'nin ardından Abdülğani el-Makdisî de (ö. 600/1203), "*el-İkmâl fî esmâi'r-ricâl*" adlı eserinde İbn Mâce'nin *Sünen*'ini *Kütüb-i Sitte* içine dâhil etmiştir. Daha sonraki âlimlerden birçoğunun bunu böyle kabul etmesiyle hicrî yedinci asırdan itibaren İbn Mâce'nin *Sünen*'i, *Kütüb-i Sitte*'nin altıncı kitabı olarak kabul edilegelmiştir.⁴⁰⁷

İbn Mâce'nin *Sünen*'i üzerine yazılan şerhlerden bilinen birkaçı şunlardır:

- Muhammed b. Musa b. İsa ed-Demîrî'ye (ö. 808/1405) ait olan *ed-Dibâce fî şerhi Süneni İbn Mâce*.

- Celaluddîn Abdurrahman b. Ebû Bekr es-Suyûtî'nin (ö. 911/1505) yazdığı *Misbâhü'z-zücâce şerhu Süneni İbn Mâce*.

- *Şerhu İbrahim b. Muhammed el-Halebî*.⁴⁰⁸

2.1.2.3. İbn Mâce'nin Mukaddime'si

İbn Mâce'nin Mukaddime'si Dârimî'nin Mukaddime'sinden daha küçük hacimlidir. Usûl açısından iki müellif de aynı tarzda mukaddimeler kaleme almışlardır. Yani İbn Mâce'nin Mukaddime'si de Dârimî'nin Mukaddime'si gibi günümüzde yazılan mukaddime yazılarından farklıdır. Her ikisi de

⁴⁰⁶ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 121; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 365.

⁴⁰⁷ Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, s. 12; Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn*, s. 418; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 122.

⁴⁰⁸ Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-Muhaddisûn*, s. 420; Uğur, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 365; Ahmed Şemsuddîn, *Sünen*'in Beyrut, 2008 baskısına yazılan tanıtım yazısı, s. 12.

mukaddimelerinde sadece hadis rivâyetlerine yer vermiştir. Mukaddimelerindeki tasarrufları, kendi yorumları ile oluşturdukları bâblar, bâb başlıkları ve hadisleri bâblara yerleştirmek için yaptıkları tercihlerden ibarettir.

İbn Mâce'nin Mukaddime'sinde toplam 24 bâb ve 266 rivâyet mevcuttur. Mukaddime'de yer verilen 24 bâb şu şekildedir:

1. Bâb: Resûlullah'ın Sünnetine İttibâ

(باب اتباع سنة رسول الله صلى الله عليه وسلم)

Bu bâbda Resûlullah'ın sünnetine ittibâm gerekliliğini ve sünnetin önemini ifade edildiği on bir hadise yer verilmiştir.

2. Bâb: Resûlullah'ın Hadisini Yüceltme ve Ona Muâriz Olana Karşı Sert Davranma

(باب تعظيم حديث رسول الله صلى الله عليه وسلم والتغليظ على من عارضه)

Bu bâbda meşhur 'Erîke' hadisinin farklı tariklerinin de yer aldığı on bir hadis bulunmaktadır. Hadisin dindeki konumu, bağlayıcılığı, teşrideki yeri ve önemi ifade edilmektedir.

3. Bâb: Resûlullah'tan (a.s.) Hadis Rivâyetinde İhtiyatlı Davranma

(باب التوقي في الحديث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم)

Hadis rivâyetinde ihtiyatlı olma, yanlış rivâyette bulunma endişesi ile çok titiz davranma ve az hadis rivâyet etme ile ilgili yedi hadis nakledilmiştir.

4. Bâb: Resûlullah (a.s.) Adına Kasten Yalan Söylemenin Ağır Vebâli

(باب التغليظ في تعمد الكذب على رسول الله صلى الله عليه وسلم)

Hadis uydurmayla ilgili olarak من النار مقعده من النار hadisinin sekiz farklı rivâyetine yer verilmiştir.

5. Bâb: Yalan Olduğunu Bildiği Halde "Resûlullah'tan" Diyerek Hadis Rivâyet Eden Kişiler

(باب من حدّث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم حديثاً وهو يرى أنه كاذب)

Bu bâbda yalan olduğunu bildiği halde “Resûlullah’tan” diyerek rivâyette bulunan kişinin iki yalancıdan biri olduğunu anlatıldığı dört rivâyet nakledilmiştir.

6. Bâb: Raşid Halifelerin Sünnetine İttibâ

(باب اتباع سنة الخلفاء الراشدين المهديين)

Raşid halifelerin uygulamalarının önemini ve onlara tabi olmayı ifade eden üç rivâyet nakledilmiştir.

7. Bâb: Bid’atlardan ve Cedelden Kaçınma

(باب اجتناب البدع والجدل)

Bid’atın ve cedelin kötülüğünü anlatan ve bunlardan sakındıran yedi rivâyete yer verilmiştir.

8. Bâb: Re’y ve Kıyastan Kaçınma

(باب اجتناب الرأي والقياس)

Sadece re’ye dayanarak sağlam bir delil olmadan hüküm ve fetva vermenin yanlışlığı ve bilinmeyen meselelerde hüküm verilmemesinin gerekliliğiyle ilgili beş hadis nakledilmiştir.

9. Bâb: İman Hakkında

(باب في الإيمان)

Bu bâbda on dokuz rivâyete yer verilmiştir. Mürcie ve kaderiye mezhebine dair rivâyetler, iman ve İslâm tanımların yer aldığı Cibrîl hadisi, kâmil imanı tarif eden hadisler ve imanın farklı yönlerinin anlatıldığı rivâyetler nakledilmiştir.

10. Bâb: Kader Hakkında

(باب في القدر)

Kaderin varlığı, kadere imanın gerekliliği ve kaderin farklı yönlerine dair meselelerin bulunduğu on yedi rivâyet nakledilmiştir.

11. Bâb: Resûlullah’ın Ashâbının Faziletleri Hakkında

(باب في فضائل أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم)

Bu bâbda ashâbın faziletine dair yetmiş dört rivâyet nakledilmiştir. Bu rivâyetler, açılan alt başlıkların altına konularına göre sıralanmıştır. Bu alt başlıklar şöyledir:

- Hz. Ebûbekir es-Siddîk'ın (r.a.) Fazileti
- Hz. Ömer'in (r.a.) Fazileti
- Hz. Osman'ın (r.a.) Fazileti
- Hz. Ali b. Ebû Tâlib'in (r.a.) Fazileti
- Hz. Zübeyr'in (r.a.) Fazileti
- Talha b. Ubeydulah'ın (r.a.) Fazileti
- Sa'd b. Ebû Vakkas'ın (r.a.) Fazileti
- Aşere-i Mübeşşere'nin (r. anhüm) Faziletleri
- Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ın (r.a.) Fazileti
- Abdullah b. Mes'ûd'un (r.a.) Fazileti
- Abbas b. Abdülmüttalib'in (r.a.) Fazileti
- Hz. Hasen ve Hz. Hüseyin'in (r. anhümâ) Fazileti
- Ammar b. Yasir'in (r.a.) Fazileti
- Selman, Ebû Zerr ve Mikdâd'ın (r. anhüm) Fazileti
- Hz. Bilal'in (r.a.) Faziletleri
- Hz. Habbâb'ın (r.a.) Faziletleri
- Ebû Zerr'in (r.a.) Fazileti
- Sa'd b. Muâz'ın (r.a.) Fazileti
- Cerîr b. Abdullah el-Becelî'nin (r.a.) Fazileti
- Bedir Ehlinin (r. anhüm) Fazileti
- Ensâr'ın (r. anhüm) Fazileti
- İbn Abbas'ın (r.a.) Fazileti

12. Bâb: Hariciler Hakkında (باب في ذكر الخوارج)

Haricilerin ve vasıflarının anlatıldığı on rivâyet zikredilmiştir. Bu bâbda zikredilen hadislerin çoğunluğu; “*Ümmetimden bir kısım insanlar muhakkak ki*

Kur’ân okuyacaklar fakat okun avı delerek hızla çıktığı gibi onlar da islâmdan çıkacaklardır.” hadisinin ziyadeli ya da benzer rivâyetleridir.

13. Bâb: Cehmiyye’nin İnkâr Ettiği Meseleler Hakkında

(باب فيما أنكرت الجهمية)

Çoğunluğunu, ru’yetullah ve sıfatlar konusuna dair rivâyetlerin oluşturduğu yirmi altı hadis zikredilmektedir.

14. Bâb: İyi ya da Kötü Çığır Açan Kişi Hakkında

(باب من سن سنة حسنة أو سيئة)

Çığır açma konusuyla ilgili altı rivâyet nakledilmiştir. Bu bâbda nakledilen hadislerin tamamı; *“Kim iyi bir çığır açar da onunla amel edilirse o kişiye açtığı çığırın sevabı ve o yolda gidenlerin sevabının bir misli verilecektir. Bu, onların sevaplarından bir şey eksiltmeyecektir. Kim de kötü bir çığır açar ve onunla amel edilirse o kişiye de açtığı çığırın günahı ve o yolda gidenlerin günahlarının bir misli yüklenecektir. Bu, onların günahlarından da hiçbir şey eksiltmeyecektir.”* Hadisinin ziyadeli ya da benzer rivâyetleridir.

15. Bâb: Ölmüş Bir Sünneti İhyâ Eden Kişi

(باب من أحيا سنة قد أميتت)

Bu bâbda sünneti ihya edip insanların da o sünnetle amel etmesine vesile olmanın önemi ve sevabıyla alakalı iki rivâyet nakledilmiştir.

16. Bâb: Kur’ân’ı Öğrenen ve Öğretenin Fazileti

(باب فضل من تعلم القرآن وعلمه)

Kur’ân’ı öğrenmenin, okumanın, ezberlemenin önemi ve faziletini anlatan ve bunlara teşvik eden dokuz rivâyet nakledilmiştir.

17. Bâb: Âlimlerin Fazileti ve İlim Öğrenmeye Teşvik Etmek

(باب فضل العلماء والحث على طلب العلم)

Âlimin ve fakîhin faziletini, fakîhin âbid karşısındaki konumunu ifade eden

ve ilim talep etmenin önemini, faziletini gösteren ve ilme teşvik eden on hadise yer verilmiştir.

18. Bâb: İlmi (Hadisleri) Tebliğ Eden Kişi

(باب من بلغ علما)

Hadis rivâyetinin önemini ifade eden ve hadis rivâyetine teşvik eden yedi rivâyet nakledilmiştir.

19. Bâb: Hayra Anahtar Olan Kişi

(باب من كان مفتاحا للخير)

Bu bâbda, hayra öncü olma ve şerre engel olma konusuna dair iki hadis nakledilmiştir.

20. Bâb: İnsanlara Hayrı Öğreten Kişinin Sevabı

(باب ثواب معلم الناس الخير)

İlim öğretmenin önemi, fazileti ve mükâfatına dair beş rivâyet nakledilmiştir.

21. Bâb: Arkasından Yürünmesini Kerih Gören Kişi

(باب من كره أن يوطأ عقباه)

Hız. Peygamber'in, ashâbın kendi arkasından yürümesinden hoşlanmadığını ve bunu istemediğini gösteren üç rivâyet nakledilmiştir.

22. Bâb: İlim Talep Edenler İçin Tavsiyeler

(باب الوصاة بطلب العلم)

Bu bâbda üç rivâyet nakledilmiştir. Rivâyetlerin tamamında Resûlullah (a.s.) ashâbına, insanların ilim talebi için onların yanına geleceğini bildiriyor ve ilim için gelenlere ilim öğretilmesini, hayır tavsiye edilmesini ve onların razı edilmesini emrediyor.

23. Bâb: İlimden Faydalanma ve İlimle Amel Etme

(باب الانتفاع بالعلم والعمل به)

İlim talep ve tahsilinde gayenin sadece Allah rızası olması gerektiğini, gösteriş amacı ve dünyalık herhangi bir gayenin olmaması gerektiğini ifade eden ve faydalı ilmin talep edildiği on bir rivâyete yer verilmiştir.

24. Bâb: Kendisine Sorulan İlmî Gizleyen Kişi

(باب من سئل عن علم فكنمه)

Bu bâbda ilmi gizlemenin yanlışlığının ve ilmi gizleyenin kötü akıbetinin belirtildiği altı rivâyet nakledilmiştir.

2.2. MUKADDİMELER ARASI KARŞILAŞTIRMA

Bu bölümde, incelemiş olduğumuz mukaddimleri kısaca şekil ve muhtevâ yönüyle karşılaştıracamız.

2.2.1. Şekil Yönüyle Karşılaştırma

Ele almışları itibariyle mukaddimler arasında benzerlik ve farklılık söz konusudur. Dârimî ve İbn Mâce, mukaddimelerini aynı tarzda ele almışlardır. Her iki müellif de günümüzdeki mukaddime anlayışından farklı olarak mukaddime sadece hadis rivâyet etmekle yetinmişlerdir. Eseri telif etmedeki amaçlarını ifade ettikleri ve metotlarını anlattıkları herhangi bir yazı mevcut değildir. Mukaddimlerindeki tasarrufları, kendi yorumları ile oluşturdukları bâblar, bâb başlıkları ve hadisleri bâblara yerleştirmek için yaptıkları tercihlerden ibarettir. Fakat bu kadarıyla bile bir maksat ifade etmekten hali değillerdir. Oluşturdukları başlıklar ve rivâyetleri bâblara göre seçmeleri belli bir grup ya da görüşü savunduklarını ve bazılarını da karşı olduklarını göstermektedir. Bu yönüyle Müslim'in Mukaddime'si bu iki mukaddimedenden ayrılmaktadır. Çünkü o, Mukaddime'de hem bâblar açıp hadis rivâyet etmiş hem de eserini telif etmedeki amacını bildirip takip edeceği metodu açıklamıştır. Mukaddime'ye kendi sözleriyle başlayan Müslim, daha sonra bâblara yer vermiş, yer yer bâblar içerisinde ve sonlarında açıklamalarda bulunmuştur.

Hacimleri açısından bakıldığında mukaddimelerin en hacimli Dârimî'nin Mukaddime'sidir. Diğer iki mukaddimedenden İbn Mâce'nin Mukaddime'si Müslim'in Mukaddime'sine nazaran biraz daha hacimlidir. Dârimî'nin Mukaddime'sinde 57 bâb ve 654 hadis mevcuttur. İbn Mâce'de 24 bâb ve 266 hadis yer almaktadır.

Müslim'in Mukaddime'sinde ise 6 bâb ve 92 hadisin yanında, Müslim'in amaç ve metodunu anlattığı açıklamaları yer almaktadır.

Rivâyet lafızları yönüyle Dârimî, Mukaddime'nin neredeyse tamamında حدثنا (haddesenâ) ve أخبرنا (ahberanâ) lafızlarını kullanır. Tespitlerimize göre bu iki lafzın dışında sadece üç yerde أخبرني (ahberanî) lafzını kullandığı da olmuştur.⁴⁰⁹ Müslim, Mukaddime'sinde yer alan 92 rivâyetin tamamında حدثنا (haddesenâ) ve حدثني (haddesenî) lafızlarını kullanmıştır. İbn Mâce ise Mukaddime'sinde yer alan 266 hadisin tamamında sadece حدثنا (haddesenâ) lafzını kullanmıştır.

2.2.2. Muhtevâ Yönüyle Karşılaştırma

2.2.2.1. Dârimî ile Müslim'in Mukaddime'si

Muhtevâsı yönüyle en zengin mukaddime, 57 bâbdan oluşan Dârimî'nin Mukaddime'sidir. Tahlil kısmında belirttiğimiz gibi bu bâblar birbiriyle ilişkili mevzulardan oluşmaktadır. Bu bâblarda genel olarak değinilen mevzular ana başlıklarıyla şunlardır: Nübüvvet ve nübüvveteye dair bazı meseleler, sünnetin önemi, konumu ve sünnete ittibâ, fetva (hüküm verme) ile ilgili meseleler, re'y ve kıyas tartışmaları, ilim ve âlim hakkındaki konular, hadis meseleleri ve son olarak bid'at, nefse uyma, meşhur olma ve çığır açma hakkındaki meselelerdir. Dârimî'deki bütün bâblar bu saydığımız başlıkların muhtevâsı dâhilindedir.

Müslim'in Mukaddime'si ise bâb başlıkları ve açıklamalarda yer aldığı üzere sadece hadis meselelerini ihtiva etmektedir. Mukaddime'de yer alan altı bâb; mevruk râvilerden hadis rivâyeti, yalancı râvilerin terkedilmesi, Resûlullah adına yalan söylemekten sakınmak, her duyulanı söylemenin yasak oluşu, zayıf râvilerden hadis rivâyeti, hadis rivâyetinde ihtiyatlı davranmak, isnadın dinden oluşu ve râvilerde bulunan kusurlardan dolayı onları cerh etmenin câiz olması konularıyla ilgilidir. Müslim, bu bâblarda naklettiği rivâyetlerin yanı sıra muan'an hadislerle ilgili bilgiler verip muan'an hadisin delil olma durumu ve şartlarını açıklamış, hadisleri ve râvileri

⁴⁰⁹ Dârimî, Mukaddime, 14, 18, 23.

üç gruba ayırarak onlar hakkında bir değerlendirme yapmıştır. Bunları aktarırken kitabını telifinde takip edeceği metodu ve amacını da belirtmiştir.

Bu bilgiler çerçevesinde görülmektedir ki iki mukaddime arasındaki en büyük fark Müslim'in Mukaddime'sinde bâbların ve rivâyetlerin dışında eserini telif etmedeki amacını bildirdiği ve telif sırasında takip edeceği metodu açıkladığı metinlerin bulunmasıdır. Konu zenginliği yönüyle ise Dârimî'nin Mukaddime'sinin üstünlüğü barizdir.

Bu iki mukaddimenin ortak noktası ise hadis meselelerine yer vermesidir. Müslim'in altı bâbda yer verdiği hadis meseleleriyle ilgili rivâyetlere Dârimî, bâb başlıkları tamamen aynı olmasa da rivâyetleri yönüyle kısmen yer vermiştir. O da sika ve zayıf râvilerden hadis rivâyeti, isnadın dinden oluşu, hadis rivâyetinde ihtiyatlı davranma ve Resûlullah adına yalan söylemekten sakınma konularına dair rivâyetler nakletmiştir. Ayrıca Dârimî, Müslim'in Mukaddime'sinde olmayan bazı hadis konularına da yer vermiştir. Müslim'in Mukaddime'de zikrettiği hadis meselelerine ziyade olarak Dârimî; hadis rivâyetine teşvik, hadis rivâyetinde itidalli olup insanları bıktırmama, mana ile rivâyetin caiz olup olmaması, hadislerin yazılması, arz usûlüyle rivâyet, hadisleri müzakere etmek ve rihle konularına dair bâblar açmış ve rivâyetlere yer vermiştir. Dârimî'nin hadis meseleleri dışında Mukaddime'de yer verdiği konuların hiçbiri Müslim'in Mukaddime'sinde yer almamaktadır. Müslim'in Mukaddime'de yer verdiği fakat Dârimî'nin değinmediği konu ise muan'an hadis konusudur.

Bunların yanında Müslim, Dârimî'nin Mukaddime'de yer verdiği bazı konulara, *Sahîh*'inin farklı bölümlerinde yer vermiştir. Dârimî'nin Mukaddime'sinde yer alan; 'İyi veya Kötü Bir Çığır Açan Kimseler' ve 'İlmin Yok Olması' isimli bâblar Müslim'in ilme ayırdığı 'Kitâbu'l-ilm' başlığı altında yer almıştır.

'Kitâbu'z-zühd ve'r-rakâik'te ise hadis rivâyeti ve kitâbeti ile ilgili iki rivâyetin nakledildiği bir bâb yer almaktadır.

Dârimî'nin Mukaddime'sinde ilk on beş bâbda yer alan nübüvvet meselelerinin bir kısmına Müslim, 'Kitâbu'l-fedâil'de yer vermiştir. Dârimî'nin bâb başlığı olarak verdiği ya da bâblarda naklettiği rivâyetlerde yer alan konular Müslim'in 'Kitâbu'l-fedâil'inde şu bâb isimleriyle yer almaktadır:

- “Hz. Peygamber’in (a.s.) Soyunun Üstünlüğü ve Nübüvvetten Önce Taşın O’na Selam Vermesi”
- “Hz. Peygamber’in Bütün Mahlûkattan Üstün Olması”
- “Hz. Peygamber’in Mucizeleri Hakkında”
- “Hz. Peygamber’in Peygamberlerin Sonuncusu Olması Hakkında”
- “Hz. Peygamber’in Hayır Hususunda, Esen Rüzgârdan Daha Cömert Olması”
- “Hz. Peygamber’in Ahlak Bakımından İnsanların En Üstünü Olması”
- “Hz. Peygamber’in Çocuklara, Ailesine Merhameti ve Tevâzûu”
- “Hz. Peygamber’in, Kendisinden Bir Şey İstenildiği Zaman Asla Geri Çevirmemesi ve Bolca Vermesi”
- “Hz. Peygamber’in Kokusunun Güzelliği ve O’na Temas Edildiğinde Hissedilen Yumuşaklık”
- “Hz. Peygamber’in Yüz Güzelliği Bakımından İnsanların En Üstünü Olması”

Dârimî’nin Mukaddime’sinde yer alan sünnete ittibâ konusuyla ilgili olarak Müslim’in ‘Kitâbu’l-fedâil’inde iki bâb yer almaktadır. Bu bâblar şöyledir:

- “Hz. Peygamber’e İttibâ’ın Vücûbiyeti (Gerekliliği)”
- “Hz. Peygamber’in Şer’an Söylemiş Olduğu Şeylere Uymanın Vücûbiyeti (Gerekliliği)”

2.2.2.2. Dârimî’nin Mukaddime’si ile İbn Mâce’nin Mukaddime’si

Dârimî ve İbn Mâce’nin mukaddimleri hacim yönüyle farklı olsa da muhtevâ yönüyle kısmen birbirine benzemektedir. Dârimî’nin Mukaddime’sinde yediye ayırdığımız ana başlıklardan beşi ile ilgili bâblar ve rivâyetler İbn Mâce’nin Mukaddime’sinde de yer almaktadır. Bunlar; sünnetin önemi, konumu ve sünnete ittibâ, re’y ve kıyas tartışmaları, ilim ve âlim hakkındaki konular, hadis meseleleri, bid’at, meşhur olma ve çığır açma hakkındaki meselelerdir. Bu konularla ilgili olarak Dârimî’nin zikrettiği bâblar ve rivâyetler genel olarak İbn Mâce’nin zikrettiklerinden

daha fazladır. Bu bahsettiğimiz konularla ilgili olarak bizim tespitlerimize göre Dârimî’de toplam 36 bâb, İbn Mâce’de ise 18 bâb yer almaktadır.

Dârimî’nin Mukaddime’de yer vermeyip, İbn Mâce’nin yer verdiği konular Mukaddime’deki rivâyetlerinin çoğunluğunu oluşturan bâblardır. Bunlar; ‘Îman’, ‘Kader’, ‘Fedâilü’s-Sahâbe’, ‘Hariciler Hakkında’, ‘Cehmiyye’nin İnkâr Ettiği Şeyler’ ve ‘Kur’ân’ı Öğrenen ve Öğretenin Fazileti’ isimli bâblardır.

İbn Mâce’nin Mukaddime’de yer vermeyip, Dârimî’nin yer verdiği konular ise nübüvvete dair meseleler olan; Resûlullah’ın nübüvvetinden önceki dönem, nübüvvetin başlangıcı, Resûlullah’a (a.s.) verilen bazı mucizeler, Resûlullah’ın vefatı ve bazı vasıflarının anlatıldığı hadisleri içeren ilk on beş bâb ve fetva konusuyla irtibatlı olarak kaydedilen altı bâbdır.

SONUÇ

‘Mukaddime’ konusuna dair hazırladığımız bu çalışmada tespitlerimize göre hadis tarihinde temel eserlere yazılan ilk mukadime, Dârimî’nin *Sünen*’ine ve Müslim’in *Sahih*’ine yazdığı mukaddimelerdir. Bu ikisinin ardından İbn Mâce’nin *Sünen*’ine yazdığı Mukaddime gelir.

Yazılmış olan mukaddimeler içerisinde Dârimî’nin *Sünen*’ine yazdığı Mukaddime, hacim ve muhteva bakımından diğer mukaddimelerden farklılık arz etmektedir. Zîra bu Mukaddime telif edilen kitabın takriben beşte birini oluşturmakla önemli bir boyuta sahip olmuştur. Muhteva açısından da önemli bir konuma sahip olan bu Mukaddime’de; nübüvvet, nübüvvetin başlangıcı, mucizeler, Hz. Peygamber’in vasıfları, faziletleri ve vefatı, sünnet, ilim, âlim, re’y, kıyas, ictihâd, fetva, hüküm verme, bid’at ve hadis meselelerine dair farklı konularda bâblar açılıp rivâyetler nakledilmiştir.

Bu Mukaddime her ne kadar günümüzde bilinen tarzda yazılmış bir mukaddime olmayıp sadece hadis rivâyetinden müteşekkil olsa da Dârimî’nin kendi yorumuyla oluşturduğu bâb başlıkları ve naklettiği rivâyetler göstermektedir ki o, Mukaddime’yi belirli bir gayeye mâtuf olarak yazmıştır. Fıkha dair hadisleri nakledeceği kitabın başında, çoğunluğu sünnet ve hadis konularına dair olan Mukaddime’yi yazması, kitabını okuyacak olan kişilerde hadise ve sünnete karşı bir bakış açısı oluşturma gayretinde olduğu izlenimini vermektedir.

Mukaddime’nin ilk on beş bâbında Râsûlullah’ın (a.s.) peygamber oluşunu, mucizelerini, vefatını, ahlakını ve sûretini anlatan bâblar açması ve bu başlıklara göre rivâyetler nakletmesi, hadislerini nakledeceği Zât’ın peygamberliğini te’yit ve O’nun yüceliğini ifade manası taşımaktadır. Sünnet, re’y, bid’at ve fetva konularıyla ilgili olarak açtığı bâblar ve naklettiği rivâyetler onun; sünneti müstakil bir kaynak kabul ettiğini, bir meselenin hükmü Kur’ân ve sünnetle sabit ise başka bir delile ihtiyaç olmadığı görüşünde olduğunu göstermektedir. Ona göre sadece re’y ve kıyasa dayanarak bir hükme varmak câiz değildir. Yine bu bâblarda naklettiği rivâyetler şer’î delilleri; Kur’ân, sünnet, icmâ’ ve kıyas şeklindeki sırayla kabul ettiğine bir

işarettir. Ayrıca hüküm ve fetva vermek mesuliyetli bir iş olup bu hususta çok dikkatli ve ihtiyatlı davranılıp çok fetva vermekten kaçınılmalıdır. Yine ona göre; bid'at, sünnetin zıttı olup bid'atlardan kaçınmalı ve sünnetlere sımsıkı sarılmalıdır.

İlim ve âlim hakkında birçok bâba yer veren Dârimî, naklettiği rivâyetlerle ilmin ve âlimin önemini, üstünlüğünü ifade etmiş, âlimlere uymanın ve saygı göstermenin gerekliliğine işaret etmiştir. Yine naklettiği rivâyetlerden anlaşıldığına göre ilim tahsiline iyi niyetle başlanılmalı ve maksat sadece Allah rızası olmalıdır. Asıl ilim haşyet duygusunu kazandıran ilimdir. Âlim, haşyet sahibi olmalı ve ilmiyle âmil olmalıdır. İlimin yok olması âlimlerin ölmesiyle olur. Âlimler arasında görülen ihtilaflar ise birer zenginlik ve rahmettir.

Mukaddime'de hadis meselelerine de yer veren Dârimî, bu konuyla ilgili naklettiği rivâyetlerde, hadis rivâyeti ve öğretiminin önemine işaret etmekle beraber Hz. Peygamber'e (a.s.) yalan isnadında bulunma ve hata yapma korkusundan dolayı hadis rivâyetinde ihtiyatlı davranmanın gerekliliğini de belirtmiştir. Ayrıca kendisinden hadis alınan râvinin sika olması gerektiğine de değinmiştir. Hadislerin yazılmasıyla ilgili olarak önce hadis kitâbetini câiz görmeyenlerin dayanağı olan rivâyetleri, ardından ise hadis kitâbetine cevaz verenlerin delilleri olan rivâyetleri nakletmiştir. Mana ile rivâyete cevaz veren rivâyetlerin çokluğu ve bâb başlığı dikkate alınırsa bu hususta mana doğru verildiği sürece onun da mana ile rivâyete cevaz veren âlimlerin görüşünü tercih ettiği söylenebilir. Hadis tahammül sîgalarına dair de rivâyetler nakleden Dârimî; arz, semâ ve kitâbet usûllerinin hadis alımında kullanılmasının câiz olduğuna ve arz'ın semâ mertebesinde bir sîga olduğuna işaret etmiştir.

Çalışmamızda kısaca değindiğimiz diğer iki mukaddimeden Müslim'in Mukaddime'si, müellifin kitabını telifindeki metot ve amacını ifade ettiği bir yazıya sahip olmakla farklı bir konuma sahiptir. Müslim, günümüzde bilinen tarzda bir mukaddime yazmakla beraber diğer mukaddimelerde olduğu gibi bâblar açıp rivâyetlere yer vermiştir. O, kendi açıklamalarında ve oluşturduğu bâblarda; muan'an hadisin delil olma durumu ve şartları, mevsuk râvilerden hadis rivâyet edilmesi, yalancı râvilerin terkedilmesi, Resûlullah (a.s.) adına yalan söylemekten sakınılması, her duyulanı söylemenin yasaklanması, zayıf râvilerden hadis rivâyet edilmemesi,

hadis rivâyetinde ihtiyatlı davranılması, cerhin câiz olması ve isnadın dinden olduğu konularına değinmiştir.

İbn Mâce'nin Mukaddime'si ise Dârimî'nin Mukaddime'si gibi günümüzde yazılan mukaddime yazılarından farklı olarak sadece hadis rivâyetinden meydana gelmektedir. O, Mukaddime'sinde vereceği mesajları tıpkı Dârimî gibi naklettiği rivâyetlerle vermektedir.

Usûl yönünden aynı olmakla birlikte hacim bakımından Dârimî'nin Mukaddime'sinden daha küçük olan bu Mukaddime'de İbn Mâce, birçoğu Dârimî'nin konularıyla benzerlik arzeden konulara değinmiştir. Sünnetin önemi, konumu ve sünnete ittibâ, re'y ve kıyas tartışmaları, hadis meseleleri, çığır açma, ilim ve âlim hakkındaki konular Dârimî'nin konularıyla benzer olanlarıdır. O, bunların yanında bid'at, îman, kader, bid'at ehli fırkalar ve ashâbın faziletleri konularına dair de rivâyetler nakletmek sûretiyle görüşlerini belirtmiştir.

KAYNAKÇA

- Ahatlı, Erdinç, “Şakîk b. Seleme”, *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, 6 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ahmed Naim, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, 6. Baskı, 13 Cilt, Ankara: DİB Yayınları, 1980.
- Aydınlı, Abdullah, *Sünen-i Dârimî Tercümesi*, 1. Baskı, 6 Cilt, İstanbul: Madve Yayınları, 1994.
-, “Dârimî”, *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
-, “İbn Ümmü Mektûm”, *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
-, “Sünen”, *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Başaran, Selman, “Cerîr b. Abdülhamîd”, *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-sahîh*, 8 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Çakan, İsmail Lütfi, *Hadis Edebiyatı*, 7. Baskı, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, 2009.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl, *Sünenü'd-Dârimî*, thk. Mustafa Dîb el-Buğa, 1. Baskı, 2 Cilt, Dimeşk: Dâru'l-Mustafa, 2011.
- Dâvûdî, Şemsuddîn Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtu'l-müfessirîn*, 1. Baskı, 2 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1983.
- Dâvudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, 2. Baskı, 12 Cilt, İstanbul: Sönmez Yayınları, 1977.
- Dihlevî, Abdülazîz b. Şah Veliyyullah Dihlevî, *Büstânü'l-muhaddisîn*, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-islâmî, t.y.

- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî es-Sicistânî, *es-Sünen*, 5 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Ebû Ğudde, Abdülfettâh, *Tahkîku ismeyi's-Sahîhayn ve'smi Câmii't-Tirmizî*, 1. Baskı, Dimeşk: Dâru'l-kalem, 1993.
- Ebû Zehv, Muhammed, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, 2. Baskı, Riyad: y.y. 1984.
- Gamrî, Ebû Asım Nebîl b. Hâşim, *Fethu'l-mennân şerhu Süneni'd-Dârimî*, 1. Baskı, 10 Cilt, Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1999.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *Târîhu Bağdâd*, 1. Baskı, 17 Cilt, Beyrut: Dâru'l-garbi'l-islâmî, 2001.
- Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, 10 Cilt, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982.
- İbn Abdülhâdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed, *Tabakâtu ulemâi'l-hadîs*, 2. Baskı, 4 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1996.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetüllah b. Abdullah, *Târîhu Dimeşk*, 1. Baskı, 80 Cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, 1995.
- İbn Ebû Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Ebû Hâtim Muhammed b. İdris b. el-Münzir er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, 1. Baskı, 9 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1952.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalanî, *Takrîbü't-Tehzîb*, thk. Ebu'l-Eşbâl Sağîr Ahmed Şâğîf el-Bâkistânî, Riyad: Dâru'l-âsime, 2002.
-, *Tehzîbü't-Tehzîb*, 4 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, t.y.
-, *en-Nüket alâ kitâbi İbni's-Salâh*, thk. Rabî' b. Hâdî Umeyr, 3. Baskı, 2 Cilt, Riyad: Dâru'r-râye, 1994.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu's-sikât*, 1. Baskı, 9 Cilt, Haydarabad: Dâiretü'l-meârifî'l-umânîyye, 1973.
- İbn Kesîr, İmâdü'd-dîn Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. Baskı, 21 Cilt, Cîze: Dâr-u hicr, 1997.

- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Ahmed Şemsuddîn, 3. Baskı, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2008.
- İbn Nukta, Ebû Bekir Muhammed b. Abdülğınâ, *Kitâbu't-Takyîd li marifeti'r-ruvât ve's-sünen ve'l-mesânîd*, 1. Baskı, 2 Cilt, Haydarabad: Dâiretü'l-meârifî'l-usmâniyye, 1983.
- İbn Tağrîberdî, Cemalüddîn, Ebu'l-Mehâsin Yusuf b. Tağrîberdî el-Atabekî, *en-Nücûmü'z-zâhira fî mülûki Mısr ve'l-Kâhire*, 1. Baskı, 16 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1992.
- İbnü'l-İmâd, Şihâbuddîn Ebû'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akrî ed-Dımeşkî, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, 1. Baskı, 10 Cilt, Dımeşk: Dâru İbn Kesîr, 1988.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Osman b. Abdurrahman, *Ulûmü'l-hadîs*, thk. Nureddîn İtr, Dımeşk: Dâru'l-fikr, 1986.
- Irâkî, Zeynüddîn Abdürrahim b. Hüseyin, *et-Takyîd ve'l-İzah*, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'l-kütübi's-sekâfiyye, 1991.
- Kâdı İyâz, Ebu'l-Fazl İyâz b. Mûsâ b. İyâz el-Yahsubî, *İkmâlü'l-Mu'lim bi fevâidi Müslim (Mukaddimetü'l-Kâdı İyâz)*, 1. Baskı, 9 Cilt, Mansûra: Dâru'l-vefâ, 1998.
- Kandemir, Mehmet Yaşar, "Müslim b. Haccâc" *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
-, "İbn Mâce" *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kâtib Çelebî, Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*, 2 Cilt, Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-arabiyyi, t.y.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 1. Baskı, 4 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1993.
- Kettânî, Muhammed b. Cafer, *er-Risâletü'l-müstatrafe*, 5. Baskı, Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 1993.
- Kocaer, Abdullah Feyzi, *Sahîh-i Müslim Muhtasarı*, (Çeviri, Tahric ve Notlar), 2 Cilt, Konya: Hüner Yayınevi, 2005.

- Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, 2. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 1998.
-, *Hadis Usûlü*, 5. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Leknevî, Ebu'l-hasenât Muhammed Abdülhayy, *el-Ecvibetü'l-fâzıla li es'ileti'l-aşerati'l-kâmile*, 6. Baskı, Beyrut: Dâru'l-beşâiri'l-islâmiyye, 2005.
- Mâlik, Ebû Abdullah Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Mizzî, Cemalüddîn Ebu'l-Haccâc Yusuf b. Abdurrahman, *Tehzîbü'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd, 1. Baskı, 35 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1988.
- Moğoltay, Alâüddîn Moğoltay b. Kılıç b. Abdullah el-Bekçeri, *İkmâlu Tehzîbi'l-Kemâl fî esmâi'r-ricâl*, thk. Adil b. Muhammed vd. 1. Baskı, 12 Cilt, Kahire: el-Fârûku'l-hadîse, 2001.
- Mübârekfûrî, Ebu'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdürrahim, *Tuhfetü'l-ahvezî bi Şerhi Câmiî't-Tirmizî (Mukaddime)*, 10 Cilt, Beyrut: Dâru'l-fikr, t.y.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî, *Sahîhu Müslim*, thk. Yâsir Hasen vd. 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2012.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb, *es-Sünen*, 8 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Mürrî, *el-Minhâc şerhu Sahîh-i Müslim İbni'l Haccâc (Mukaddimetü'l-İmâm en-Nevevî)*, thk. Halil Me'mûn Şihâ, 18. Baskı, 18 Cilt, Beyrut: Dâru'l-marife, 2010.
-, *Tehzîbü'l-esmâ ve'l-lüğât*, 3 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, t.y.
- Safedî, Salâhuddîn Halil b. İzzüddîn Aybek, *el-Vâfi bi'l-vefâyât*, 1. Baskı, 29 Cilt, Beyrut: Dâru'ihyâi't-türâsi'l-arabiyyi, 2000.
- Safiyyürrahmân Mübârekfûrî, *Minnetü'l-mün'im fî şerhi Sahîh-i Müslim*, 1. Baskı, 4 Cilt, Riyad: Dâru's-selâm, 1999.
- San'ânî, Muhammed b. İsmail, *Tavzîhü'l-efkâr li meânî tenkîhi'l-enzâr*, 2 Cilt, Medine: el-Mektebetü's-selefiyye, t.y.

- Sehâvî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdurrahman, *Fethu'l-muğs bi şerhi Elfıyyeti'l-hadis li'l-Irâkî*, thk. Ali Hüseyin Ali, 2. Baskı, 4 Cilt, y.y: Dâru'l-İmâm et-Taberî, 1992.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansûr el-Mervezî, *el-Ensâb*, 2. Baskı, 12 Cilt, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1980.
- Sezgin, Fuat, *Târîhu't-türâsi'l-arabiyye*, 2 Cilt, Riyad: y.y. 1991.
- Sıddık Hasen Han, Ebu't-Tayyib Muhammed b. Hasen b. Ali el-Kannevcî, *el-Hıtta fı zikri's-sihâhi's-sitte*, thk. Ali Hüseyin el-Halebî, Beyrut: Dâru'l-cıl, t.y.
- Subhî es-Sâlih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, çev. Mehmet Yaşar Kandemir, 7. Baskı, İstanbul: M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2007.
- Suyûtî, Celalüddîn Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Tabakâtü'l-huffâz*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, 1983.
-, *Tedribü'r-râvî fı şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'r-reyyân, 2005.
- Şah Veliyyullah Dihlevî, Ahmed b. Abdürrahim, *Hucetullahi'l-bâliğa*, 1. Baskı, 2 Cilt, Beyrut: Dâru'l-cıl, 2005.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *es-Sünen*, 5 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- Uğur, Mücteba, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, 1. Baskı, Ankara: TDV Yayınları, 1992.
-, “Âsım el-Ahvel”, *DİA*, 44 Cilt, İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Yıldırım, Ahmet, *Dârimî ve Sünen'i*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa, 1990.
- Zehebî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymaz, *el-İber fı haberi men ğaber*, thk. Muhammed es-Saîd Besyûnî Zağlûl, 1. Baskı, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, 1985.
-, *el-Kâşif fı marifeti men lehû rivâye fı'l-Kütübi's-Sitte*, 1. Baskı, 2 Cilt, Cidde: Dâru'l-kible li's-sekâfeti'l-islâmiyye, 1992.
-, *Mîzânü'l-itidâl fı marifeti'r-ricâl*, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-marife, t.y.

- , *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Beşşâr Avvâd, 1. Baskı, 25 Cilt, Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1996.
- , *Tezkiratü'l-huffâz*, 3. Baskı, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, t.y.
- Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, 15. Baskı, 8 Cilt, Beyrut: Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, 2002.